

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 4

2016

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 4. 2016

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р.Х. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Герасименко Т.О. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О.Ф. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О.І. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г.А. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор (Україна)

Місюк М.В. – д.е.н., професор (Україна)

Онофрей А.З. – д-р хаб., професор (Молдова)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М.К. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К.І. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б.Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М.І. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О.В. – д-р ф., перекладач (Україна)

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор (Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 5 від 28.12.2016 р.)*

*Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595Р від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2015 – 46,85), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2016
© Економічний дискурс, 2016

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 4

2016

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 4. 2016

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Nataliia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – Ph.D., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – Ph.D., Professor (Ukraine)

Yurii Lupenko – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Mykola Misyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Alla Chykurkova - Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 5, from 12.28.2016)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2015 – 46,85), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2016
© The economic discourse, 2016

З М І С Т

Економіка і управління народним господарством

Постернак Ирина, Постернак Сергей

РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОДА ВЫПОЛНЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ РАБОТ КОМПЛЕКСА
ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ ЭНЕРГОРЕКОНСТРУКЦИИ "КНТК ГЭРек" 7-16

Сава Андрій

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І НАУКОВА ДОКТРИНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 17-25

Економіка суб'єктів господарювання

Глущенко Ганна, Лободзинська Тетяна

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: СВІТОВИЙ ДОСВІД, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
В УКРАЇНІ 26-37

Письменна Марія

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗДІЙСНЕННЯ РАМКОВИХ УГОД В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ЗАКОНОДАВСТВА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДИРЕКТИВАМИ 38-43

Стільник Віта

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ 44-52

Томнюк Тетяна

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 53-61

Харун Олена

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ 62-73

Чикуркова Алла

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ 74-81

Економіка природокористування

Малевич Назар

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ
ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ 82-90

Сидорук Борис

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИМИ ФОРМУВАННЯМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 91-99

Регіональна економіка

Васильців Тарас, Білик Ростислав

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ
НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ 100-110

Технології менеджменту і маркетингу

Demkura Taras

THE DEVELOPMENT OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS OF GLOBAL NETWORK
MARKETING COMPANIES IN UKRAINE 111-119

Фінансово-кредитні відносини

Борисова Ніна, Тарасевич Наталія

КОНЦЕНТРАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ: СУЧАСНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 120-128

Сенищ Павло

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО
СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 129-136

Шушкова Юлія

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ МАЛОГО
ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ 137-144

Відомості про авторів 145-146

C O N T E N T

Economics and management of national economy

Posternak Irina, Posternak Sergey

REGULATION OF THE COURSE OF PERFORMANCE OF CIVIL WORK
OF THE COMPLEX TOWN-PLANNING POWER RECONSTRUCTION "CSTC T-PPR" 7-16

Sava Andriy

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND SCIENTIFIC DOCTRINE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF RURAL AREAS OF UKRAINE 17-25

The economy of business entities

Glushchenko Hanna, Lobodzynska Tetiana

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: WORLD EXPERIENCE, FORMATION AND DEVELOPMENT
IN UKRAINE 26-37

Pismenna Mariya

INFORMATIONAL TOOLS OF THE FRAMEWORK AGREEMENT IMPLEMENTATION UNDER
HARMONIZATION OF LEGISLATION WITH EUROPEAN DIRECTIVES 38-43

Stilnyk Vita

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE FORMATION AND EFFICIENCY
OF FUNCTIONING OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES 44-52

Tomnyuk Tetyana

DIRECTIONS OF INCREASE OF STATE REGULATION EFFICIENCY OF BUSINESS ACTIVITY
IN UKRAINE 53-61

Kharun Olena

COMPETITIVE ENTERPRISE STAFF IN THE CONTEXT OF LABOUR POTENTIAL 62-73

Chyurkova Alla

STRATEGY OF SMALL BUSINESS IN KHMELNYTSKY REGION 74-81

Environmental economics

Malevych Nazar

REGULATORY SUPPORT OF ENVIRONMENTAL LAND USE IN UKRAINE AND ITS SIGNIFICANCE
IN STATE POLICY FORMATION 82-90

Sydoruk Borys

ECONOMIC AND ECOLOGICAL ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCE
POTENTIAL OF AGRARIAN FORMATIONS AT REGIONAL LEVEL 91-99

Regional economy

Vasylytsiv Taras, Bilyk Rostislav

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF REGIONS
AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE 100-110

Technologies of management and marketing

Demkura Taras

THE DEVELOPMENT OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS OF GLOBAL NETWORK
MARKETING COMPANIES IN UKRAINE 111-119

Financial and credit relations

Borysova Nina, Tarasevich Natalia

CONCENTRATION OF BANKING CAPITAL THROUGH MERGERS AND ACQUISITIONS: CURRENT
STATE AND PROSPECTS 120-128

Senysch Pavlo

CURRENT STATE POLICY DEVELOPMENT CRISIS MANAGEMENT BANKING SECTOR OF UKRAINE 129-136

Shushkova Yulia

BUDGET AND TAX TOOLS TO SUPPORT THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM
BUSINESS IN UKRAINE 137-144

Information about the authors 145-146

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 65.011.4: 658.562:69.003.

JEL Classification B40, D24, G32, L11, L16, L22, L23, O21

Постернак Ирина

к.т.н., доцент, доцент кафедры организации строительства и охраны труда
Одесская государственная академия строительства и архитектуры

г. Одесса, Украина

E-mail: posternak.i@gmail.com

Постернак Сергей

к.т.н., доцент, технический специалист

ЧП «Композит»

г. Одесса, Украина

E-mail: icomos.rur@gmail.com

РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОДА ВЫПОЛНЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ РАБОТ КОМПЛЕКСА ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ ЭНЕРГОРЕКОНСТРУКЦИИ "КНТК ГЭРек"

Аннотация

Введение. В качестве одной из перспективных форм интеграции в градостроительной структуре выступают различные комплексы. В процессе формирования планов социального и экономического развития крупных городов все чаще складывается ситуация, когда для повышения эффективности используемых ресурсов нужна не просто концентрация усилий, но и новые прогрессивные формы организации строительного производства.

Цель. Предложить организационную структуру, использующую на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820...1920 гг. по стандартам энергоэффективности и выполнить регулирование своевременности отделочных работ при реконструкции.

Методы. В работе использованы количественные методы оценки своевременности отделочных работ, а также универсальные методы статистического моделирования при регулировании своевременного выполнения проекта, в частности хеджирование риска.

Результаты. Предлагается создать в городе Одессе "Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции "КНТК ГЭРек", как инновационную организационную структуру, которая использует на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820...1920 гг. по стандартам энергоэффективности. Выполнено регулирование своевременности отделочных работ при реконструкции зданий исторической застройки Одессы с учетом предшествующего невыполнения посредством пропорционального ему увеличения планового задания.

Перспективы. Продолжить исследование организационной структуры "Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции "КНТК ГЭРек" и проводить дальнейшие исследования по организации контроля и управления в строительстве, в частности по экономической оценке хода выполнения строительных работ.

Ключевые слова: управленческое решение, оперативное управление строительством, методология хеджирования риска, строительные работы, корпоративный научно-технический комплекс, градостроительная энергореконструкция.

Введение. В градостроительстве проявляется тенденция к интеграции, как в сфере материального производства, так и в сфере управления. Расширенное воспроизводство требует дальнейшего повышения уровня разделения труда, концентрации и специализации строительного производства, интенсификации обмена результатами производственно-хозяйственной деятельности. В качестве одной из перспективных форм интеграции в градостроительной структуре выступают различные комплексы. В процессе формирования планов социального и экономического развития крупных городов все чаще складывается ситуация, когда для повышения эффективности используемых финансовых, материальных и трудовых ресурсов нужна не просто концентрация усилий, но и новые прогрессивные формы организации строительного производства. Нами предлагается создать корпоративные комплексы, имеющие различные масштабы, цели, структуру (в градостроительной реконструкции – Корпоративные научно-технические комплексы градостроительной энергореконструкции "КНТК ГЭРек").

Анализ последних исследований и публикаций. Тенденции экономики современного информационного общества таковы, что движущей силой инновационного развития общества становится наука [1, с. 29]. Для высокотехнологичных, наукоемких, технически сложных товаров и услуг конкурентный потенциал очень важен, так как предприятие, не способное создавать конкурентоспособные в будущем товары и услуги, может оказаться вообще банкротом. В настоящем у него на рынке может быть конкурентоспособный товар, но он плод прошлых трудов [2, с. 21–22].

Понятие «градостроительное наследие» охватывает как отдельные здания, так и крупные кварталы, зоны исторических центров и город в целом. «Город – это интеграл человеческой деятельности, материализованный в архитектуре...». Такое емкое определение сложному городскому организму дал архитектор А.К. Буров. Новый город – мгновенное явление. Раз возникнув, он становится исторической категорией в процессе своего развития и является объектом современного рассмотрения. Ценность исторического архитектурно-градостроительного наследия определяется следующими положениями: а) архитектурные и градостроительные достижения прошлых эпох являются одной из важнейших составляющих историко-культурного наследия; б) памятники истории и культуры, историческая архитектурно-пространственная среда обогащает облик современных городов; в) наличие сложившихся ансамблей вызывает стремление к гармонии с окружающим контекстом.

В соответствии с меняющимися социально-экономическими условиями жизни в городском организме закономерно отмирают старые ткани и рождаются новые, поэтому обновление городов происходит последовательно, путем замены устаревших материальных фондов и постепенного преобразования на этой основе планировочной структуры в целом или ее отдельных элементов. Целью реконструкции и реставрации архитектурно-градостроительного наследия является сохранение композиционных и эстетических особенностей исторической городской среды.

Градостроительная реконструкция – это целенаправленная деятельность по изменению ранее сформировавшейся градостроительной структуры, обусловленная потребностями развития и совершенствования. Понятие реконструкции городов имеет двоякий смысл. С одной стороны, оно отражает процесс развития населенных мест, усовершенствование их пространственной организации, протекающий длительное время. С другой стороны, это – материальный результат, состояние застройки в данное время. Только поняв эти стороны реконструкции в их взаимосвязи, можно правильно подойти к оценке задач и установить методы переустройства городов.

Реконструкция – непрерывный процесс, проходящий в каждом городе по-разному в зависимости от предыдущего роста и современных требований. Это предопределяет значение

города как исторического явления, в котором переплетаются различные эпохи. И в современном городском организме непрерывно изменяются его составляющие [3...12].

Цель. Предложить организационную структуру, использующую на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820...1920 гг. по стандартам энергоэффективности и выполнить регулирование своевременности отделочных работ при реконструкции.

Методология исследования. В работе использованы количественные методы оценки своевременности отделочных работ, а также универсальные методы статистического моделирования при регулировании своевременного выполнения проекта, в частности хеджирование риска.

Результаты. Ведущим признаком целесообразности применения координационных принципов управления выступает общность хозяйственных целей и задач, требующая производственной кооперации.

С позиций методологии управления КНТК ГЭРек является экономическим объектом нового класса, получившим название интеграционного. Его специфика вытекает из его комплексности, что предполагает:

а) высокий уровень совпадения интересов основных производственных организаций, входящих в КНТК ГЭРек при сохранении отраслевой принадлежности и соответствующей включенности ее в отраслевые системы планирования, финансирования, материально-технического снабжения и управления;

б) взаимосвязь хозяйственной деятельности, определяющую их зависимость в достижении как собственных, так и отраслевых целей, формирующих данный комплекс;

в) территориально обусловленное социально-экономическое единство, невозможное без осуществления согласованной экономической политики, свободной от конъюнктурных и ведомственных ограничений.

Таковы самые общие особенности, свидетельствующие о том, что при организации управления КНТК ГЭРек нельзя лишь приспосабливать действующий хозяйственный механизм, необходим поиск новых форм и методов. В сущности, главная проблема сегодня – это обеспечение координации в деятельности органов управления, относящихся к различным звеньям и уровням строительной отрасли. Чаще всего предлагают их объединить "под общей крышей". Но такие структуры слишком громоздки, трудноуправляемы, да и не всегда реализуемы на практике, особенно в строительстве. Необходимо таким образом организовать участников КНТК ГЭРек, чтобы они, реализуя собственные цели, достигали бы и общих результатов – скажем, с партнерами по строительству тех или иных строительных объектов или со смежниками, хотя и не участвующими непосредственно в работах, но обеспечивающими их, и т. д. Такой механизм есть – это координация.

Целостность КНТК ГЭРек придает не столько пространственная организация, сколько тот конечный результат – продукт производства реконструкции, который строителями и создается. Сейчас, когда упор делается на экономические рычаги управления, уроки пренебрежения координационным управлением по отношению к первичным экономическим ячейкам необходимо учитывать.

На законодательном уровне в Одессе действуют: Программа поддержки инвестиционной деятельности на территории города Одессы на 2016...2018 годы, принятие которой обусловлено необходимостью создания условий для активизации инвестиционной деятельности, направленной на улучшение среды для ведения деловой и экономической деятельности, улучшение общих макроэкономических показателей, как следствие обеспечение постоянного социально-экономического развития города Одессы; Комплексная Программа развития строительства в городе Одессе на 2013...2018 годы, которая направлена на решение таких основных проблемных вопросов градостроительной сферы города Одессы, как развитие жилищного строительства, а

также обновление технического состояния объектов социально-бытового назначения и инженерно-транспортной инфраструктуры.

Чтобы успешно развивать КНТК ГЭРек надо учитывать изменения в системе управления городским хозяйством, и случившиеся кардинальные изменения в экономике. Особенно это касается проблемы с ускорением технического обновления сферы производства строительных материалов.

Реконструкция исторической застройки имеет большое социально-экономическое значение. Ее основные задачи состоят не только в продлении срока службы зданий, но и в ликвидации физического и морального износа, улучшении условий проживания, оснащении жилых зданий современным инженерным оборудованием, повышении эксплуатационных характеристик и архитектурной выразительности. В Одессе в контексте международной интеграции к стандартам энергоэффективных зданий действуют городские целевые программы: Городская целевая программа включения центральной исторической части застройки Одессы к основному списку Всемирного наследства ЮНЕСКО на 2013...2018 годы и Городская Программа энергоэффективности г. Одессы на 2013...2018 годы [7...12].

В рамках этих программ необходимо выполнить реконструкцию зданий исторической застройки Одессы 1820...1920 гг. по стандартам энергоэффективности, в которой необходимо динамически оценивать результат управленческой деятельности.

Любой общий процесс управления недвижимым объектом исторической застройки состоит из управления отдельными взаимосвязанными процессами: организационными, трудовыми, информационными и др. Общепринятым способом их динамического отображения является календарный план, для формирования которого используют компьютерные программы управления проектами. Для реализации функции контроля предназначены массивы данных по фактическому выполнению работ. На основании контроля фактического состояния выполнения работ формируются регулирующие воздействия, заключающиеся в соответствующем перестроении календарного плана (закон единства анализа и синтеза). Таким образом, помимо того, что календарный план отражает динамику выполнения работ, он сам является динамически перестраиваемой структурой. Это позволяет с определенной периодичностью (день, декада, месяц), т.е. циклически, повторять общие функции управления в комплексном процессе управления. Последовательность действий внутри каждого цикла управления сводится к следующей последовательности:

- а) в момент времени t с учетом начальных условий формируется текущий календарный план;
- б) для создания базы сравнения с последующими возможными изменениями текущего плана его начальное состояние фиксируется как эталонное;
- в) в момент времени $t+\Delta t$ осуществляется учет фактически выполненных работ, т.е. реализуется функция контроля по заранее определенным точкам проекта (метод контроля по вехам);
- г) сравнение эталонного состояния выполняемых работ с их прогнозируемым состоянием дает основу для принятия решения по корректировке календарного плана на будущий период;
- д) далее цикл управления повторяется в диапазоне $t+\Delta t...t+2\Delta t$ вплоть до окончания всего процесса управления.

Полное завершение процесса управления характеризуется в календарном плане фиксацией фактического выполнения всех работ, как по срокам, так и по стоимости. Естественно, что начальный календарный план и его фактическая реализация будут отличаться, а оценка этого отличия по тому или иному критерию будет являться и оценкой управления в целом.

Риск несвоевременного выполнения работ является одной из основных причин, приводящей к перерасходу средств в процессе строительного производства, срыву договорных обязательств и т.п.

Существуют как субъективные источники возникновения потерь, так и объективные, т.е. такие, которые практически не зависят от субъектов управления. К субъективным источникам возникновения риска несвоевременного выполнения работ можно отнести прогулы, низкую квалификацию исполнителей, недобросовестность поставщиков оборудования, материалов и т. п. В принципе на эти источники субъект управления проектом может воздействовать путем замены исполнителей. К объективным источникам относятся следующие:

- принципиально статистическое определение норм трудовых затрат;
- непредвиденные перерывы в работах (например, по болезни, физиологическим нуждам и т.п.);
- неопределенность состава работ, возникающая от планирования по укрупненным показателям;
- принятие гипотезы о равномерном выполнении работ во времени;
- влияние природно-климатических факторов.

На практике при определении статистических характеристик риска несвоевременного выполнения работ довольно сложно определить статистические характеристики всех конкретных источников риска. Поэтому в целях упрощения данной задачи используют более обобщенный подход.

Требуется определить, с какой вероятностью фактическая продолжительность работы будет превышать запланированную продолжительность и какая цена в этом случае будет заплачена. Статистические характеристики риска наиболее полно описываются кривой распределения плотности вероятности $f(t)$, показывающей вероятность выполнения работы за время, определяемое промежутком от t до $t+\Delta t$.

Известны четыре способа уменьшения экономических потерь, связанных с возможным возникновением рисков. Рассмотрим эти способы применительно к исследуемому нами риску несвоевременного выполнения работ:

1) резервирование ресурсов предполагает наличие некоторых резервных ресурсов, которые могут быть использованы при возникновении риска несвоевременного выполнения работы. В этом случае включаются внешние ресурсы. У работы могут быть и внутренние ресурсы, которые называют либо полными, либо свободными резервами времени. Подключение к работе резервных ресурсов называется арендованной производительностью;

2) метод диверсификации подразумевает расширение (в данном случае трудовой) деятельности в целях получения более высокого эффекта на других объектах. При этом считается, что в среднем по объекту риск будет незначительным, так как любое среднее значение учитывает и дополнительную прибыль, и дополнительные расходы. Этот метод нельзя применить в случае, если рассматривается возникновение риска на отдельном объекте;

3) хеджирование риска (в данном случае) подразумевает перенос стоимости риска с одного лица на другое. В частности, выполнение сверхурочных работ в рамках ограниченного фонда оплаты труда понижает оплату урочных и увеличивает оплату сверхурочных работ. Хеджирование риска (в общем случае) подразумевает ограничение его отрицательного влияния;

4) страхование риска подразумевает выполнение работы некоторой страховой строительной организацией при невозможности ее выполнения основной строительной организацией (тогда это другая форма арендованной производительности), либо страхование ущерба от несвоевременного выполнения работ.

Анализируя возможные способы уменьшения риска несвоевременного выполнения работ, приходим к выводу, что наиболее приемлемым является хеджирование риска с использованием сверхурочной и арендованной производительности.

Рассмотрим применение данного подхода к ситуации, когда фонд оплаты труда является фиксированным, или, что тоже самое, ограниченным. Обозначим этот фонд через Z . При плановом (оптимистичном) выполнении работы требуется A единиц времени. При этом плановая

трудоемкость будет равна Q единицам, следовательно, для ее выполнения потребуется R единиц исполнителей: $R=Q/A$. Плановый тариф оплаты труда за единицу трудоемкости $S=Z/Q$. При пессимистической ситуации, определяемой продолжительностью $A+2(B-A)$, потребуется выполнение дополнительной трудоемкости в размере $\Delta Q=R2(B-A)$. Тогда потребуется и дополнительная оплата в размере $\Delta Z=\Delta QS$, которая прямо пропорционально зависит от превышения над планируемой (оптимистичной) продолжительностью. Таким образом, получается, что работа будет выполнена с опозданием на величину $2(B-A)$ и с превышением фонда оплаты труда Z . Для выполнения работы в заданный срок необходимо, чтобы дополнительная трудоемкость выполнялась параллельно основной в планируемое время A .

Рассмотрим одну из рабочих ситуаций, показанную на рис. 1.

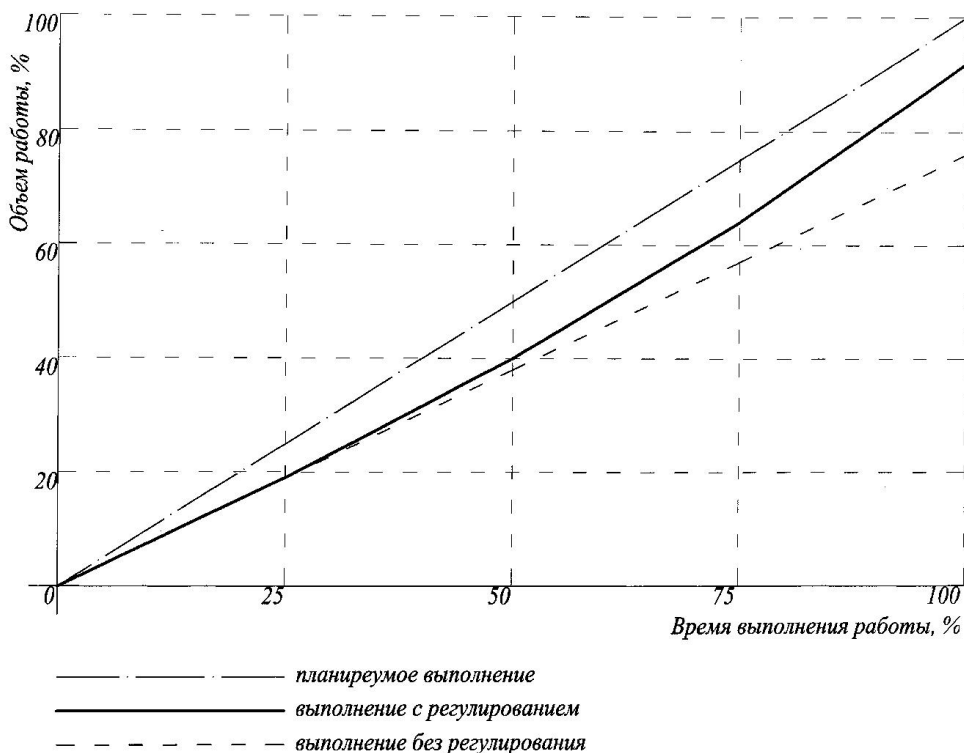

Рис. 1. Графическое представление регулирования своевременности отделочных работ зданий исторической застройки Одессы. *

**Источник: составлено авторами на основании статистического моделирования*

Отделочные работы при реконструкции зданий исторической застройки Одессы согласно календарного плана должны быть выполнены за 40 дней, т. е. за 4 декады. За каждую декаду по плану должно выполняться 25% от полного объема работы. Но, по окончании 1-й декады выполнено только 19% общего объема работы, следовательно, на следующие 3 декады приходится 81% общего объема отделочных работ, или по 27% на каждую последующую декаду. При этом количество ресурсов на 2-ю декаду следует увеличить в $27/25 = 1,08$ раза. За 2-ю декаду выполнено 21% объема отделочных работ. Получается, что на оставшиеся 2 декады должно быть запланировано 60% объема отделочных работ, или 30% на 3-ю декаду.

При этом количество ресурсов для отделочных работ на 3-ю декаду следует увеличить в $30/25\% =$ в 1,2 раза. Фактически за 3-ю декаду выполненный объем отделочных работ составил 24%. Следовательно, на последнюю декаду должно быть запланировано 36% объема отделочных работ. При этом количество ресурсов для отделочных работ на 4-ю декаду следует увеличить в $36/25\% =$ в 1,44 раза. Фактически за 4-ю декаду выполнено 28% отделочных работ и, следовательно, 8% останутся невыполненными. Если в первом приближении приравнять невыполненный объем отделочных работ ее несвоевременному окончанию, то данная работа будет выполнена с превышением ее плановой продолжительности на 8%.

Недостаток представленного процесса выполнения отделочных работ заключался в том, что какое бы дополнительное назначение ресурсов мы ни делали, все равно текущий план выполнялся лишь на 92%.

Современными научными исследованиями установлено, что оптимальным способом регулирования своевременного выполнения работы (в том числе и отделочных работ) является учет предшествующего невыполнения посредством пропорционального ему увеличения планового задания. Для определения средних характеристик, возникающих в процессе регулирования, проведем статистическое моделирование. В его основу положим формулу, которая преобразует абсолютное невыполнение работ в относительные величины, определяемые индексом $I = A/t$. После каждой декады определим фактическое невыполнение отделочных работ и прогноз плана на оставшиеся декады. Результаты моделирования по одной выборке отделочных (малярных) работ показаны в табл. 1.

Таблица 1

Регулирование своевременности выполнения отделочных (малярных) работ*

Время, %	1-я декада		2-я декада		3-я декада		4-я декада	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
25	25	24,1						
50	50		25,3	23,2				
75	75				25,3	26,35	23,7	
100	100		25,3		26,35			29,0
Несвоевременность без регулирования – 7,6%			Несвоевременность с регулированием – 2,9%			Индекс эффективности регулирования – 2,6%		

*Источник: составлено авторами на основании статистического моделирования

В ходе статистического моделирования получено, что среднее невыполнение объема отделочных работ в планируемый срок составило 2,9%. Пропорциональная этому объему несвоевременность, на наш взгляд, является незначительной и может быть компенсирована свободными резервами времени работ, которые, как показывают исследования, реально имеют место при любой организации работ. В ряде случаев существует некоторый технологический резерв при выполнении последующих работ, а именно: в выполнении работ имеется их небольшая технологическая совмещенность.

Например, для начала отделочных работ в зимнее время необходим пуск системы отопления, но этот пуск может быть осуществлен в здании по секциям и таким образом в целом по зданию он может не повлиять на начало отделочных работ. Другим обстоятельством, позволяющим считать несвоевременность окончания работ до 3% несущественной, является то, что фонд сверхурочной оплаты может быть израсходован не полностью, следовательно, остаток этого фонда может быть использован на оплату дополнительных издержек, возникающие из-за несвоевременного окончания работ. И наконец, зная среднюю несвоевременность выполнения работы и значение убытков, связанных с ней, можно застраховать выполнение работы по стоимости и продолжительности. В общем, все возможные управленческие решения должны

рассматриваться в контексте конкретной производственной ситуации и решаться в процессе оперативного управления ходом строительства.

Описанная методология хеджирования риска несвоевременного выполнения отделочных работ в достаточной степени универсальна, поскольку базируется на универсальных методах статистического моделирования.

Выводы и перспективы. Предлагается создать в городе Одессе "Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции "КНТК ГЭРек", как инновационную организационную структуру, использующую на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820...1920 гг. по стандартам энергоэффективности.

Выполнено регулирование своевременности отделочных работ при реконструкции зданий исторической застройки Одессы с учетом предшествующего недовыполнения посредством пропорционального ему увеличения планового задания. Методология хеджирования риска несвоевременного выполнения отделочных работ в достаточной степени универсальна, поскольку базируется на универсальных методах статистического моделирования.

По этому необходимо продолжить исследование организационной структуры "Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции "КНТК ГЭРек" и проводить дальнейшие исследования по организации контроля и управления в строительстве, в частности по экономической оценке хода выполнения строительных работ.

Список использованных источников

1. Буй, Д. Scopus та інші науко метричні бази: прості питання та нечіткі відповіді / Д. Буй, А. Білощичкий, В. Гогунський // Вища школа №4. – Київ: Знання, 2014. – С. 27–40.
2. Чернов, С.К. Концептуальные основы развития наукоемких предприятий в конкурентной среде / С.К. Чернов, К.В. Кошкин // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – №1/2 (43). – Харьков: Технолог. центр, 2010. – С. 20–22.
3. Пруцын, О.И. Архитектурно-историческая среда / О.И. Пруцын, Б. Рымашевский; пер. с польск. М. Предтеченского. – М.: Стройиздат, 1990. – 408 с.
4. Gabriel, I. Vom Altbau zum Niedrigenergie und Passivhaus / I. Gabriel, H. Ladener // Staufien bei Freiburg, 2010 – 480 p.
5. Постернак, С.О. Інженерна архітектоніка житлових будівель історичної забудови міста Одеси / С.О. Постернак, О.М. Коцюрубенко // Реставрація, реконструкція, урбоєкологія: зб. наук. праць. №7-8. – Одеса. – 2010. – С. 87–96.
6. Постернак, И.М. Реконструкция зданий фоновой застройки центральной части города Одессы по стандартам энергоэффективности / И.М. Постернак // Матеріали IV міжн. наук.-техн. конференції «Будівництво, реконструкція і відновлення будівель міського господарства». – Х.: ХНУМГ, 2014. – С. 10–13.
7. Постернак, И.М. Организационные мероприятия повышения энергоэффективности реконструкции зданий исторической застройки Одессы. / И.М. Постернак, С.А. Постернак // Материалы II международной научно-технической интернет-конференции «Ресурсосбережение и энергоэффективность инженерной инфраструктуры урбанизированных территорий и промышленных предприятий». – Х. : ХНУМГ, 2016. – С. 85–87.
8. Постернак, И.М. Организационная структура «КНТК ГЭРек» для реконструкции зданий исторической застройки Одессы по стандартам энергоэффективности. / И.М. Постернак, С.А. Постернак // Тези доповідей XIII міжнародної конференції «Управління проектами у розвитку суспільства». м. Київ 13-14 травня 2016 р. – К.: КНУБА, 2016 – С. 201–203.
9. Постернак, И.М. Организационная структура «КНТК ГЭРек» для реконструкции зданий исторической застройки Одессы с позиции комплексности. / И.М. Постернак, С.А. Постернак // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку будівельного комплексу м. Одеси» 22...24.09.2016 р. – Одеса: ОДАБА, 2016. – С. 52.
10. Постернак, И.М. Корпоративний науково-технічний комплекс містобудівної енергореконструкції КНТК МЕРек: витоки» / И.М. Постернак, С.О. Постернак // Materials of the XII international scientific and practical

conference "Scientific horizons – 2016" (30.09 – 07.10.2016) Volume 1. Economic science: Sheffield. Science and education LTD. – 2016. – С. 26–29.

11. Постернак, І.М. Інноваційно-інвестиційний потенціал організаційної структури «КНТК ГЗРЕК» [Електронний ресурс] / І.М. Постернак, С.А. Постернак // Матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні» Т. 1. – Ірпінь: УДФСУ, 2016. – С. 173–176. – Режим доступу <http://econp.esy.es/conference-2016/>

12. Постернак, І.М. Енергоменеджмент при реконструкції зданий исторической застройки Одессы / І.М. Постернак, С.О. Постернак // матеріали V міжн. наук.-техн. конференції «Проблеми сучасної енергетики і автоматики в системі природокористування». – Київ.:НУБіП, 2016. – С. 152–154.

Posternak Irina

Ph.D. (in Technics), Associate Professor
Department of the Organization of Building and Labour Protection
Odessa State Academy of Building and Architecture
Odessa, Ukraine

E-mail: posternak.i@gmail.com

Posternak Sergey

Ph.D. (in Technics), Associate Professor, Technical Expert,
Private Company "Composite"
Odessa, Ukraine.

E-mail: icomos.rur@gmail.com

REGULATION OF THE COURSE OF PERFORMANCE OF CIVIL WORK OF THE COMPLEX TOWN-PLANNING POWER RECONSTRUCTION "CSTC T-PPR"

Abstract

Introduction. Various complexes act in town-planning structure as one of perspective forms of integration. In the course of formation of plans of social and economic development of large cities even more often there is a situation when for increase of efficiency of used resources concentration of efforts is necessary not simply, but also new progressive forms of the organisation of building manufacture.

Purpose. The aim of the article is to offer the organizational structure using in practice the saved up scientific and technical potential for reconstruction of buildings of historical building in Odessa 1820 ... 1920 years under standards power efficiency and to execute regulation of timeliness of painting and decorating at reconstruction.

Methods. Quantitative methods of an estimation of timeliness of decorating works, and also universal methods of statistical modeling are used in the work at regulation of timely performance of the project, in particular risk hedging.

Results. It is offered to create in the city of Odessa "the Corporate scientific and technical complex of town-planning power reconstruction "CSTC T-PPR", as innovative organizational structure which uses the saved up scientific and technical potential in practice for reconstruction of buildings of historical building of Odessa 1820 ... 1920 years according to energy efficiency standards. Regulation of timeliness of decorating works is executed at reconstruction of buildings of historical building of Odessa taking into account previous underfulfilment by means of increase in a planned target proportional to it.

Discussion. To continue research of organizational structure "the Corporate scientific and technical complex town-planning power reconstruction "CSTC T-PPR" and to carry out the further researches on the organization of the control and management in building, in particular by an economic estimation of a course of performance of civil work.

Keywords: the administrative decision, an operational administration building, methodology of hedging of risk, construction works, a corporate scientific and technical complex, town-planning power reconstruction.

References

1. Bui, D., Biloshchytskyi, A., & Hohunskyi, V. (2014). Scopus ta inshi nauko metrychni bazy: prosti pytannia ta nechitki vidpovidi [Scopus and others a science metric bases: simple questions and indistinct answers]. *The Higher school*, 4, 27–40.

2. Chernov, S.K., & Koshkin, K.V. (2010). Kontseptualnye osnovy razvitiya naukoemkikh predpriyatiy v konkurentnoy srede [Conceptual of a basis of development of the high technology enterprises in competitive]. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1/2 (43), 20–22.
3. Prutsyn, O.I., & Rymashevskiy, B. (1990). *Arkhitekturno-istoricheskaya sreda* [Architecturally-historical circle]. Moscow Russia: Stroyizdat.
4. Gabriel, I., & Ladener, H. (2010). Vom Altbau zum Niedrigenergie und Passivhaus. Staufen bei Freiburg.
5. Posternak, S.O., & Kotsiurubenko, O.M. (2010). Inzhenerna arkhitektonika zhytlovykh budivel istorichnoi zabudovy mista Odesy [Engineering arkhitektonika residential buildings of historical building of a city of Odessa]. *Restoration, reconstruction, urboekolohiia*, 7-8, 87–96.
7. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Organizatsionnye meropriyatiya povysheniya energoeffektivnosti rekonstruktsii zdaniy istoricheskoy zastroyki Odessy* [Organizational of increase action power efficiency reconstruction historical building of Odessa]. *Resursosberezhenie i energoeffektivnost inzhenernoy infrastruktury urbanizirovannykh territoriy i promyshlennyykh predpriyatiy: mezhdunarodnaya nauchno-tehnicheskaya internet-konferentsiya*. Kharkov: KhNUMH, 85–87.
8. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Organizatsionnaya struktura «KNTK GERek» dlya rekonstruktsii zdaniy istoricheskoy zastroyki Odessy po standartam energoeffektivnosti*. [Organizational structure «CSTC T-PPR» for reconstruction historical building of Odessa under standards power efficiency]. *Upravlinnya proektamy u rozvytku suspil'stva: mizhnarodna konferentsiya*. Kyiv: KNUBA, 201–203.
9. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Organizatsionnaya struktura «KNTK GERek» dlya rekonstruktsii zdaniy istoricheskoy zastroyki Odessy s pozitsii kompleksnosti*. [Organizational structure «CSTC T-PPR» for reconstruction historical building of Odessa from an integrated approach position]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku budivel'noho kompleksu m. Odessy: naukovopraktychna konferentsiya*. Odessa: ODABA, 52.
10. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Korporatyvnyi naukovotekhnichnyi kompleks mistobudivnoi enerhorekonstruktsii KNTK MERek: vytoky* [Corporate a scientific and technical complex town-planning power efficiency CSTC T-PPR: sources]. "Scientific horizons – 2016": XII international scientific and practical conference. Sheffield. Science and education LTD (Great Britain), 26–29.
11. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Innovatsionno-investitsionnyy potentsial organizatsionnoy struktury «KNTK GERYeK»* [Is innovative-investment potential of organizational structure «CSTC T-PPR»]. *Ekonomichni perspektyvy pidpryyemnystva v Ukraini: internet-konferentsiya*. Irpin: UDFSU, 173–176. Retrieved from <http://econp.esy.es/conference-2016/>
12. Posternak, I.M., & Posternak, S.A. (2016). *Enerhomenedzhment pry rekonstruktsii zdaniy ystorycheskoi zastroyki Odessy* [Power management at reconstruction of buildings historical building of Odessa]. *Problemy suchasnoyi enerhetyky i avtomatyky v systemi pryrodokorystuvannya: mezhdunarodnaya nauchno-tehnicheskaya konferentsiya*. Kyiv: NUBiP, 152–154.

УДК 338.43:332.14
JEL Classification O18

Сава Андрій
к.е.н., с.н.с., докторант
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна
E-mail: andriy_sava@ukr.net

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І НАУКОВА ДОКТРИНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Анотація

Актуальність. В сучасних економічних реаліях розвитку України сільські території не можна розглядати, обмежуючись вітчизняним досвідом, адже будь-яка країна належить до світового співтовариства. Вивчення кращого міжнародного досвіду управління соціально-економічними процесами на сільських територіях визначається напрямом наукової доктрини, що може бути застосована у вітчизняній практиці.

Мета. Вивчення міжнародного досвіду функціонування сільських територій та наукове обґрунтування його застосування в українських реаліях їх соціально-економічного розвитку та управління.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також монографічний, абстрактно-логічний та метод абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій та функціонування аграрних формувань і місцевих громад згідно практики інших держав світу.

Результати. У статті обґрунтовано принципи та моделі розвитку сільських територій у різних країнах світу з врахуванням територіального устрою, політичної кон'юнктури та особливостей функціонування економічної системи. Встановлено зв'язок між глобалізаційними процесами та вітчизняною практикою регулювання соціально-економічних відносин. Систематизовано різні погляди і підходи до застосування міжнародного досвіду розвитку сільських територій як системного соціально-економічного явища в Україні.

Перспективи. Перспективними напрямками подальшого дослідження є вивчення можливостей адаптації міжнародного досвіду соціально-економічного розвитку сільських територій до вітчизняної практики регулювання їх функціонування.

Ключові слова: сільські території, соціально-економічний розвиток, принципи розвитку, модель розвитку, міжнародний досвід.

Вступ. Розвиток сільських територій в сучасних соціально-економічних реаліях не можна розглядати лише обмежуючись вітчизняним досвідом, враховуючи приналежність будь-якої країни до світового співтовариства і відсутність успішного такого досвіду в Україні. З іншого боку, розвиток сільських територій є складним процесом, що потребує спеціальних знань.

Загалом слід констатувати, що розвиток сільських територій як проблематика вітчизняних наукових досліджень з'явилася відносно недавно і базується, як правило, на постулатах західної науки в контексті вивчення поняття «rural development». Застосування основних положень наукових доктрин з розвитку сільських територій відбувається у виборі наукових позицій: повне копіювання зарубіжного досвіду та некритичне його сприйняття; ігнорування досвіду інших країн у сфері розвитку сільських територій, спроби знайти власний шлях розвитку сільських територій.

На наш погляд, кожен із цих векторів досліджень, а тим більше практичних дій у процесі регулювання соціально-економічним розвитком сільських територій, не можна сприймати як одну із крайніх альтернатив вибору. Більш адекватним рішенням було б ефективно поєднати кращий світовий досвід в українській моделі розвитку сільських територій.

Тому спробуємо дослідити тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій у різних країнах світу та визначити можливості запровадження досвіду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретико-методологічного та організаційно-практичного забезпечення розвитку сільських територій, обґрунтування управління соціально-економічними процесами територіальних громад ґрунтовно висвітлили у своїх працях ряд відомих економістів-аграріїв. Серед них можна виділити В.А.Барановського, О.М.Бородіну [1], О.М.Булавка, І.В.Гончаренко [2], Ю.Е.Губені [3], М.І.Долішнього, О.В.Заставецьку, В.К.Збарського, М.Ф.Кропивка, І.М.Куліша [6], М.Й.Маліка, О.І.Павлова, І.В.Прокопу, В.А.Пуліма, П.Т.Саблука, В.В.Юрчишина [10] та ін.

Проте, у наукових виданнях ще залишаються недостатньо дослідженими питання застосування підходів до оцінки міжнародного досвіду функціонування сільських територій та визначення їх ролі в забезпеченні збалансованого соціально-економічного розвитку сільських територій України, що і обумовило необхідність проведення даного дослідження.

Метою дослідження є вивчення міжнародного досвіду функціонування сільських територій та наукове обґрунтування його застосування в українських реаліях їх соціально-економічного розвитку та управління.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також монографічний, абстрактно-логічний та метод абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій та функціонування аграрних формувань і місцевих громад згідно практики інших держав світу.

Результати. Досвід розвинених країн відносно подальшого розгляду можливостей соціально-економічного розвитку сільських територій засвідчує, що існують фундаментальні суспільно-політичні принципи сталого розвитку, яких треба дотримуватись поряд і в узгодженості з національними особливостями соціально-економічних відносин.

До них окремі вчені відносять наступні:

- принцип раціональної економічної свободи, на базі якої формується змішана економіка, що забезпечує необхідну кількість робочих місць і достатнє виробництво товарів та послуг для суспільства;

- трудові відносини в суспільстві будуються на принципах соціального партнерства держави, працівників та роботодавців;

- принцип обов'язкового державного регулювання ринкових відносин, досягнення оптимальних для суспільства, природи та людини рівнів та співвідношень виробництва і споживання;

- держава в усіх своїх діях дотримується принципу соціальної справедливості, що супроводжується перерозподілом суспільного продукту на користь менш працездатних та нужденних;

- дотримання принципу демократичного колективного управління виробництвом та соціальною сферою суспільства, що забезпечує оптимально можливу ступінь соціальної солідарності. Сукупність цих правил і є сутністю соціально орієнтованого управління [2].

За твердженням Юрчишина В.В., західна наука останніми роками основну увагу приділяє адаптації концепції людського розвитку до потреб науки як основи (пріоритету) розвитку сільських територій. Тобто пріоритетом розвитку сільської території в розвинутих країнах нині є людський розвиток жителів сільських територій, що має свій прояв у регулятивних актах, інструментах і методах розвитку. Це досить фундаментальне положення, яке потребує осмислення й адаптації в умовах України [10].

Так було не завжди. Досвід різних країн показує, що основними принципами економічних реформ та відповідно політики розвитку сільських територій з початку ХХ ст. була підтримка бізнесу

і виробництва загалом. Пізніше це стосувалося розвитку сільської інфраструктури та диверсифікації виробництва. При чому країни ЄС та США досягнули у цьому великих успіхів. На сьогодні ці країни переглянули свої цілі і визначили за необхідне виділяти більше коштів на підвищення якості життя населення загалом [6].

Еволюція підходів та наукових поглядів щодо розвитку сільських територій сформувала основні положення політики підтримки сільських територій, яка залежить від чіткого означення сільських територій.

У міжнародній практиці для окреслення сільських територій зазвичай використовують визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де територіальна одиниця є сільською, якщо щільність населення нижча, ніж 150 жителів на квадратний кілометр.

ОЕСР розглядає муніципалітети як мінімальні одиниці, а номенклатура територіальних одиниць для статистики (від французької абревіатури прийнято найменування NUTS) має ієрархічну класифікацію з наступними градаціями: NUTS 1 – територія країни; NUTS 2 – територія регіону; NUTS 3 – округ, область; NUTS 4 – частина регіону, райдінг, асоціація комун і т.д.; NUTS 5 – комуні, муніципалітети.

За класифікацією ОЕСР на рівні NUTS 3 розрізняють три типи територіальних одиниць:

1. Переважно сільські території, де більше 50% населення живе в сільській місцевості (щільність населення менше 150 осіб на квадратний кілометр).

2. Відносно сільські території, де від 15 до 50% населення живе в сільській місцевості.

3. Переважно міські території – менше 15% населення живе в сільській місцевості [1, 3].

Як свідчать літературні джерела, запропонована класифікація визначає загальний підхід до цього питання, проте варто зазначити, що у практичній діяльності окремих держав можуть застосовувати уточненні та притаманні адміністративно-територіальному устрою класифікації сільських територій, що дозволяє формувати більш ефективну політику з розвитку сільських територій.

Таким чином, можна стверджувати, що у кожній країні світу досвід соціально-економічного розвитку сільських територій, базується і залежить від особливостей адміністративно-територіального устрою, що сформувався під впливом природно-географічних, соціально-економічних і демографічних чинників та потреб державного управління (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості адміністративно-територіального устрою окремих країн *

Модель організації місцевого управління	Країна	Устрій держави	Адміністративно-територіальні рівні
Англо-саксонська	США	федеративна	штат графство тауншип (таун)
	Великобританія	унітарна	графства громада (прихід)
Континентальна	Франція	унітарна	регіон департамент округ кантон комуна
	Італія	унітарна	області провінції комуні
	Польща	унітарна	воєводство повіт гміна

Продовження табл. 1

Змішана	ФРН	федеративна	земля округ громада
	Японія	унітарна	префектура муніципалітет

* Примітка: систематизовано авторами на підставі літературних джерел [7]

На основі пройденної еволюції наукових підходів до реалізації політики соціально-економічного розвитку та утвердженого державного устрою у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та його підтримки:

- перша модель – реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія);
- друга модель – механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами (Європейський Союз, Канада, Туреччина) [5].

Розглянемо особливості розвитку соціально-економічного розвитку сільських територій у найбільш значимих представниках-державих розглянутих моделях.

Сполучені Штати Америки.

Уряд США розпочав політику розвитку сільських територій у період правління президента Рузвельта. Його «Новий курс» започаткував діяльність Переселенської адміністрації (Resettlement Administration), яка переселяла сільські сім'ї, зuboжіли в результаті Великої депресії; відновлювала еродовані землі і давала невеликі кредити на придбання землі та устаткування. Основні заходи, спрямовані на поліпшення життя сільського населення США на той час, були визначені в законах про сільське господарство (Farm Bills), де, перш за все, увага зосереджується на програмах розвитку сільських громад і стратегічному плануванні регіонального розвитку.

Вони покликані вирішувати проблеми сільських територій:

- низький рівень доходів сільського населення, що істотно відстають від середніх по країні;
- старіння зайнятого населення;
- залежність від сільського господарства;
- високий рівень безробіття;
- обмежений доступ до сфери обслуговування;
- недостатній розвиток системи шкільної освіти;
- відсутність можливостей диверсифікації зайнятості [9].

Характеризуючи основні риси розвитку сільських територій США, варто зазначити, що їх життєдіяльність визнається підтримкою держави розвитку не тільки сільського господарства, а й інших видів економічної діяльності; удосконаленням соціальної інфраструктури та комунікацій з територіальними центрами. В свою чергу, сільські території виконують функції не тільки продовольчого забезпечення держави, а й задоволення інших потреб міського населення, промисловості тощо.

Така політика у США дозволила в останні 7 років окрім підтримки виробництва забезпечити комплексний розвиток сільських територій. У рамках проектів інвестування у людський розвиток було здійснено поліпшення 8000 об'єктів соціально-культурно-побутового призначення, які були у критичному стані, серед них 947 закладів освіти, 481 бібліотека, 1082 установи охорони здоров'я, 3444 об'єкти громадської безпеки, загальна кількість жителів села, які мають до них доступ становить близько 30 млн осіб. Окрім того, 627000 сільських родин та понад 21000 общин отримали допомогу для купівлі, ремонту або рефінансування житла, було фінансоване будівництво 1000 багатоквартирних житлових комплексів у сільській місцевості [13].

Серед існуючих моделей розвитку сільських територій у світовій практиці, на думку науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», найбільш придатною та перспективною для України є

європейська модель. Оскільки вона передбачає реалізацію політики розвитку сільських територій, яка супроводжується та доповнюється аграрною політикою та політикою підтримки дохідності аграрного виробництва [8].

Європейський Союз.

Різниця між цими моделями полягає у тому, що в ЄС напрями розвитку сільських територій зафіксовані в рамках Спільної аграрної політики – САП (The Common Agricultural Policy – CAP), в той час як в США основні напрями підтримки не виділені законодавчо в окремі програми.

Європейська політика розвитку сільських територій допомагає сільським територіям країн ЄС вирішувати широкий спектр економічних, екологічних і соціальних проблем. Це передбачено в основних базових засадах САП Європейського Союзу, які передбачають:

- розвиток сільських громад;
- демократизацію управління;
- забезпечення здоров'я нації;
- формування справедливого суспільства;
- життєдіяльність в рамках екологічних обмежень;
- досягнення цілей розвитку на основі наукових досліджень.

Європейська політика розвитку сільських територій фінансується за рахунок Європейського аграрного фонду розвитку сільських районів (The European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD), який виділив на період 2014-2020 рр. 99,6 млрд. євро.

На відповідний період розроблено 118 різних програм розвитку сільських територій в 28 країнах-членах Європейського Союзу, серед них 20 програм – одиничні національні програми, та 8 країн-членів обрали мати по дві і більше регіональних програм.

Цими програмами розвитку сільських територій закладено три напрями реалізації:

- підтримка сільськогосподарських виробників;
- захист довкілля;
- підтримка комплексних проектів розвитку сільської інфраструктури.

У свою чергу кожна країна-член ЄС розробляє власні програми розвитку сільських територій відповідно до потреб, а також включаючи принаймні чотири з шести загальних пріоритетних цілей ЄС:

- 1) сприяння передачі знань та інновацій в сільське господарство, лісове господарство та сільські місцевості;
- 2) підвищення життєздатності та конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства, а також просування інноваційних фермерських технологій, збалансоване управління лісовим господарством;
- 3) сприяння продовольчої організації, підтримка благополуччя тварин і управління ризиками в сільському господарстві;
- 4) відновлення, збереження і зміцнення екосистем, пов'язаних з сільським і лісовим господарствами;
- 5) підвищення ефективності використання ресурсів в аграрному, харчовому, лісовому секторах;
- 6) сприяння соціальній інтеграції, скорочення бідності та економічний розвиток в сільській місцевості [5].

Розвиток сільських територій також визначаються стратегією «Європа 2020», яка була прийнята в березні 2010 р. і має назву «Стратегія інтелектуального і зрівноваженого розвитку, сприяючого суспільній активності». До її напрямів, які стосуються безпосередньо розвитку сільських територій належать:

- «Союз інновацій» – метою є покращення доступу до фінансування досліджень і інновацій;

- «Дорогу молодим» – метою є покращення результатів системи навчання і полегшення молоді виходу на ринок праці;
- «Європейська програма боротьби із бідністю»;
- «Європа, що ефективно використовує ресурси».

Їх вирішення покладено на Європейську мережу сільських територій (European Network for Rural Development – ENRD), головними цілями якої є: збір, аналіз і розповсюдження інформації на тему механізмів і способів розвитку сільських територій ЄС; збір, поширення та консолідація на рівні ЄС позитивної практики розвитку сільських територій; узагальнення інформації про розвиток сільських територій у межах ЄС і в інших країнах; організація зустрічей і семінарів на рівні ЄС для суб'єктів, активно зацікавлених у розвитку сільських територій; створення і управління мережами експертів з метою спрощення обміну професійними знаннями і підтримка реалізації та оцінки політики розвитку сільських територій; підтримка національних мереж та ініціатив щодо міжнародної співпраці [11, с. 27].

Відповідно до стратегії «Європа 2020» Європейською Комісією у листопаді 2010 р. відкориговано напрями діяльності САП країн-членів ЄС. Щодо розвитку сільських територій визначаються такі пріоритетні напрями:

1. Зміцнення трансферу знань у сільському і лісовому господарстві.
2. Зміцнення конкурентоспроможності сільського господарства і забезпечення існування господарств.
3. Підтримка організації продовольчого ланцюга і управління ризиком в сільському господарстві.
4. Збереження і покращення стану екосистем, залежних від сільського і лісового господарств.
5. Підтримка ефективного використання сировини і переходу на низько емісійне господарювання в аграрному секторі.
6. Потенціал робочих місць на селі тощо [12].

З усього комплексу багатоаспектних проблем виділити пріоритети в розвитку сільської території дає змогу порівняння напрямів розвитку сільських територій в різних країнах світу (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз напрямів розвитку сільських територій *

США	Європейський Союз	Україна
Інформація Консультації Навчання Орієнтація на місцеві ресурси Постійний моніторинг проблем і можливостей Виділення пріоритетів Удосконалення методів прийняття рішень Формування стратегій, програм та їх виконання Система оцінки рівня розвитку Підтримання високих стандартів рівня життя	Програми розвитку Удосконалення законодавства Координація діяльності урядових і неурядових організацій Розвиток системи управління «знизу – догори» Сільським жителям відводиться головна роль у формуванні політики розвитку сільської місцевості Диверсифікація економічної діяльності Підтримка місцевих ініціатив Інформація та консультування Розвиток промисловості в сільській місцевості Удосконалення стандартів життя	Розмежування функцій та повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади Удосконалення міжбюджетних відносин Впровадження соціальних стандартів у сільській місцевості Розвиток сільської поселенської мережі Розвиток аграрного сектору Урахування вимог СОТ Паритетні відносини між аграрним сектором та іншими галузями економіки Оформлення права землеволодіння та землекористування, урегулювання земельних відносин

Продовження табл. 2

	Розвиток підприємництва	Формування ринку земель с.-г. призначення Розвиток інфраструктури аграрного ринку Диверсифікація каналів реалізації продукції Підвищення ролі аграрної науки й освіти та ін.
--	-------------------------	---

* Примітка: систематизовано авторами на підставі літературних джерел [4]

Дослідженні відмінності в системі напрямів соціально-економічного розвитку сільських територій є результатом застосування різних методологічних та концептуальних підходів до формування політики їх розвитку. Відповідно до неї у різних країнах сформульовані пріоритети розвитку та зроблене їх ранжування. З наведених у таблиці напрямів розвитку сільських територій складається враження, що в країнах ЄС і в США чіткіше виражений пріоритет людського розвитку в системі розвитку сільських територій порівняно з Україною.

Висновки і перспективи. На основі пройденої еволюції наукових підходів до реалізації політики соціально-економічного розвитку та утвердженого державного устрою у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та його підтримки: перша модель – реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної; друга модель – механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами.

Тому це потребує відповідної уваги науковців та практиків до регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій. На нашу думку, відсутність уваги до способу інтерпретації зарубіжного досвіду з розвитку сільської території стримує вироблення загально визнаної наукової концепції. Така концепція повинна гармонійно поєднувати вітчизняні наукові напрацювання у сфері розвитку сільської місцевості з тими напрацюваннями зарубіжних учених, що придатні до застосування в особливих умовах сучасного функціонування сільських територій України.

Список використаних джерел

1. Бородіна О.М. Теоретичні основи сільського розвитку на базі громад: капіталізація активів / О.М. Бородіна, С.В. Кирилюк, О.В. Риковська // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 153-180.
2. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: [монографія] / І.В. Гончаренко– Львів: ІРД НАН України., 2009. – 370 с.
3. Губені Ю. Теоретичні засади аграрної політики постсоціалістичного типу / Ю. Губені // Трансформація сільського господарства та села : [ювілейний зб. наук. ст.] / заг. ред. Губені Ю.Е. – Львів : ЛНАУ, 2010. – С. 12-27.
4. Демянишина О.А. Міжнародний досвід розвитку сільських територій : уроки для України / О.А. Демянишина // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 114-120.
5. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів. Інформаційна довідка // Європейський інформаційно-дослідницький центр. – [Електронний ресурс]. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf>.
6. Куліш І.М. Державна політика розвитку сільських територій: світовий досвід для України / І.М. Куліш // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Випуск 3 (107). – С. 395-407.
7. Михайлишин Л.Р. територіальна організація місцевого управління в контексті забезпечення регіонального економічного розвитку: аналіз зарубіжного досвіду / Л.Р. Михайлишина // Державне будівництво. – 2009. – № 1. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_58.
8. Пугачов Микола. Світовий досвід розвитку сільських територій може бути адаптований до потреб України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html>.
9. Щербань І.Ю. Сільська Америка: регіональні особливості / І.Ю. Щербань // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Випуск 91. Частина 1. – С. 85-88.

10. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3–10.

11. Council Regulation (EC) № 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) / Official Journal of the European Union, 2005. – 21 October. – Vol. 48. – P. 1-40.

12. European Commission, Agriculture and Rural Development (2011). The future of CAPmarket measures. «Agricultural Policy Perspectives Briefs» Brief no. 3, p.9.

13. U.S. map featuring program funding and success stories for fiscal years 2009-2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.rurdev.usda.gov/Home.html/>.

Sava Andriy

Ph.D. (in Economics), Senior Research Fellow, Doctoral student

NSC «Institute of agrarian economy»

Kyiv, Ukraine

E-mail: andriy_sava@ukr.net

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND SCIENTIFIC DOCTRINE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE

Abstract

Introduction. In today's economic realities of the development of Ukraine rural areas should not be considered by limited national experience, because any country belongs to the international community. Studying the best international management experience of social and economic processes in rural areas is determined by the direction of scientific doctrine that can be applied in the domestic practice.

Purpose. The aim of the article is to study the international experience of functioning the rural areas and scientific substantiation of its application in Ukrainian realities of their social and economic development and management.

Methods. The dialectical method of knowledge of the economic laws, systematic approach to the study of economic phenomena, and monographic, abstract and logical method, method of abstraction are used to achieve this goal

The theoretical development of domestic and foreign scientists on issues of social and economic development of rural areas and the operation of agricultural formations and local communities in accordance with the practice of other countries are the methodological basis of the study.

Results. In the article the principles and models of rural development in different countries with taking into account the territorial government, political conditions and characteristics of the economic system functioning are substantiated in the article.

The relationship between globalization processes and domestic practice regulation of social and economic relations is established. Different views and approaches to the use of international experience in rural development as a system of social and economic developments in Ukraine are systematized.

Discussion. Exploring the possibilities for adaptation of international experience in social and economic development of rural areas to domestic practices for regulating their functioning is the perspective directions for further researches.

Keywords: rural areas, social and economic development, principles of development, model of development, international experience.

References

1. Borodina, O.M. (2011). Teoretychni osnovy silskoho rozvytku na bazi hromad: kapitalizatsiya aktyviv [The theoretical basis of rural community-based, capitalization of assets]. *The economy of AIC*, 5, 153-180.

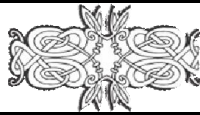
2. Honcharenko, I.V. (2009). *Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok silskykh terytoriy rehionu: problemy teorii ta praktyky* [Socio-economic development of rural territories region: theory and practice]. Lviv: IRD NAN IPД НАН Украйны.

3. Hubeni, Yu.E. (2010). *Teoretychni zasady ahraryoi polityky post-sotsialistychnoho typu* [Theoretical principles of agricultural policy post-socialist type]. Lviv: LNAU.

4. Demyanyshyna, O.A. (2010). Mizhnarodnyy dosvid rozvytku silskykh terytoriy: uroky dlya Ukrainy [International experience in rural development: lessons for Ukraine]. *The economy of AIC*, 9, 114-120.
5. Yevropeysky dosvid zakonodavchoho rehulyuvannya derzhavnoyi pidtrymky ta rozvytku silskykh naselenykh punktiv [The European experience of legislative regulation of state support and development of rural areas]. Retrieved from: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf>.
6. Kulish, I.M. (2014). Derzhavna polityka rozvytku silskykh terytoriy: svitovyy dosvid dlya Ukrainy [The state policy of rural development: international experience for Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period Ukraine*, 3 (107), 395-407.
7. Mykhaylyshyn, L.R. (2009). Terytorialna orhanizatsiya mistsevoho upravlinnya v konteksti zabezpechennya rehionalnoho ekonomichnoho rozvytku: analiz zarubizhnogo dosvidu [Territorial organization of local government in the context of regional economic development: analysis of international experience]. *State building*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_58.
8. Puhachov, M. Svitovyy dosvid rozvytku silskykh terytoriy mozhe buty adaptovanyy do potreb Ukrainy [World experience of rural development can be adapted to the needs of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html>.
9. Shcherban, I.Yu. (2010). Silska Ameryka: rehionalni osoblyvosti [Rural America: regional features]. *Actual problems of international relations*, 91, 85-88.
10. Yurchyshyn, V.V. (2005). Silski terytoriyi yak systemoutvoryuyuchi faktory rozvytku ahramoho sektora ekonomiky [Rural areas as system-factors of the agricultural sector]. *The economy of AIC*, 3, 3–10.
11. Council Regulation (EC) № 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), (2005). *Official Journal of the European Union*, 48. 1-40.
12. European Commission, Agriculture and Rural Development (2011). The future of CAPmarket measures. «Agricultural Policy Perspectives Briefs» Brief no. 3, p.9.
13. U.S. map featuring program funding and success stories for fiscal years 2009-2013. Retrieved from: <http://www.rurdev.usda.gov/Home.html/>.

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 334.021
JEL Classification H700

Глущенко Ганна

студентка кафедри менеджменту
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

E-mail: ankaurgl@gmail.com

Лободзинська Тетяна

к.е.н., доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

E-mail: tatiana08@ukr.net

**ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: СВІТОВИЙ ДОСВІД,
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК В УКРАЇНІ**

Анотація

Вступ. У статті проведено дослідження та аналіз сучасного стану державно-приватного партнерства (ДПП), одного з ключових напрямків у розвитку народного господарства, що сприяє раціональному використанню наявних у державі ресурсів, залученню невикористаних резервів для розвитку стійких ринкових відносин, реалізації ефективного управління державною і приватною власністю. Виявлено форми ДПП, напрямки та особливості впровадження у країнах світу з різним рівнем економічного розвитку. З'ясовано чинники, що впливають на формування державно-приватного партнерства в Україні. Запропоновано шляхи подальшого удосконалення цього напрямку.

Мета. Метою статті є аналіз сучасного державно-приватного співробітництва у країнах світу, в тому числі, в Україні, узагальнення і систематизація зарубіжного досвіду взаємодії держави та бізнесу в різних сферах, розгляд основних форм і моделей державно-приватного партнерства, виявлення умов і етапів державно-приватного сприяння, визначення вектора розвитку економіки України, вибір найбільш відповідної моделі партнерства державного і приватного секторів.

Методи. Дослідження проведені шляхом вивчення монографічних праць, статистики, використання методів аналізу і синтезу, системності, порівняння, індукції та дедукції.

Результати. Висвітлено картину розвитку державно-приватного партнерства у різних країнах світу і запропоновано шляхи його впровадження та удосконалення в Україні.

Перспективи. Подальше дослідження сфер реалізації державно-приватного партнерства, визначення першочергових напрямів інвестування та розроблення пропозицій щодо міжнародного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, форми ДПП, інвестиції, інновації, державна бюджетна політика, бізнес, міжнародне партнерство.

Вступ. На сучасному етапі розвитку світової економіки дедалі більших темпів набирає державно-приватне партнерство. Цей напрямок є одним з ключових у розвитку народного господарства, тобто сприяє раціональному використанню наявних у державі ресурсів, залученню невикористаних резервів для розвитку стійких ринкових відносин, реалізації ефективного управління державною і приватною власністю. Саме реалізація вищезазначених заходів допомагає світовим державам вийти зі стану тривалої фінансової кризи. Досвід розвинених країн світу щодо ролі державно-приватного партнерства в різних галузях є необхідним для реформування економіки України, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми і перспективи розвитку державно-приватного партнерства у світі та в Україні досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: Варнавський В.Г., Клименко А.В. [1], Белицька А.В. [3], Гриценко Л.Л., Дерябіна М.А., Захарченко В.І., Зельднер А.Г., Смотрицька І.І. [2], Льюїс М., Розенау П., Сай І.А., та інші.

Мета. Метою статті є аналіз сучасного державно-приватного співробітництва у країнах світу, в тому числі, в Україні, узагальнення і систематизація зарубіжного досвіду взаємодії держави та бізнесу в різних сферах, розгляд основних форм і моделей державно-приватного партнерства, виявлення умов і етапів державно-приватного сприяння, визначення вектора розвитку економіки України, вибір найбільш відповідної моделі партнерства державного і приватного секторів.

Методологія дослідження. Методологічну базу дослідження становлять положення сучасної теорії управління та концепції вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку і становлення державно-приватного партнерства. Застосовано методи аналізу і синтезу, системності, порівняння, індукції та дедукції. Інформаційну базу дослідження становлять нормативні та законодавчі акти, постанови, статистичні матеріали.

Результати. Висвітлено картину розвитку державно-приватного партнерства у різних країнах світу: досягнення, проблеми, перспективи і запропоновано шляхи його впровадження та удосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток державно-приватного партнерства в останні десятиліття обумовлений низкою факторів, що впливають на збільшення масштабів і форм взаємодії бізнесу і держави. Перш за все, державно-приватне партнерство дозволяє ефективно функціонувати змішаній економіці, залучати ресурси бізнесу у ті галузі і сфери, які перебувають у власності держави і місцевих органів влади, використовувати приватну підприємницьку ініціативу для ефективного витрачання бюджетних коштів, а також досягати певним чином соціальної стабільності. Метою співробітництва є проектування, фінансування, будівництво, модернізація, реконструкція, експлуатація, обслуговування об'єктів державної або комунальної власності на умовах розподілу ризиків при реалізації проектів, відповідальності та прибутку. Кооперація можливостей та ресурсів бізнесу і держави в рамках реалізації спільних програм формує їх додаткові конкурентні переваги. Приватний сектор, порівняно з державним, наділений більшою мобільністю, швидкістю прийняття рішень, здатністю до створення інновацій і застосування нововведень. Уряд, в свою чергу, забезпечує створення стабільної нормативно-правової бази для реалізації проектів, проведення організаційних заходів, взаємодію з населенням, активізацію інвестиційної діяльності, ефективне управління майном, а також використання фінансово-економічних інструментів: гарантій, субсидій, стимулюючого оподаткування та інших видів підтримки. У таблиці 1 наведено перелік переваг взаємодії держави та бізнесу.

Згідно з дослідженнями британських (PartnershipsUK) та міжнародних експертів (Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку), використання державно-приватного партнерства дійсно забезпечує найкраще співвідношення ціни та якості («valueformoney»), надання суспільству послуг вчасно та згідно з контрактом. Рівень задоволеності населення послугами істотно вище, ніж у традиційній державній системі [1].

Таблиця 1

Переваги державно-приватного партнерства для держави та бізнесу

Переваги ДПП	
Для держави	Для бізнесу
Можливість реалізації у найкоротші терміни соціально-значущих програм, неперестижних для традиційних форм приватного фінансування	Можливість доступу до традиційно державних галузей економіки
Залучення колосальних приватних коштів для інвестицій у державні об'єкти	Отримання прямої державної підтримки та участі в процесі
Значне зниження державних витрат на утримання та експлуатацію об'єктів інфраструктури	Вигідні умови довготривалого розміщення інвестицій під гарантії
Поділ ризиків між державою та приватними інвесторами	Можливість вибору найбільш вигідного проекту
Використання останніх високоефективних технологій у розвитку інфраструктури	Сприяння держави в розвитку зовнішньоекономічних зв'язків
Поліпшення інвестиційного клімату країни	Оптимальний розподіл ризику

Джерело: складено на підставі [15]

Державно-приватне партнерство за організаційно-правовою формою – система інститутів та механізмів, що враховує регіональну, муніципальну, галузеву й відомчу специфіку, і спрямована на взаємодію партнерських відносин у вигляді договору (угоди, контракту) із взаємними зобов'язаннями, розподільними відносинами, хеджуванням ризиків, що передбачає спільну діяльність суб'єктів ринкових відносин [2]. Основною функцією державно-приватного партнерства є об'єднання партнерів у схемі зі створення кінцевої продукції і у виробничому ланцюжку створення доданої вартості. Це дозволяє використовувати всі ті переваги, які забезпечує як сам процес інтеграції і кооперації, що дозволяє за рахунок об'єднання сил і засобів знизити ризики кожного з учасників державно-приватного партнерства, так і забезпечити ефект синергії, який виникає в процесі співпраці.

Державно-приватне партнерство має широкий спектр різних форм існування. Їх використання залежить від специфіки країни, форми власності підприємства, мети співпраці. Основні з них:

- Державні контракти – це різні контракти, які держава надає приватним компаніям: на виконання робіт і надання громадських послуг, на управління, на поставку соціально-значущої продукції, контракти технічної допомоги. В цьому випадку постачальникам товарів можуть надаватися пільги з оподаткування, цільові дотації, субсидії, субвенції, кредити на пільгових умовах.

- Орендні відносини: плата за користування державним майном приватною компанією, яка вноситься у казну.

- Угоди про розподіл продукції: згідно з договором УРП інвестору (суб'єкту підприємницької діяльності) на певний термін і засадах розподілу надаються виняткові права на пошуки, розвідку, видобуток мінеральної сировини на ділянці надр, зазначеній в угоді, і на ведення пов'язаних з цим робіт. А інвестор зобов'язується здійснити проведення відповідних робіт за свій рахунок і на свій ризик. Вироблена продукція підлягає розподілу між державою і інвестором відповідно до угоди. Саме ця форма державно-приватного партнерства поширена у більшості країн СНД, в тому числі, і в Україні.

- Концесійна угода: договір, укладений державою з приватним підприємцем, як правило, іноземною фірмою, на експлуатацію промислових підприємств або земельних ділянок. Концесії активно використовуються для залучення іноземних інвестицій. На даний момент ця розвинена, перспективна і комплексна форма партнерства поширена в передових країнах Європи. Це обумовлено, по-перше, довгостроковим характером відносин, що дозволяє обом сторонам здійснювати стратегічне планування своєї діяльності. По-друге, в концесії приватний сектор володіє

найбільш повною свободою у прийнятті адміністративно-господарських та управлінських рішень, що відрізняє їх від спільних підприємств. По-третє, держава має достатню кількість інструментів впливу на концесіонера у разі порушення ним умов концесії. По-четверте, держава передає концесіонеру тільки права володіння і користування об'єктом своєї власності, залишаючи за собою право розпорядження нею.

Вчені виділяють наступні специфічні форми державно-приватного партнерства закордоном:

- Build-Own-Operate-Transfer (BOOT): Приватна компанія, підрядник держави, будує новий об'єкт державної власності на власні та/або позикові кошти, управляє ним на правах володіння й користування протягом визначеного у контракті терміну. Після закінчення терміну дії угоди об'єкт передається у державну власність. Ця форма недостатньо поширена через складність побудови відносин держави й бізнесу.

- Build-Operate-Transfer (BOT): Приватна компанія будує об'єкт і користується ним відповідно до зазначеного у контракті терміну, по закінченню якого об'єкт передається державі. Компанія має правомочності користування, а не володіння цим об'єктом. Даний тип партнерства використовують для будівництва автострад у Південній Кореї, Іспанії, Італії; тунелів у Франції; електростанцій у Таїланді, Туреччині, Індії; трубопроводів у Німеччині, аеропортів у Греції та Канаді.

- Build-Transfer-Operate (BTO): Приватна компанія будує об'єкт і відразу по завершенню будівництва передає його державі. Після прийому держава відповідно з новим договором об'єкт передає в управління компанії.

- Build-Own-Operate (BOO): Інвестор, створивши об'єкт і керуючи ним, не передає його державному сектору після закінчення терміну угоди, тобто він переходить у власність бізнесу.

Перейдемо до аналізу застосування державно-приватного партнерства за галузями. За даними ООН, країни, де використовується державно-приватне партнерство, поділяються на декілька груп за рівнем соціально-економічного розвитку: розвинені країни; країни з перехідною економікою; країни, що розвиваються.

Найбільша кількість проектів державно-приватного партнерства здійснюється у наступних галузях:

- транспортній (аеропорти, порти, трубопровідний транспорт, дороги, мости) – є провідною у реалізації проектів державно-приватного партнерства в світі. Провідні місця з прокладання платних доріг у світі посідають такі компанії: MIG / MacquarieBank (Австралія); ACSDragados / Iridium (Іспанія); Ferrovial / Cintra (Іспанія);

- соціальній інфраструктурі (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм);

- житлово-комунальному господарстві (мережі, водопостачання, теплопостачання) [3].

Наступна діаграма (рис. 1) ілюструє витрати за деякими галузями державно-приватного партнерства (на будівництво та експлуатацію доріг, залізничне сполучення, водопостачання та спорудження будівель) у різних регіонах світу в період 1985-2015 рр.

Докладно розглянемо особливості розвитку державно-приватного партнерства у високорозвинених країнах світу.

У країнах G7 (Великобританія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія) з високим рівнем продуктивності праці та рівнем споживання ВВП на душу населення: державою гарантовано високий рівень соціального захисту, середньої тривалості життя і висока якість медичного обслуговування й освіти. Дослідження показали, що частіше державно-приватне партнерство використовується у галузях охорони здоров'я.

Основною формою партнерства бізнесу та держави у Великобританії є приватна фінансова ініціатива. За попередні 10 років вартість об'єктів даного напрямку становить біля 30 млрд. фунтів стерлінгів. Щорічно укладається більше, ніж 80 нових програм. Британський уряд свідчить, що такі проекти забезпечують 17% економії бюджету країни. Великобританія є лідером в Європі не тільки за масштабами використання схем приватних фінансових інвестицій для залучення інвесторів, але і за ступенем диверсифікації напрямків використання таких інвестицій в економіці.

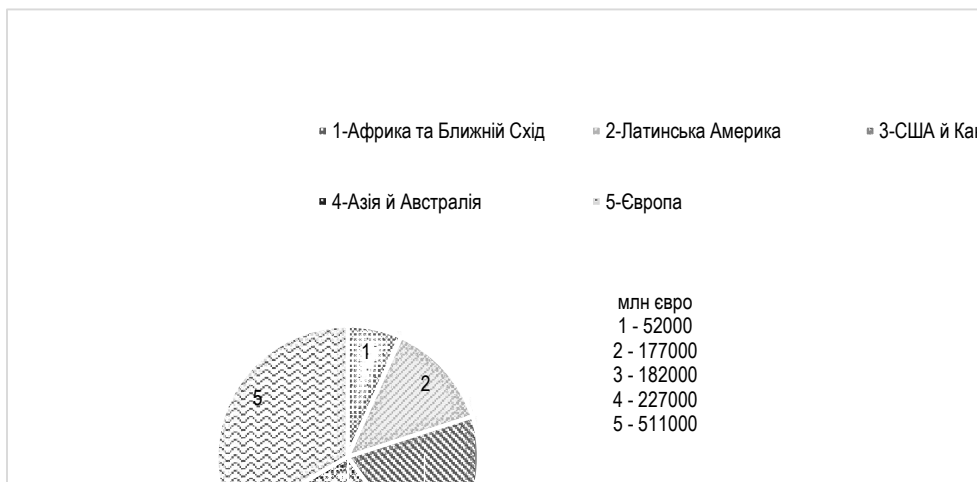

Рис.1. Витрати за деяким галузям ДПП у регіонах світу (1985-2015 рр.)

Джерело: складено на підставі [16]

Сферами-лідерами державно-приватного партнерства у США є вдосконалення інфраструктури, розвиток транспортної системи, досягнення раціонального економічного використання водних ресурсів, утилізації побутових відходів тощо. За даними Національного інституту державно-приватного партнерства, з 65 середньостатистичних муніципальних сервісних служб, у форматі співробітництва уряду і комерційних установ, функціонують 23, що складає 35%. У цій країні створено Глобальний альянс в інтересах розвитку (Global Development Alliances), який дозволяє додатково мобілізувати значні кошти з метою розвитку приватного сектора. Значну увагу в США приділяють координації сприяння міжнародному розвитку в Африці. Так, в рамках «Глобальної ініціативи здоров'я» планується запобігти близько 12 млн. нових інфекційних заражень вірусом імунодефіциту, надати антиретровірусне лікування 4 млн. зараженим. За рахунок допомоги ліками передбачається зменшити смертність від туберкульозу на 50%, що збереже життя 1,3 млн. чол.

Державно-приватне співробітництво стало помітним і важливим елементом національної економіки Японії, одним з факторів забезпечення її стабільності. Проекти у різних галузях виробничої і соціальної інфраструктури (автомобільні й залізні дороги, морські та аеропорти, об'єкти ЖКГ, муніципальне житло, об'єкти у сфері культури, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення) охоплюють усі регіони країни. Останнім часом дедалі розповсюдженими стають великомасштабні проекти, що мають глобальне значення для країни. Головними специфічними рисами японської співпраці є детально розроблена нормативно-правова база та створення консультаційних центрів задля забезпечення плідної роботи. Важливо, що держава усіляко підтримує бізнес, надаючи безвідсоткові кредити через державні інституції, державну власність у безоплатне користування та даючи в оренду об'єкти державної адміністративної власності [4].

Уряд Канади впровадив партнерство з бізнесом в трьох напрямках: муніципальному, територіальному та федеральному. Через таке розмежування, здійснюється впровадження малих, середніх та широкомасштабних проектів у збільшених обсягах. Законодавством передбачена виплата відсотків за реалізацію масштабного інфраструктурного проекту, що забезпечує зростання рівня життя в країні та стимулює бізнес до інвестицій в конкретну галузь.

Визначаємо особливості розвитку державно-приватного партнерства в країнах ЄС. Слід відзначити, що цей напрямок набуває найбільшого розповсюдження саме в цьому регіоні. Країни ЄС прагнуть розширити конкуренцію на муніципальному рівні, привабити якомога більше іноземних інвесторів на національні ринки, покращити інфраструктуру. Законодавче закріплення принципів

ДПП відбувалося поступово. У 1992 р. з'явилася перша директива ЄС, в якій сформулювалися правила і процедури надання контрактів приватним компаніям у сфері громадських послуг. У 1993 р. опубліковані ще три директиви ЄС, пов'язані з наданням прав приватному сектору в окремих галузях. У квітні 2004 р. видана Зелена книга «Державно-приватне партнерство та законодавство співтовариства за державними контрактами та концесіями». Через значне охоплення території ЄС, розвиток країн є нерівномірним. Найбільше фінансування відбувається у галузь освіти – 34%, транспортну сферу – 21% та охорону здоров'я – 17% [4].

Для продуктивної співпраці в ЄС взаємодіють Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський інвестиційний фонд (EIF) та Європейський інвестиційний банк (EIB). Останній надає довгострокові кредити для розвитку Трансєвропейських дорожніх шляхів. EIF надає гарантії позик і венчурного капіталу для підтримки малого та середнього підприємництва. Серед завершених проєктів є міст «Васко да Гама» у Португалії, міст на Коринфському каналі, аеропорт Спата в грецьких Афінах та інші. З проєктів інфраструктури в енергетичній сфері слід зазначити електростанції «Рего» й «Тарада» у Португалії.

Європейська комісія працює у напрямку розвитку інформаційного суспільства. Задля цього були впроваджені «Дослідження інформаційного суспільства», створені між комерційним сектором інформаційних технологій та державними освітніми закладами [4]. Після чого було утворено Європейську співпрацю в освіті (EER).

Через обмеження позик країн ЄС Маастрихтською угодою, доречним є випуск облігацій приватними компаніями й державно-приватне партнерство. Отже, в Європейському союзі досягнуто значних успіхів в ДПП через розуміння сторонами взаємовигоди даного напрямку.

Перейдемо до аналізу державно-приватного партнерства в країнах БРІКС. Найбільш активними членами цього об'єднання є Бразилія, Китай та Індія. Основна частина програм реалізується за такими напрямками: сільське господарство, виробнича сфера, ЖКГ, відкриття нових родовищ природних ресурсів. Країни БРІКС щільно співпрацюють між собою, шляхом обміну досвідом, інформаційної та організаційної підтримки.

У Китаї, через командно-адміністративний вектор економіки, спостерігається значне втручання уряду в сектор бізнесу, що перешкоджає отриманню фінансового прибутку приватними компаніями. Правовою основою регулювання відносин підприємництва і держави є Закон «Про метод управління міськими комунальними концесіями» (2004р.), в якому викладалися конкретні правові аспекти проведення проєктів з поліпшення міської інфраструктури та Закон «Про реформування інвестиційної схеми» [5]. Державною Радою було схвалено документ «Opinion of the State Council, 2005», який заохочує і підтримує розвиток недержавного сектора економіки. Цей документ був першим законом центрального уряду, який дозволив участь приватного сектора у сфері енергетики, зв'язку, залізниць, авіації і нафтопродуктів [5]. Але нестабільність і загострення політичної ситуації в країні не дозволяє впроваджувати державно-приватне партнерство повною мірою. Ще одним бар'єром є корупція в процесі проведення конкурсних торгів на участь у проєктах ДПП та обмеженість прав приватного інвестора бюрократичним процесом у ході прийняття проєкту. На нашу думку, для досягання продуктивної співпраці між бізнесом та державою уряд має усунути інституційні недоліки, зменшити свій вплив на приватний сектор та посилити контроль над державними службовцями задля поліпшення добробуту населення.

Починаючи з середини 1990-х, уряд ПАР взяв на себе зобов'язання з проведення приватизації державних активів. Великі державні підприємства, такі як Iscor (виробник заліза і сталі), Denel (виробник зброї), кілька радіостанцій Південно-Африканської радіомовної корпорації (South African Broadcasting Corporation), Південно-Африканська аеропортна компанія (Airport Company South Africa та інші були продані приватним інвесторам [6]. Наразі ця тенденція зберігається, але знижуються її темпи. У 1997 р. з'явилися законодавчі передумови для розвитку відносин між урядом і бізнесом, а вже у 2000 р. видано «Керівництво з державно-приватного партнерства». Роком пізніше фондами міжнародного розвитку США (USAID), Німеччини (DTZ),

Великобританії (DIFID) був створений головний орган нагляду та технічного контролю в рамках ДПП [6]. Отже, уряд ПАР прагне співпраці з приватним сектором і, користуючись світовим досвідом та взаємодією з передовими країнами світу, створює оптимальні умови для успішного функціонування даного партнерства.

Керівництво Індії вважає ДПП перспективним механізмом залучення приватних інвестицій у національну економіку. Особливого розвитку досягли проекти з покращення інфраструктури, які регулюються Комітетом з інфраструктури, до повноважень якого відносяться: політичне схвалення нових проектів; створення особливих фінансових умов для бізнесу з метою залучення інвестицій; розробка нормативно-правових актів галузі ДПП; підвищення ролі ДПП у національній економіці.

З метою приваблення більшої кількості інвесторів керівництвом країни введено систему субсидованого фінансування – до 20% від сукупного обсягу капіталовкладень, передбачені додаткові дотації від міністерств, керівництва штату та інших відомств. Інфраструктурна фінансова компанія Індії надає фінансову підтримку для реалізації проектів обсягом 20% від прямих позик або банківського рефінансування. Також здійснюється податкове стимулювання (один з видів – податкові канікули, можуть тривати до 10 років) та відміна мита на ввезення обладнання для будівництва доріг. Така політика дає свої плоди: серйозні іноземні інвестори: Vinci France, Leighton Australia та інші, готові брати участь у будівництві дорожніх магістралей; в бюджет надходить 63 % приватних інвестицій у галузі телекомунікацій, 14,4 % – в галузі енергетики, 45 % – у транспортній інфраструктурі [7].

У Бразилії співпрацю держави й бізнесу було започатковано в XIX столітті для будівництва залізничних шляхів. В країні розвинена найбільш популярна форма ДПП – концесії. Згідно бразильського законодавства виділяють 2 типи: «адміністративні концесії» та «спонсоровані концесії» [8]. Тобто приватні компанії беруть активну участь у будівництві та вдосконаленні інфраструктури. Головними органами реалізації та контролю ДПП є Міністерство фінансів та Міністерство економічного розвитку. Закон «Про державо-приватне партнерство» передбачає державні гарантії з виплат: резерв конкретних доходів; облігації, розміщені міжнародними компаніями і приватними фінансовими інститутами; державні кошти та державні компанії, створені з цією метою. Аналіз ситуації свідчить про те, що напрямок ДПП у Бразилії вимагає доопрацювання, реального виконання приписів та більш жорсткого контролю з боку вищих органів державної влади [8].

В Казахстані з 2006 р. діє Закон «Про концесії», за якого при будівництві доріг інвестор відшкодовує свої витрати через користувацькі платежі та довгострокові державні виплати, що розподілені на 10-15 років наперед. Значною перевагою цього Закону для бізнесу є отримання державного об'єкту в користування на 30 років, що мінімізує фінансові ризики та політичні загрози. Не дивлячись на досить привабливі законодавчі умови, активність на ринку ДПП залишалася низькою протягом багатьох років. Це пояснюється кількома факторами: по-перше, фінансовою економічною кризою 2008 р. та її наслідками, по-друге, незацікавленістю міністерств у розробці проектів та залученні інвесторів. Одним з реалізованих проектів є будівництво комплексу з 10 дитячих садків в Караганді, що вирішило проблему нестачі місць в об'єктах дошкільної освіти на 100% [9]. У 2013 р. уряд Казахстану реформував концесійне законодавство та видав Закон № 131-V «Про внесення змін та доповнень у деякі законодавчі акти Республіки Казахстан з питань впровадження нових видів державно-приватного партнерства й розширення галузей його застосування» [10]. Основними галузями фінансування після введення Закону стали охорона здоров'я, міська інфраструктура, освіта і транспорт. Через вдосконалення системи відбору концесіонерів, концесійних лімітів і тарифних інструментів стимулювання відбулося заохочення найбільш зацікавлених підприємців, що призвело до більш динамічного розвитку ДПП. Протягом 2015-2016 р.р. відбулося укладання багатьох нововведень в галузі співробітництва бізнесу і держави: Закон РК від 31 жовтня 2015 р. № 380-V ЗРК «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан з питань ДПП», Указ Президента РК від 14 січня 2016 р. №

172 «Про перелік об'єктів, що не підлягають передачі для реалізації ДПП», Постанова Уряду РК від 25 грудня 2015 р. № 1056 «Про деякі питання Центру розвитку ДПП» та інші [11]. Це призвело до створення низки проектів: «Будівництво та експлуатація легкорейкового транспорту у м. Алмати», «Будівництво та експлуатація автомобільної дороги в обхід м. Шимкент», «Будівництво та експлуатація багатопрофільної лікарні у м. Актау», «Будівництво та експлуатація багатопрофільної лікарні у м. Усть-Каменогорськ» та інших [12].

Специфічною рисою ДПП Росії є розмежування впровадження даного співробітництва за різними регіонами, залежно від їх розвитку з урахуванням адміністративного поділу, прийнятого в Росії, і спираючись на Федеральний закон «Про муніципальне самоуправління» № 131-ФЗ від 2003 р., а також на Федеральний закон «Про малий та середній бізнес» № 209-ФЗ від 2007 р. Загальною проблемою для всіх регіонів є розвиток міської соціальної та інженерної інфраструктури та модернізація існуючої інфраструктури. У 2008 р. функція банківського фінансування інфраструктурних проектів за моделлю ДПП передана Зовнішекоомбанку, якому було поставлено завдання до 2012 р. довести частку інвестованих проектів до 30% кредитного портфеля банку. В процесі реалізації цього завдання у структурі Зовнішекоомбанку створений Центр державно-приватного партнерства, завдяки якому реалізувалися десятки угод із суб'єктами Російської Федерації, в тому числі спрямованих на розвиток ДПП у регіонах. Слід зазначити причини не підписання більшості контрактів: прогалини у законодавстві, низка серйозних інституційних обмежень, брак досвіду рівноправного співробітництва державних органів і приватних підприємств, недосконалість процедур конкурсного відбору концесіонерів. Прикладами успішного партнерства муніципальної влади і приватного бізнесу є робота у сфері організації музейної справи в м. Углич - Музей православного мистецтва «Під Благодатним Покровом», Музей старовинних музичних інструментів, Музей міфів і забобонів російського народу, Музей дитинства та інші [4].

У 1995 р. в Молдові підписано Закон «Про концесії», а у 2008 р. - Закон № 179-XVI «Про приватно-державне партнерство». Але до 2012 р. ці закони не використовувалися. Це спричинено відсутністю регламентації застосування на практиці та неузгодженістю цих двох законів з іншими законами республіки. Постановою Уряду № 245 від 19.04.2012р. створено Національну раду з державно-приватного партнерства. Друге засідання Ради відбулося 08.02.2013р. для оцінки державної політики в галузі державно-приватного партнерства і вироблення рекомендацій для уряду з його відновлення у стратегічних пріоритетних секторах економіки [13]. Управління приватно-державними проектами не є складовою органів державної влади, що унеможливорює розвиток комплексної співпраці. У квітні 2013 р. створено Міністерську мережу приватно-державного партнерства, головною метою якої є координування діяльності у сфері приватно-державного партнерства між центральними органами публічного управління та підрозділом ДПП у межах Агентства публічної власності. Серед головних перепон на шляху до продуктивної реалізації виділяють: відсутність єдиної стратегії; відсутність єдиного погляду на реалізацію ДПП; недостатнє використання досягнень інноваційної та технологічної галузей; недосконалість правової бази; високий рівень корупції; недостатня взаємодія держави й комерційного сектору.

Основними проектами для реалізації є «Міжнародний аеропорт Кишиневу», «Комп'ютерна томографія», проекти для ремонту будинків державного університету Молдови та інші.

Досліджуючи сучасний стан ДПП в Україні та шляхи його удосконалення, необхідно зазначити наступне. У 2010 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство». Однак, на сьогодні, згідно звітності Світового банку, завершених проектів за цим законом незначна кількість. Аналітики виділяють кілька причин цього явища: складна й витратна процедура затвердження проекту для інвестора; суб'єктивна й тривала оцінка ефективності проекту; односторонність відповідальності за ризики; відсутність гарантій з боку держави; нестача фінансових стимулів у бюджетному законодавстві.

Тому, у 2015 р. ухвалено, а у 2016 р. набув чинності Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного

партнерства та стимулювання інвестицій в Україні». Законом внесено низку змін до законів «Про державно-приватне партнерство», «Про концесії», «Про управління об'єктами державної власності», «Про міжнародне приватне право» та деяких інших. Необхідність прийняття Закону обґрунтовується потребою усунення системних недоліків чинної редакції Закону «Про державно-приватне партнерство», зокрема, відсутністю чіткого розмежування між проектами, які реалізуються у рамках державно-приватного партнерства, ефективних механізмів державної підтримки тощо.

Започатковано низку проектів за різними напрямками господарської діяльності: водопостачання (близько 40% ДПП від усіх ухвалених проектів), транспортна інфраструктура, туризм, видобуток корисних копалин, охорона здоров'я, енергетика та інші.

Найбільш поширеною формою співробітництва в Україні є концесії. Господарським кодексом України від 16.01.2003 р. № 436-IV, а також Законом України «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV передбачено регулювання концесійної діяльності. Концесіонер обирається на 50 років шляхом конкурсного відбору. У 2016 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке відповідає за управління державними інвестиціями, виділило 321 об'єкт для реалізації проектів ДПП даним напрямком. Наразі близько 90% соціальної інфраструктури є власністю держави. Для розвитку соціальної інфраструктури необхідно залучити якнайбільше приватних коштів, шляхом створення бюджетних стимулів й гарантій для інвестора.

На регіональному рівні поширеною є оренда державної власності. Цей напрямок приваблює інвесторів через отримання розширеного ринку збуту. Прикладами є продаж сувенірної продукції на базі об'єктів культурного призначення, приватні обстеження на базі лікарні. Інвестор має право на реконструкцію орендованого майна, технічне переоснащення, поліпшення об'єкта, через що у майбутньому отримає матеріальну компенсацію від держави або стане власником майна.

Інфраструктурні проекти, що ухвалено на засадах ДПП на регіональному рівні: «Будівництво сучасного комплексу з переробки твердих побутових відходів» (Кропивницький); промислової зона «Технопарк-Ковель» (Волинь); будівництво регіонального комплексу з переробки сміття (Луцьк); оголошено конкурс щодо передачі у концесію цілісного майнового комплексу комунального підприємства «Білоцерків-водоканал» (Київська ОДА) та інші.

Впровадження цих проектів має велике соціальне значення. Але в Україні даний напрямок є недостатньо опрацьованим. Частка населення, що обслуговується приватними операторами водопостачання та водовідведення, становить лише 5 %, тоді як в Росії – 27 %, Грузії – 25 %, Казахстані – 41 %, Вірменії – 53% [14]. На нашу думку, уряду необхідно ефективно розподілити бюджет, з урахуванням потреб регіонів та розробити інструменти для реалізації ДПП в цьому напрямку.

Зазначимо ризики та проблеми реалізації державно-приватного партнерства в Україні:

- часті зміни у податковій та регуляторній законодавчій базі України, що призводить до зміни умов контракту та неможливості інвестора визначити свої ризики завчасно та у повному обсязі;
- корупційність та недосконалість судової гілки влади, що не дає бізнесу гарантій захисту його інтересів;
- незначна кількість бюджетних стимулів, що знижує привабливість даного партнерства для приватного сектору;
- складна процедура отримання дозвільних документів від органів державної влади на користування об'єктом чи іншої реалізації умов угоди;
- відсутність використання досвіду впровадження ДПП провідних держав світу;
- недостатня фахова підготовка службовців в даному напрямку та інші.

Висновки і перспективи. Проаналізувавши стан, проблеми, перспективи і важливість впровадження державно-приватного партнерства в країнах світу з різним рівнем економічного розвитку, пропонуємо рекомендації щодо подальшого удосконалення цього напрямку в Україні:

1. Удосконалення нормативно-правової бази та дотримання законодавства на всіх рівнях;
2. Підвищення гарантій захисту як державних, так і приватних інтересів;

3. Використання світового досвіду в реалізації ДПП та співпраця з країнами у цій сфері;
4. Партнерство зі світовими організаціями, такими як ЄБРР, Світовий банк та іншими міжнародними організаціями для отримання фінансової і технічної підтримки проектів ДПП;
5. Щорічна звітність щодо становища державно-приватного партнерства перед світовим співтовариством;
6. Покращення консультаційної бази в межах впровадження ДПП;
7. Зменшення кількості погоджувальних угод та спрощення процесу їх отримання;
8. Запровадження механізму компенсації збитків;
9. Створення інформаційної основи для бізнесу щодо переваг даного партнерства;
10. Розробка плану покращення фаховості службовців, створення програм для підвищення кваліфікації, розробка нових навчальних планів для підготовки молодих спеціалістів високого рангу;
11. Перерозподіл ризиків між сторонами партнерства та збільшення відповідальності сторін;
12. Визначення галузей для першочергового інвестування (будівництво автомобільних доріг, модернізація ЖКХ, об'єкти охорони здоров'я та освіти, система теплозабезпечення та водопостачання).

Перспективою подальшого дослідження у визначеному напрямку повинно стати поглиблене дослідження сфер реалізації державно-приватного партнерства, визначення першочергових напрямів інвестування та розроблення пропозицій щодо міжнародного партнерства.

Список використаних джерел

1. Державно-приватне партнерство: теорія і практика [Текст] : навч. посібник / В. Р. Варнавський, А.В. Клименко, В. А. Корольов. – М. : Вид. будинок Держ. ун-ту вищ. шк. економіки, 2010. – 228 с.
2. Зельднер, А. Г. Державно-приватне партнерство в умовах інноваційного розвитку економіки [Текст] / А. Г. Зельднер, І. І. Смотрицька. – М.: ІЕ РАН, 2012. – 212 с.
3. Білицька, А. В. Правове регулювання державно-приватного партнерства [Текст] / А. В. Білицька. – М. : Статут, 2012. – 190 с.
4. Державно-приватне партнерство у зарубіжних країнах, або як реалізувати ДПП в Росії [Текст]. – М.: Видання Ради Федерації, 2009. – 129 с.
5. Садигов, А. П. Інформаційно-аналітична довідка про досвід ДПП в Китайській Народній Республіці. Управління з планування програм ДПП та взаємодії з МФО [Текст] / А. П. Садигов. – М. : 2010. – 2 с.
6. Садигов, А. П. Інформаційно-аналітична довідка про досвід ДПП в Південно-Африканській Республіці. Управління з планування програм ДПП та взаємодії з МФО [Текст] / А. П. Садигов. – М. : 2010. – 4 с.
7. Гафурова, Г. Т. Досвід Індії в підтримці і розвитку державно-приватного партнерства [Текст] / Г.Т. Гафурова // Актуальні проблеми економіки і права. – 2013. – № 3. – С. 52–57.
8. Садигов, А. П. Інформаційно-аналітична довідка про досвід ДПП в Бразилії. Управління з планування програм ДПП та взаємодії з МФО [Текст] / А. П. Садигов. – М. : 2010. – 4 с.
9. Абиєсов, Ж. ДПП по-новому [Текст] / Жомарт Абиєсов. // Forbes Казахстан. – 2012. – № 12. – С. 12.
10. Закон Республіки Казахстан № 131-V від 4 липня 2013 р. «Про внесення змін та доповнень у деякі законодавчі акти Республіки Казахстан з питань впровадження нових видів державно-приватного партнерства й розширення галузей його застосування» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.uchet.kz/view/97690/> (дата звернення 02.11.2016). – Назва з екрана.
11. Біла книга [Текст] / Міністерство національної економіки республіки Казахстан / АТ «Казахстанський центр державно-приватного партнерства» практичні рекомендації, 2016. – 108 с.
12. Казахстанський Центр державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kzppr.kz/> (дата звернення 10.11.2016). – Назва з екрана.
13. Перчинська, Н. Державно-приватне партнерство в республіці Молдова [Текст] / Н. Перчинська. // Економіка пострадянського простору. – 2014. – №1 – С.33–43
14. Баталов, О. А. Особливості застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики / О. А. Баталов, І. В. Валюшко. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1239/> (дата звернення 1.11.2016). – Назва з екрана.

15. Ємельянов, Ю. С. Державно-приватне партнерство в інноваційному розвитку економіки Росії [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Ю. С. Ємельянов. – Управління інноваціями. – М., 2012. – 35 с.

16. Public works financing [Electronic resource], 2014 – 2016. – Mode of access: <http://pwfinance.net/> – Title from the screen. (дата звернення 3.11.2016).

Glushchenko Hanna

student

National Technical University of Ukraine
the "Kyiv Polytechnic Institute of the name of Ihor Cikorskiy"
Kyiv, Ukraine

E-mail: ankaurgl@gmail.com

Lobodzynska Tetiana

Ph.D. (in Economics), Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economy
National Technical University of Ukraine
the "Kyiv Polytechnic Institute of the name of Ihor Cikorskiy"
Kyiv, Ukraine

E-mail: tatiana08@ukr.net

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: WORLD EXPERIENCE, FORMATION AND DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract

Introduction. the research and analysis of the current state of public and private partnership (PPP) is conducted in this article. PPP is one of the key areas in the economic development, which promotes the rational use of available state resources to attract unused reserves for the development of sustainable market relations, implementation of effective management of public and private property.

The forms of PPP, trends and features of implementation in countries of the world with different levels of economic development are revealed in the article. The factors that influence the formation of public and private partnership in Ukraine are found out. The ways of further improving this trend are proposed.

Purpose. The aim of the article is to analyze the current public and private cooperation (PPC) in the world, including Ukraine, generalization and systematization of foreign experience of cooperation between the state and business in various fields, review of the basic forms and models of public-private partnerships, the identification of public and private assistance conditions and stages, determination of the vector for economic development in Ukraine, the choice of the most appropriate model of partnership in public and private sectors.

Methods. The research was conducted by studying monographs, statistics, using methods of analysis and synthesis, systematic, comparison, induction and deduction.

Results. The article reflects the picture of public and private partnerships around the world and the ways of its implementation and improvements in Ukraine are proposed.

Discussion. Further research of sectors for realization the public and private partnership, the definition of priority areas of investment and development of proposals regarding international partnerships.

Keywords: public and private partnership, forms of PPC, investments, innovations, the state budget policy, business, international partnership.

References

1. Varnavs'kyy, V.R., Klymenko, A.V. & Korol'ov, V.A. (2010). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriya i praktyka* [Public-private partnerships: theory and practice]. Moscow : Vyd. budynok Derzh. un-tu vyshch. shk. Ekonomiky.
2. Zel'dner, A.H. & Smotryts'ka, I.I. (2012). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v umovakh innovatsiynoho rozvytku ekonomiky* [Public-private partnership in the conditions of innovative development of economy]. Moscow, IE Russian Academy of Sciences.
3. Bilyts'ka, A. V. (2012). *Pravove rehulyuvannya derzhavno-pryvatnoho partnerstva*. [Legal regulation of

public-private partnerships]. Moscow : Statut.

4. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo u zarubizhnykh krayinakh, abo yak realizuvaty DPP v Rosiyi.* (2009). Moscow: Vydannya Rady Federatsiyi.

5. Sadykhov, A.P. (2010). *Informatsiyno-analitychna dovidka pro dosvid DPP v Kytays'kiy Narodniy Respublitsi. Upravlinnya z planuvannya prohram DPP ta vzayemodiyi z MFO* [Information and analytical report on PPP experience in the Republic of China. Management planning PPP programs and interaction with MFIs]. Moscow. 2.

6. Sadykhov, A.P. (2010). *Informatsiyno-analitychna dovidka pro dosvid DPP v Pivdenno-Afrykans'kiy Respublitsi. Upravlinnya z planuvannya prohram DPP ta vzayemodiyi z MFO* [Information and analytical report on PPP experience in South Africa. Management planning PPP programs and interaction with MFIs]. Moscow. 4.

7. Hafurova, H.T. (2013). *Dosvid Indiyi v pidtrymsi i rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva* [The Indian experience in the support and development of public-private partnerships]. *Aktual'ni problemy ekonomiky i prava*, 3, 52–57.

8. Sadykhov, A.P. (2010). *Informatsiyno-analitychna dovidka pro dosvid DPP v Brazyliyi. Upravlinnya z planuvannya prohram DPP ta vzayemodiyi z MFO* [Information and analytical report on PPP experience in Brazil. Management planning PPP programs and interaction with MFIs]. Moscow. 4.

9. Abyesov, Zh. (2012). DPP po-novomu [New PPP]. *Forbes Kazakhstan*, 12, 12.

10. *Zakon Respubliki Kazakhstan # 131-V vid 4 lypnya 2013 r. «Pro vnesennya zmin ta dopovnen' u deyaki zakonodavchi akty Respubliki Kazakhstan z pytan' vprovadzhennya novykh vydiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva y rozshyrennya haluzey yoho zastosuvannya»*. Retrieved from <https://zakon.uchet.kz/view/97690/>.

11. Bila knyha. (2016). *Nazva knigi* [White book]. Ministerstvo natsional'noyi ekonomiky respubliky Kazakhstan.

12. *Kazakhstans'ky Tsent derzhavno-pryvatnoho partnerstva*. Retrieved from <http://kzppp.kz/>

13. Perchyns'ka, N. (2014). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v respublitsi Moldova* [Public-private partnership in the Republic of Moldova]. *Ekonomika postradyans'koho prostoru*, 1, 33–43.

14. Batalov, O. A., & Valyushko, I.V. (2013). *Osoblyvosti zastosuvannya derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu realizatsiyi novoyi rehional'noyi polityky* [Features of the application of public-private partnerships as a mechanism for the implementation of the new regional policy]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1239/>.

15. Yemel'yanov, Yu. S. (2012). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v innovatsynomu rozvytku ekonomiky Rosiyi* [Public-private partnership in innovative development of Russian economy] (Unpublished doctoral dissertation). Upravlinnya innovatsiyamy. Moscow.

16. *Public works financing*. Retrieved from <http://pwfinance.net/>.

УДК 657.631.8
JEL Classification M41

Письменна Марія

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки та права
Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна
E-mail: mari.pismennaya.83@mail.ru

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗДІЙСНЕННЯ РАМКОВИХ УГОД В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДИРЕКТИВАМИ

Анотація

Вступ. Запровадження законодавчої норми щодо здійснення рамкових угод під час державних закупівель спричинило потребу розробки інформаційного інструментарію забезпечення їх проведення. Зміст інструментарію в частині методичного забезпечення доцільно гармонізувати з європейськими директивами державних закупівель.

Мета. Метою дослідження є удосконалення інформаційного забезпечення управління державними закупівлями в частині застосування рамкових угод в умовах гармонізації законодавчих норм з європейськими директивами в цій сфері.

Методи. Метод аналізу застосовано при розгляді індивідуальних прикладів застосування рамкової угоди до одного і більше учасників тендерних процедур, а метод синтезу – при розгляді питання формування зведеної інформації про результати здійснення державних закупівель. Порівняльний метод та метод системного аналізу застосовано для розгляду вітчизняної і європейської практики проведення державних закупівель.

Результати. Проаналізовано положення з використання рамкових угод відповідно до законодавства в сфері державних закупівель, запропоновано інформаційний інструментарій процедур рамкових угод, який слугує обліковим забезпеченням державних закупівель і узгоджується з нормами і досвідом країн ЄС, проведена оцінка нормативних положень щодо рамкових угод відповідно до директив ЄС в сфері державних закупівель

Визначено переваги використання рамкових угод, які полягають у скороченні терміну проведення закупівель через кількість тендерних процедур. Встановлено доцільність застосування рамкових угод для централізованих процедур.

Перспективи. Співставлення норм рамкових угод законодавства України з директивами в сфері державних закупівель ЄС засвідчило гармонізацію положень процедур їх проведення. Запропоновано інформаційний інструментарій процедур рамкових угод. Подальші дослідження в цій сфері спрямовані на аналітичні оцінки доцільності використання рамкових угод із застосуванням електронної системи державних закупівель.

Ключові рамкові угоди, державні закупівлі, інформаційний інструментарій.

Вступ. Розвиток ефективного управління державними фінансами потребує гармонізації нормативного поля державних закупівель зі стандартами ЄС. Реформування цієї сфери уже забезпечило прозору нормативно-правову основу та сучасну організаційну інфраструктуру для проведення державних закупівель, а також застосування принципів підзвітності та цілісності органів державної влади в сфері державних закупівель. Тому дослідження модернізації законодавства в напрямку відповідності стандартам ЄС, зокрема в частині здійснення закупівель за рамковими угодами, спрямовано на поліпшення інформаційного забезпечення облікових процесів, пов'язаних із застосуванням методичних розробок та документуванням проведення закупівель за рамковими угодами для замовників.

В Україні широкої практики застосування рамкових угод ще не спостерігається через те, що

в системі державних закупівель це є відносно новою процедурою. У той же час така практика існує у країнах ЄС, попри необов'язковість, відповідно до Директив ЄС, використання рамкових угод в механізмі державних закупівель.

Спрямування дослідження організаційного облаштування закупівель згідно кращої сучасної практики на обліково-інформаційне забезпечення здійснення рамкових угод визначається потребою гармонізації системи державних закупівель. Для ефективного управління державними фінансами важлива відповідність напрямків реформування сектора державних закупівель, які б відповідали європейським директивам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні дослідження застосування рамкових угод в системі державних закупівель проводились такими зарубіжними вченими, як Д. Б'юкенен, Д. Стігліц, А. Томпсон, Р. Харрод та іншими.

Серед вітчизняних науковців дослідженнями вдосконалення державних закупівель в системі державних фінансів займалися В. Геєць, І. Дрозд, Т. Затонацька, Н. Заяць, А. Мазаракі, О. Рожко, Н. Ткаченко.

Питання правового забезпечення державного замовлення і державних закупівель у межах внутрішнього права України досліджували Т. Бурмистрова, І. Влялько, П. Германчук, П. Петрашко.

Водночас все ще залишається малодослідженою проблематика забезпечення системи державних закупівель обліково-аналітичною інформацією в частині організаційних різновидів проведення закупівель, зокрема, рамкових угод. Значна трансформація нормативного поля державних закупівель спричиняє потребу постійних досліджень практичного використання законодавства в цій сфері.

Мета. Метою дослідження є удосконалення інформаційного забезпечення управління державними закупівлями в частині застосування рамкових угод в умовах гармонізації законодавчих норм з європейськими директивами в цій сфері.

Завданнями дослідження сутності рамкових угод, як однієї з процедур закупівель, є виявлення напрямів гармонізації вітчизняного законодавства в частині регламентації рамкових угод до директив ЄС, визначення потреб управління в обліковому забезпеченні проведення рамкових угод для встановлення необхідного інформаційного інструментарію відповідно до принципів прозорості та підзвітності замовника, як розпорядника бюджетних коштів.

Методологія дослідження. Динамічно змінюване середовище сфери державних закупівель потребує сучасного управління та відповідного інформаційного середовища. Для сектору державного управління ця проблема поглиблюється через регулювання більшості процесів, що в умовах ринкової економіки може виступати обмежуючим фактором впливу на результат діяльності. Дослідження потреб користувачів і підвищення їх очікувань у сфері інформації про рамкові угоди повинно ґрунтуватися на глибоких знаннях та методологічній основі дослідження її проведення під час процедур державних закупівель.

В процесі дослідження використано: метод аналізу – при розгляді індивідуальних прикладів застосування рамкової угоди до одного і більше учасників тендерних процедур, метод синтезу – при розгляді питання формування зведеної інформації про результати здійснення державних закупівель. Однак складність методичних підходів дослідження полягала у необхідності вивчати практичне застосування норм чинного законодавства, інтерпретація яких переважно надавалась у контексті європейських директив та правил закупівельної діяльності. Тому розгляд вітчизняної і європейської практики проведення державних закупівель здійснювався за допомогою порівняльного методу.

Узагальнення вітчизняного і світового досвіду проведення процедур державних закупівель здійснено за допомогою використання системного аналізу даних у їх динаміці. Метод системного аналізу також застосовано для виявлення структурних елементів системи державних закупівель.

Результати. На потребах управління в сфері державних закупівель щодо регламентування предмету та процедур закупівель акцентували увагу науковці, які ґрунтовно досліджували ці

питання. Так, О.Ф. Овсянюк-Бердадіна зазначала, що «організаційні структури управління в системі державних закупівель послуг визначають можливості раціоналізації вимог і стандартизації продукції, що закуповуватимуть, контрактні стратегії закупівель – від разових закупівель до рамкових угод; вимоги щодо предмета закупівлі, які потребують додаткового вивчення ринку; отримання послуг, охоплених рамковими угодами, та вибір процедури закупівлі» [1].

Узгодження вітчизняних положень з європейськими нормами проведення державних закупівель, внаслідок яких була створена у законодавчому полі України можливість застосовувати рамкові угоди, досліджував І.В. Влялько, розробивши власний підхід до правової регламентації закупівель [2]. Доктринальна оцінка, проведена цим автором покладена нами в основу побудови інформаційного інструментарію забезпечення процедури рамкових угод під час державних закупівель.

Існуючою правовою основою відносин Україна-ЄС є Угода про партнерство і співробітництво (УПС), яка вступила в силу в 1998 році. Положення цієї Угоди визначили напрямок реформування державних закупівель задля створення сучасної та функціонуючої їх системи в Україні, яка була б повністю сумісна із стандартами ЄС. За останні роки законодавство про державні закупівлі постійно змінювалося. До 2013 року Закон про державні закупівлі 2010 року по декількох суттєвих аспектах не відповідав законодавству та практиці ЄС щодо державних закупівель. У 2015 році було прийнято Закон про публічні закупівлі, який наблизив умови здійснення державних закупівель до європейських норм [3].

Рамкова угода, за визначенням, що міститься в директиві ЄС, – це угода між одним або більше органами-замовниками і одним або більше учасниками, метою якої є встановлення вимог до контрактів, що мають бути укладені впродовж визначеного періоду [4].

Новий Закон про публічні закупівлі трактує рамкову угоду в контексті європейських директив, як «правочин, який укладається одним чи кількома замовниками (централізованими закупівельними організаціями) у порядку, встановленому цим Законом, з одним чи кількома учасниками процедури закупівлі з метою визначення основних умов закупівлі окремих товарів і послуг для укладення відповідних договорів про закупівлю протягом строку дії рамкової угоди» [3].

Отже, рамкова угода є по суті домовленістю, яка встановлює строки та умови, що регулюють контракти, які повинні бути укладені протягом певного періоду, який буде застосовуватися для подальших замовлень товарів, послуг чи робіт, які охоплюються рамковою угодою у період часу, протягом якого вона діє.

Рамкова угода виражає намір замовників щодо укладання договорів відповідно до описаних умов і положень. Вона не включає конкретні умови щодо кількості товару та термінів постачання. Ці умови передбачені у фактичних договорах, які будуть укладені в контексті відповідної рамкової угоди. Рамкова угода з кількома учасниками дозволяє замовнику більше свободи щодо товарів або послуг згідно контракту за рамковою угодою, як з точки зору обсягу, так і щодо специфіки відповідних товарів і послуг. Рамкова угода з кількома учасниками також дає замовнику можливість вибору постачальника згідно своїх вимог, орієнтуючись на мінімальну ціну кожної покупки. Фактичній закупівлі і укладанню договорів передують ще один відбір попередньо кваліфікованих постачальників, який не регламентується, як звичайні процедури тендерних закупівель.

Рамкова угода може включати одного або декількох постачальників. Рамкові угоди, як правило, доцільно застосовувати для стандартних товарів, робіт або послуг, де є повторювані потреби. Так, в Україні одна з рамкових угод була використана під час закупівлі ліків Міністерством охорони здоров'я. Перевага використання рамкових угод полягає у тому, що однієї тендерної процедури достатньо, щоб укласти договір і згодом робити це для наступних індивідуальних контрактів для визначених конкретних поставок. У якості захисту від зловживань у застосуванні рамкових угод існує вимога, що умови угоди не можуть бути змінені. Однак, участь в рамковій угоді кількох учасників створює можливість перерозподілу обсягів державного замовлення і змін між попередньо визначеними постачальниками.

Рамкові угоди, як правило, доцільно використовувати замовниками в якості тендерної процедури для закупівлі конкретних державних потреб або для загальних потреб декількох замовників, наприклад, в межах одного головного розпорядника бюджетних коштів. Традиційним є використання рамок угод в централізованій системі закупівель. У чинному законодавстві дотримане важливе обмеження для рамок угод згідно норм директив ЄС щодо терміну дії таких угод, який не має перевищувати чотири роки.

Практика європейських країн, відображена в директивах ЄС по державним закупівлям свідчить про можливість застосування рамок угод в якості інструменту закупівель не лише товарів, а й робіт і послуг. Ці положення були започатковані у 90-х роках минулого століття, оскільки саме тоді набула широкого поширення практика їх використання у європейських країнах.

Для застосування в Україні рамок угод в якості інформаційної основи виступають нормативно-правові акти, що доповнюють закон «Про публічні закупівлі» [5, 6, 7, 8].

Незважаючи на обмежену практику використання замовниками рамок угод для закупівель, були виявлені певні протиріччя в нормативно-правовій базі, що слугують підставою для удосконалення інформаційної основи для рамок угод.

Пропозиції про внесення змін до підзаконних актів, призначені для цілей спрощення процедури рамкової угоди з метою протидії ризику зловживань шляхом регулювання термінів їх проведення для уникнення затримок у реалізації рамок угод, спрощення вимог щодо інформації та звітності у процесі застосування рамок угод, для кількісної оцінки обсягу товарів і послуг, доступних для покупки за рамковими угодами.

Норми закону «Про публічні закупівлі», які визначені у згаданих вище підзаконних актах надають рекомендації до застосування та зразки документів для рамок угод з урахуванням практики їх використання в Україні. Така нормативна практика засвідчила необхідність структурувати інформацію для замовників і потенційних користувачів рамок угод у вигляді інструментарію рамок угод.

У країнах ЄС відповідне методологічне забезпечення надається у вигляді офіційних керівних принципів або рекомендацій необов'язкового характеру, виданих регуляторами у сфері державних закупівель та фахівцями з державних закупівель. Міністерству економічного розвитку і торгівлі, яке являється регулятором державних закупівель в Україні також доцільно в якості такої методологічної основи затвердити керівні принципи для застосування рамок угод у формі практичного довідника з питань, що стосуються процедур рамок угод і зразки супровідних документів щодо рамок угод.

Аналіз практичного застосування рамок угод в Україні показав практичні аспекти, які складатимуть їх інформаційний інструментарій, що узгоджується з нормами і досвідом країн ЄС. До нього належать:

1. Ідентифікація замовника.
2. Кількість учасників у рамковій угоді.
3. Оцінка тендерних пропозицій.
4. Рамкові угоди з одним або кількома учасниками.
5. Обсяг товарів або послуг за рамковою угодою.
6. Проведення вибору постачальника.
7. Скасування постачальника згідно з рамковою угодою.
8. Укладення договору за рамковою угодою.
9. Рамкові угоди в контексті щорічного планування закупівель.
10. Розкриття інформації щодо використання рамок угод.

До інформаційного інструментарію, який слугує підставою обліково-аналітичного забезпечення процесу державних закупівель, також слід віднести такі документи:

- 1) пропозиція щодо виконання умов договору про закупівлю за рамковою угодою;
- 2) згода на виконання умов договору про закупівлю за рамковою угодою;

3) запрошення на подання пропозиції для відбору (або конкурентного відбору) щодо укладення договору про закупівлю за рамковою угодою;

4) протокол розкриття пропозицій, їх оцінки та вибору переможця при проведенні відбору (конкурентного відбору) щодо укладення договору про закупівлю за рамковою угодою;

5) пропозиція щодо укладення договору про закупівлю за результатами відбору (конкурентного відбору) за рамковою угодою;

6) повідомлення про результати проведення відбору (конкурентного відбору) щодо укладення договору про закупівлю за рамковою угодою;

7) заява про відмову від виконання рамкової угоди.

На нашу думку, запропоновані зміни поліпшать інформаційну основу регулювання рамкових угод і, ймовірно, розширять використання цієї процедури замовниками.

Висновки і перспективи. Співставлення нормативного поля використання рамкових угод відповідно до законодавства України та директив в сфері державних закупівель ЄС засвідчив наближення умов застосування рамкових угод та гармонізацію положень процедур їх проведення. Аналіз потреб замовників в частині удосконалення законодавства та документального супроводу рамкових угод дозволив запропонувати інформаційний інструментарій процедур рамкових угод, який слугує обліковим забезпеченням державних закупівель.

Подальші дослідження в сфері застосування рамкових угод спрямовані на аналітичні оцінки доцільності їх використання із застосуванням електронної системи державних закупівель, яка реалізована в Україні, як інструмент забезпечення прозорості та антикорупційного механізму в сфері видатків державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Овсянюк-Бердадіна, О.Ф. Системний аналіз механізму організації і проведення державних закупівель послуг / О. Ф. Овсянюк-Бердадіна // Регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2007. – № 3(24). – С. 380–386.

2. Влялько, І.В. Доктринальні підходи до правової регламентації сфери державних закупівель в ЄС / І.В. Влялько // Юридична Україна. Щомісячний правовий часопис. – 2007. – Випуск 12. – С. 86–92.

3. Про публічні закупівлі Верховна Рада України; Закон від 25.12.2015 № 922-VIII. – [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19/>

4. Directive 2004/18/EU of the European Parliament and of the Council of 31.03.2004 on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts // Official Journal of the European Union. – L 134. – 30.4.2004. – P. 114.

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 602 від 4 липня 2012 року «Про затвердження Порядку визначення генеральних замовників та взаємодії замовників з генеральним замовником за рамковими угодами». – [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/602-2012-%D0%BF>

6. Постанова Кабінету Міністрів України № 603 від 4 липня 2012 року «Про особливості виконання рамкових угод». – [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2012-%D0%BF>

7. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 503 від 24 квітня 2012 року «Про затвердження Переліку товарів і послуг, які можуть закуповуватися за рамковими угодами». – [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0785-12>

8. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 504 від 24 квітня 2012 року «Про особливості укладення рамкових угод». – [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1059-12>

Pismenna Mariya

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of Management, Economics and Law

Kirovograd Flight Academy of National Aviation University

Kropyvnytskyi, Ukraine

E-mail: mari.pismennaya.83@mail.ru

INFORMATIONAL TOOLS OF THE FRAMEWORK AGREEMENT IMPLEMENTATION UNDER HARMONIZATION OF LEGISLATION WITH EUROPEAN DIRECTIVES

Abstract

Introduction. The introduction of legal norms concerning the implementation of framework agreements in public procurement led to the need to develop informational tools to ensure their implementation. The essence of tools in the part of methodological provisions is to be harmonized with the European directives on public procurement.

Purpose. The study aims at the improvement of information provisions of the public procurement management in the use of framework agreements in terms of harmonization of legislative norms with European directives in this area.

Methods. The method of analysis is used in considering individual examples of applying framework agreement to one or more participants in tender procedures, and the method of synthesis is applied when considering the formation of a summary of the results of government procurement. The comparative method and system analysis method are applied to review the national and European public procurement practices.

Results. The provision on applying the framework agreements on the legislation on public procurement is analyzed, informational tools of the framework agreements procedures are set out that serve as accounting provision for public procurement and is consistent with the standards and experience of EU countries, regulations on framework agreements under EU Directives on public procurement are evaluated.

Advantages of applying framework agreements are set out, which are to shorten the procurement time with the quantity of tender procedures. The feasibility of using framework agreements for centralized procedures is established.

Discussion. Comparison of the framework agreements standards in Ukrainian law with the EU directives in public procurement procedures proved the harmonization of provisions of their conduct. Informational tools for the framework agreements procedures are suggested.

Further research in this area is to be focused on analytical assessment of the feasibility of applying framework agreements using the electronic system of public procurement.

Keywords: framework agreements, public procurement, informational tools.

References

1. Ovsianiuk-Berdadina, O.F. (2007). Systemnyi analiz mekhanizmu orhanizatsii i provedennia derzhavnykh zakupivel posluh [Systemic analysis of the mechanism organization and conduct of public procurement of services]. *Regional collection of research papers on economics*, 3 (24), 380–386.
2. Vialko, I.V. (2007). Doktrynalni pidkhody do pravovoi rehlementatsii sfery derzhavnykh zakupivel v YeS [Doctrinal approaches to the legal regulation of public procurement in EU]. *Legal Ukraine. Legal Monthly magazine.*, 12, 86–92.
3. About the public procurement; Law from 25.12.2015 number 922-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19/>.
4. Directive 2004/18/EU of the European Parliament and of the Council of 31.03.2004 on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts. (2004). *Official Journal of the European Union*, 114.
5. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine number 602 of 4 July 2012 "On approval of Procedure definition of general customers and interact clients with the general customer for the framework contracts." Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/602-2012-%D0%BF>.
6. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine number 603 of 4 July 2012 "On peculiarities of implementation of framework agreements". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2012-%D0%BF>.
7. Order of the Ministry of Economic Development and Trade number 503 of 24 April 2012 "On approving the list of goods and services which may be procured under framework agreements". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0785-12>.
8. Order of the Ministry of Economic Development and Trade number 504 of 24 April 2012 "On peculiarities of framework agreements". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1059-12>.

УДК 631.1
JEL Classification Q1

Стільник Віта

к.е.н., асистент кафедри менеджменту та маркетингу
Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна
E-mail: ctilnik@rambler.ru

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Анотація

Вступ. Кооперація сприяє виникненню великих високотоварних сільськогосподарських підприємств та їх об'єднань, які будуть здатними до впровадження сучасних наукових досягнень у генетиці і селекції, інноваційних технологій та забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції на ринку. Чітко уявити позицію сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на ринку, їх конкурентний статус та можливий конкурентний потенціал можна через оцінку стану їх формування та ефективності діяльності.

Методи. Використано широкий спектр загальнонаукових і специфічних методів, серед яких: теоретичного узагальнення і порівняння; діалектичний і абстрактно-логічний; історичний; аналізу і синтезу; економіко-математичний.

Результати. Розмір економічного результату діяльності кооперативу слід аналізувати безпосередньо і опосередковано, через вплив наданих кооперативом послуг на ефективність функціонування членів кооперативних формувань завдяки їх активності в кооперації. Інтегрованими показниками результативності діяльності обслуговуючих кооперативів можуть бути собівартість одиниці наданих послуг відповідно до виду діяльності та ресурсовіддача. На ці показники впливає велика кількість факторів, взаємодія яких зумовлює синергетичний ефект.

Перспективи. Існує імовірність подальшого розвитку загальних методичних підходів до розробки моделей кооперативного об'єднання аграрних підприємств, включаючи фермерські та особисті селянські господарства.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, моделі кооперативного об'єднання аграрних підприємств, оцінка формування, ефективність функціонування.

Вступ. Системні протиріччя між виробниками сільськогосподарської продукції, ринковими посередниками та підприємствами-переробниками потребують пошуку форм взаємодії, які б враховували інтереси всіх учасників даних відносин. Такими формами, як показує світовий досвід, є кооперація у виробництві сільськогосподарської продукції та наданні технологічних, інформаційно-консультативних, соціальних та інших послуг в діяльності аграрних утворень різних форм господарювання і, в першу чергу, найбільш незахищених дрібнотоварних виробників сільськогосподарської продукції. Чітко уявити позицію сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на ринку, їх конкурентний статус та можливий конкурентний потенціал можна через оцінку стану їх формування та ефективності діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений огляд економічної літератури показав, що на сьогоднішній день нема єдиної методики оцінки конкурентних позицій та ефективності діяльності кооперативних формувань аграрного сектора економіки, загалом і, тим більше, обслуговуючих кооперативів. Різні методики оцінки ефективності функціонування підприємств, які використовуються практиками і науковцями країн з ринковою економікою, досить успішно адаптовано до вимог та особливостей економічних відносин у вітчизняній економіці. Для даної теми дослідження особливу цінність мають праці таких відомих учених, що досліджували

розвиток кооперації протягом тривалого часу, як: П. Кропоткін, Б. Мартос, Р. Оуен, К.А. Пажитнов, М. Туган-Барановський, О. Чаянов, І.Н. Топіха, О.М. Потишняк, К.В. Кіблік, І.М. Танасюк, С.Г. Бабенко та інші.

Мета – сформувати методичні підходи до оцінки формування та ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Завдання наукового дослідження полягають в узагальненні методичних засад формування і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та обґрунтуванні альтернативних методи оцінки ефективності їх функціонування.

Методологія дослідження. Теоретичною та методичною основою дослідження є базові положення галузевої економіки, маркетингу, управління; наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем оцінки конкурентних позицій та ефективності діяльності кооперативних формувань аграрного сектора економіки. У процесі наукового дослідження використовувався широкий спектр загальнонаукових і специфічних методів, серед яких: теоретичного узагальнення і порівняння; діалектичний і абстрактно-логічний; історичний; аналізу і синтезу; економіко-математичний.

Результати. Слід зазначити, що на даний час достатньо відпрацьована система показників оцінки ефективності функціонування підприємств. Сутність ефективності функціонування підприємства визначається, як відношення кінцевого результату діяльності підприємства до суми витрат на виробництво та реалізацію продукції з урахуванням тимчасового досягнення ефективності його діяльності [1, с. 312].

Підвищення ефективності функціонування підприємства є умовою його виживання в ринковій економіці та постійним завданням органів управління даного підприємства. Загальні закономірності та особливості функціонування аграрних підприємств у ринковому середовищі дозволило науковцям сформулювати багаторівневу систему оцінювання ефективності функціонування підприємства.

У широкому плані розглядають ефективність функціонування підприємств аграрного сектору економіки І.Н. Топіха і О.М. Потишняк. Вони виділяють групу показників оцінки ефективності виробництва основних видів продукції окремих агроформувань, показники оцінки діяльності переробних формувань, оцінки рівня екологічної ефективності, ефективності маркетингової діяльності та оцінки потенціалу підвищення конкурентоспроможності окремих видів продукції та підприємства в цілому [2, с. 14; 3, с. 12]. При цьому акцентується увага на дослідженні залежності ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, які перебувають у тісному взаємозв'язку і, в певній мірі, зумовлюють синергетичний ефект.

Такої ж думки дотримується Т.І. Лункіна. Розглядаючи сутність економічної стійкості підприємства, вона виділяє виробничо-ресурсний потенціал, існування і ефективність використання якого забезпечує конкурентоспроможність продукції і підприємства; незважаючи на внутрішні і зовнішні чинники підприємство має зберігати свої організаційні елементи. Економічна стійкість підприємства зумовлюється високим рівнем ефективності його функціонування. Сутність поняття «економічна стійкість підприємства» розглядається як сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних між собою елементів, дія яких направлена на отримання максимальних результатів при умові мінімальних витрат та забезпечення існування економічної рівноваги під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [4, с. 10].

Таким чином, як і для інших аграрних підприємств, актуальним питанням є визначення ефективності функціонування кооперативних підприємств з урахуванням особливостей організації, економічні відносини, в яких побудовані на приватній власності та демократичних принципах і взаємодопомозі. Традиційно ефективність функціонування виробничого кооперативу характеризується системою показників рентабельності, продуктивності праці, урожайності сільськогосподарських рослин, продуктивності тварин, собівартістю продукції, трудоемністю,

енергоємністю, показниками фінансової стійкості тощо [5, с.11]. Але така система показників оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств не може бути застосованою відносно обслуговуючих кооперативів.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є неприбутковим підприємством, яке належить товаровиробникам, забезпечує їх необхідними послугами та не ставить за мету отримання прибутку для себе, а забезпечує здешевлення продукції і збільшення прибутків господарств своїх членів [6, с. 22]. Слід погодитись з думкою К.В. Кіблік та І.М. Танасюк, які вважають, що на підприємствах по наданню технологічних, сервісних, переробних та інших послуг доцільно застосовувати дворівневу систему оцінювання ефективності їх діяльності. Це показники оцінки ефективності використання ресурсів підприємства і рентабельності [7, с. 213]. Мається на увазі, що рентабельність розраховується відносно умовної вигоди (прибутку), яка визначається, як різниця між внутрішньо кооперативною ціною одиниці наданих послуг та їх фактичною собівартістю і розподіляється між членами кооперативу пропорційно обсягу наданих послуг, як економічний результат кооперативу.

Розмір економічного результату діяльності обслуговуючого кооперативу, слід аналізувати безпосередньо і опосередковано. Безпосередньо – це аналіз системи показників діяльності обслуговуючого кооперативу, які відображають ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу і зумовлюють рівень собівартості одиниці наданих послуг, вартості сировини, рентабельності продаж, економії витрат на матеріально-технічне забезпечення членів кооперативу, тощо. Опосередковано можна визначити ефективність діяльності обслуговуючого кооперативу через дослідження зміни ефективності функціонування членів кооперативного формування завдяки їх активності в кооперації.

Обслуговуючий кооператив може ефективно функціонувати, якщо він забезпечений в достатній кількості певними ресурсами і в змозі оптимізувати їх співвідношення і раціональне використання. Разом з тим, ми вважаємо, що в зазначених способах забезпечення ефективного функціонування кооперативів не враховуються фактори об'єктивних умов функціонування їх ресурсів і, в першу чергу, природно-кліматичні. В процесі дослідження внутрішньо регіональних умов і об'єктивності оцінки використання виробничих ресурсів, ми дійшли висновку про доцільність врахування при побудові економіко-статистичних моделей кліматичних факторів, які мають вирішальне значення для зон нестійкого землеробства, і фактор біокліматичного потенціалу, який відображає тепло- і вологозабезпеченість сільськогосподарських рослин. Такі моделі можуть бути реалізовані на рівні окремих підприємств, а також природно-кліматичних зон і забезпечити більш достовірну оцінку ефективності функціонування агроформувань.

В своїх дослідженнях трансформацій кооперативних систем С.Г. Бабенко акцентує увагу на питанні оцінки формування кооперативів. Він вважає, «...що економічна і соціальна природа кооперативних систем бере свій початок безпосередньо у специфічній формі спільної господарської праці» [8, с. 128]. Розвитку сучасних кооперативних систем притаманні внутрішня диференціація праці, поява поділу функцій власника та працівника, диференціація управлінської праці, переважання інтенсивних методів господарювання та інше. Світові тенденції значного збільшення питомої ваги найманої праці і скорочення активної участі в роботі кооперативу його членів зумовлює процес декооперації. Не зважаючи на те, що в нашій країні процес кооперування, особливо в аграрному секторі, знаходиться в стадії становлення, обстеження і вивчення функціонування вже існуючих кооперативних формувань показує певні негативні тенденції.

Загальновідомо, що кооперація по своїй сутності є соціально-економічним явищем, але суттєвого поліпшення соціального становища сільських територій в результаті її розвитку не спостерігається, навпаки, в більшості регіонів збільшується кількість соціальних проблем – росте кількість безробітних селян, молодь покидає село, оптимізуються мережі шкіл, дошкільних дитячих закладів та об'єктів охорони здоров'я, незадовільний стан доріг, труднощі з громадським транспортом, тощо. В цих умовах кооперація є не тільки засобом самовираження селян, а й

важливим способом подолання кризових явищ, розвитку виробництва і торгівлі, зростання добробуту населення та поліпшення соціальної інфраструктури сільських територій.

Вже на стадії процесу становлення мережі обслуговуючих кооперативів спостерігається процес декооперації, перетворення кооперативів, особливо міжгосподарських, в псевдокооперативи, де непродуктивно використовуються доходи, їх в більшості застосовують на особисті цілі керівників та власників. Це призводить до суттєвого скорочення інвестицій в людський капітал (освіту, підвищення кваліфікації працівників, здоров'я та інше), що не забезпечує підвищення ефективності їх діяльності.

Активізується процес створення обслуговуючих кооперативів, особливо заготівельних. Відомо, що мета їх створення – це підвищення якості сировинної продукції за допомогою сучасних технологій виробництва і отримання додаткових доходів від реалізації якісної сировини. Такий обслуговуючий кооператив повинен бути повністю сформованим. Тобто в нього повинно бути сучасне технологічне обладнання для надання технологічних послуг, первинної переробки, зберігання продукції. Практика показує, що недостатнє забезпечення кооперативу фактично призводить до його неефективного функціонування. Це чітко прослідковується на прикладі молочарських кооперативів. Більшість з них є невеликими сімейними формуваннями, де технології утримання та доїння худоби, транспортування і зберігання сировини, а, відповідно, і її якості залишаються незмінними.

В таких умовах вести розмову про ефективність функціонування обслуговуючих кооперативів, на основі співвідношення кінцевого результату діяльності і витрачених ресурсів, неможливо без врахування ступеня формування цього кооперативу. Загальні закономірності, особливості функціонування обслуговуючих кооперативів та оцінка ступеня формування кооперативів потребують розробки дворівневої системи оцінювання ефективності їх функціонування (рис. 1). Як видно з рисунку, перший рівень показників безпосередньо характеризує становлення та ефективність функціонування обслуговуючого кооперативу. Тут відсутні показники, де результатом їх діяльності є прибуток.

Другий рівень опосередковано показує наслідки діяльності обслуговуючих кооперативів через систему показників, що характеризують ефективність функціонування суб'єктів господарювання, які створили обслуговуючий кооператив і користуються його послугами. За рахунок зниження витрат на технологічні процеси у них зменшується собівартість продукції і ростуть показники рентабельності.

Визначити один інтегрований показник результативності їх діяльності, на наш погляд, можливо лише з позиції оцінки сумісництва цих показників. Так, кожний кооператив здійснює певні витрати на надання послуг: у переробних кооперативах – це вартість переробки продукції; в заготівельно-збутових – це вартість заготівлі, транспортування, зберігання, тощо; в сервісних – це вартість технологічних, транспортних, ремонтних та інших послуг. Тому інтегрованим показником діяльності обслуговуючого кооперативу можна вважати собівартість одиниці наданих послуг. При цьому, порівнювати ці показники доцільно по виду діяльності обслуговуючого кооперативу. Також можна, залежно від обставин і особливостей діяльності обслуговуючого кооперативу, застосувати в якості результативного показника ефективності його функціонування ресурсовіддачу.

На показник ресурсовіддачі впливає велика кількість факторів. Взаємодіючи ці фактори зумовлюють синергетичний ефект, в даному випадку ресурсовіддачу. Важливо мати змогу оцінити вплив кожного фактора, знати кількісну міру його впливу на результат, при взаємодії з іншими факторами. Це питання можна вирішити за допомогою економіко-статистичного моделювання залежності матеріаловіддачі від ряду факторів.

Найбільш поширеною залежністю є прямолінійна, яка інтерпретується рівнянням [9, с. 246]:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (1)$$

В даному випадку, досліджується залежність результативного показника y (ресурсовіддача) від групи факторів x_n , що характеризують якість земельних ресурсів, матеріало-, фондо-, трудо-забезпеченість, грошові витрати та інше. Параметри рівняння $a_1, a_2, \dots, a_n$ показують кількісну міру впливу на результативний показник (y). Згідно досліджень, в групах господарств з приблизно однаковими показниками матеріалозабезпеченості, забезпеченості засобами виробництва та іншими ресурсами, їх віддача коливається в межах 30%, що є досить суттєво. Тому в модель слід додавати фактор агробіокліматичного потенціалу регіону. Для його розрахунку використовують наступну формулу:

$$\text{АБКП} = K_p \sum t > 10^\circ\text{C} / 1000^\circ, \quad (2)$$

де K_p – коефіцієнт біологічної продуктивності, який залежить від співвідношення тепла і вологи та визначає вологозабезпеченість рослин; $\sum t > 10^\circ\text{C}$ – сума температур більше 10°C , яка відображає надходження тепла сонячної радіації; 1000° – сума температур більше 10°C поблизу північної межі природно-кліматичної зони.

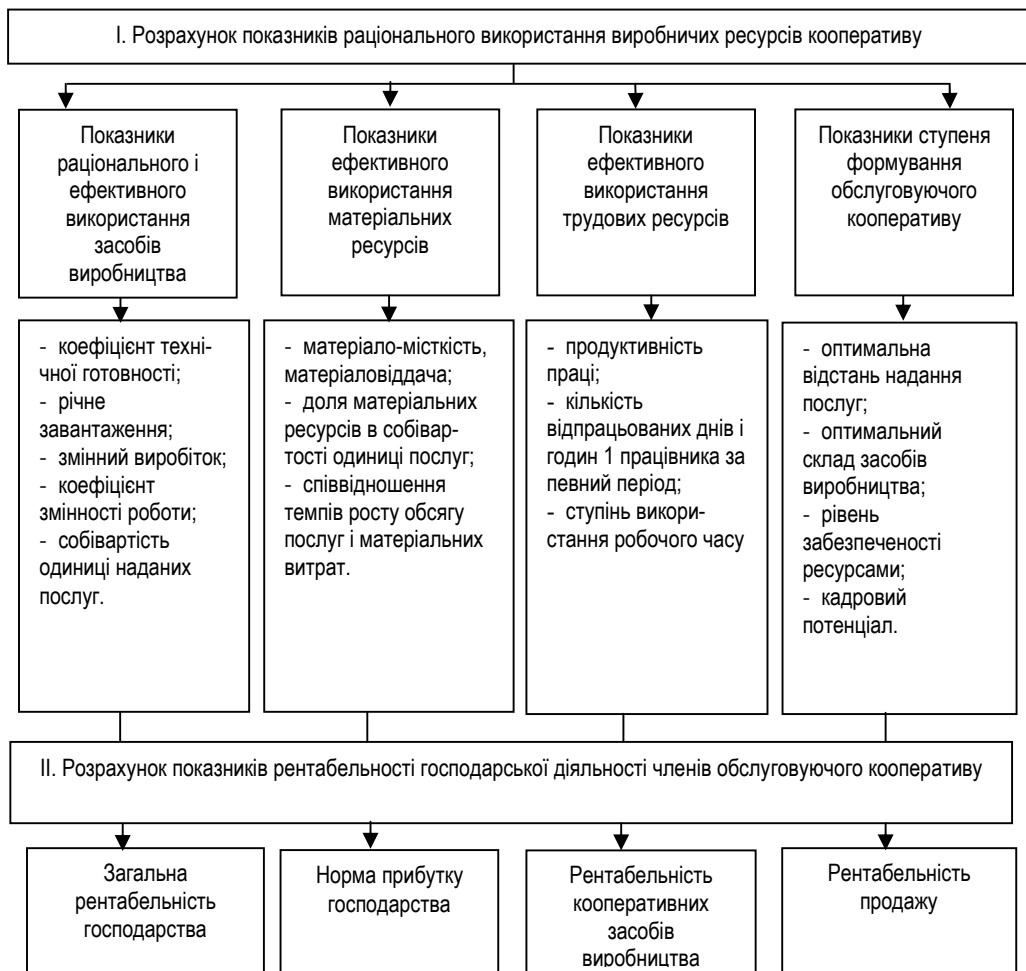

Рис. 1. Система показників оцінювання формування та ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів*

*Джерело: розробка автора

Урахування фактору агробіокліматичного потенціалу регіону дасть можливість забезпечити більш достовірну оцінку ефективності використання ресурсів в кооперативних формуваннях регіонів.

Аналіз ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів за основними техніко-економічними показниками дозволяє визначити загальні закономірності функціонування підприємств системи обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. Ця система показує, що не існує одного або навіть групи показників, що дають однозначну оцінку ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів. За одними показниками кооператив діє ефективно, за іншими – неефективно. На наш погляд, набір показників для оцінювання ефективності функціонування обслуговуючого кооперативу повинен відповідати інтересам суб'єктів, зацікавлених у підвищенні ефективності його функціонування. До таких суб'єктів належать: держава, місцеві органи влади, споживачі послуг, члени кооперативів та інші. Методику оцінки ефективності функціонування кооперативів, що враховує інтереси суб'єктів подано на рис. 2.

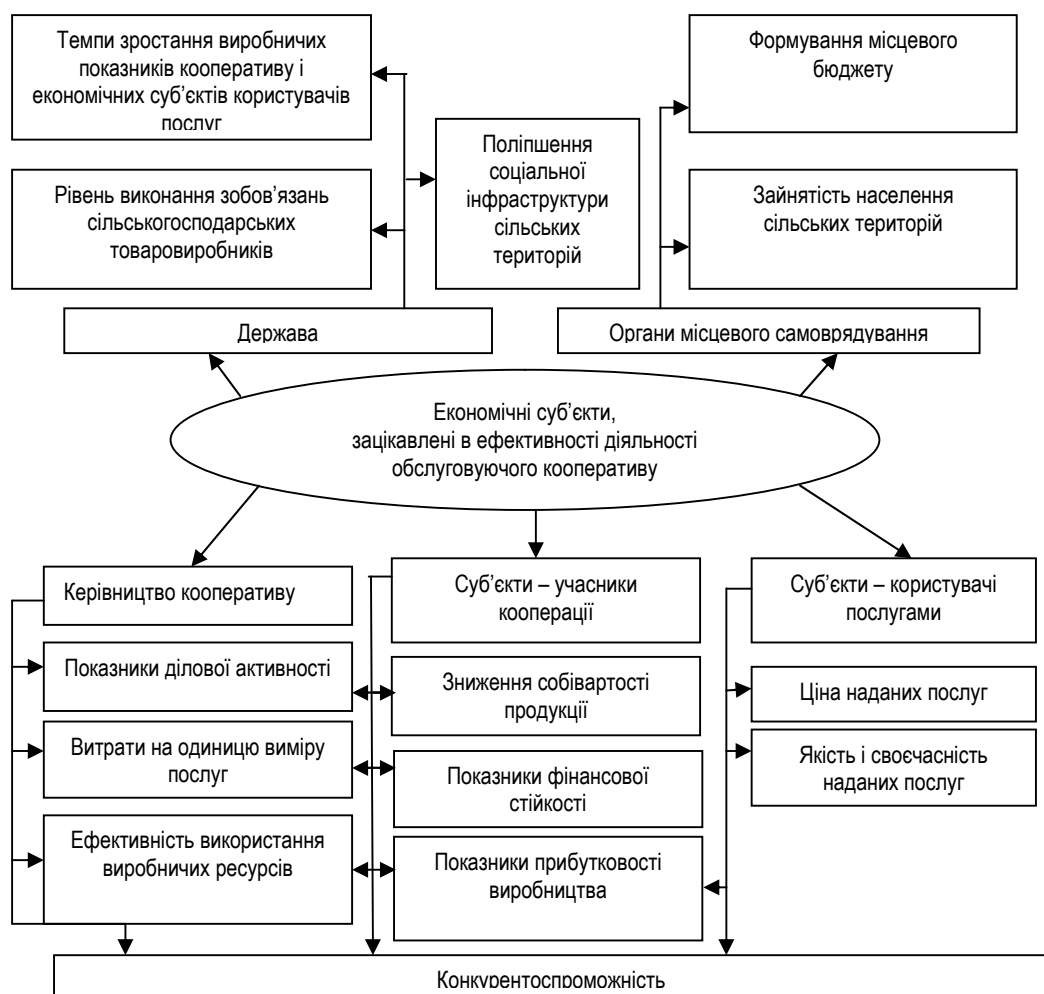

Рис. 2. Система оцінювання функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів*

*Джерело: розробка автора

Таким чином, методика оцінки формування та ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів враховує систему показників, які відповідають інтересам суб'єктів, зацікавлених у становленні і функціонуванні відповідних кооперативних формувань. Це і держава, яка зацікавлена в поштованні розвитку економіки країни і, особливо, аграрного сектору, в збільшенні податків, поліпшенні соціальних стандартів сільського населення. В ефективному розвитку сільських територій зацікавлені і органи місцевої влади.

Ефективне функціонування обслуговуючих кооперативів дозволить знизити виробничі витрати суб'єктів-членів обслуговуючого кооперативу, а також тих підприємств, що отримують платні недорогі послуги, і, тим самим, підвищують ефективність їх виробничої діяльності. І, нарешті, оптимальна мережа обслуговуючих кооперативів і їх ефективне функціонування є важливим фактором підвищення економічної ефективності і конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Необхідність підвищення ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів вимагає пошуку та використання нових більш ефективних форм і методів здійснення виробничої діяльності. Дослідження різних літературних джерел показує схильність більшості дослідників до думки, що одним із найбільш результативних методів вирішення проблем ефективного функціонування сучасних первинних агроформувань є вертикальна їх інтеграція, що дозволяє об'єднати в єдиний процес увесь відтворювальний цикл, починаючи з виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки і, закінчуючи випуском і реалізацією готової продукції, призначеної для кінцевого споживання, а також горизонтальна інтеграція, що дозволяє об'єднати зусилля сільськогосподарських товаровиробників у виробництві, матеріально-технічному забезпеченні та реалізації виробленої продукції.

Визначивши вплив різних чинників на ефективність функціонування кооперативних формувань, слід розробити організаційно-економічний механізм підвищення ефективності функціонування обслуговуючого кооперативу, який є ієрархічною системою управлінських структур, блоків, способів і методів управління, за допомогою яких досягаються поставлені цілі та вирішуються основні завдання підвищення ефективності функціонування кооперативу.

Висновки і перспективи. Вивчення наукових джерел показало, що єдина думка щодо методики оцінки конкурентних позицій та ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів відсутня. Обслуговуючий кооператив є неприбутковим формуванням, належить товаровиробникам, надає їм необхідні послуги та не ставить за мету отримання прибутку для себе, а забезпечує здешевлення продукції і збільшення прибутків господарств своїх членів.

Оскільки обслуговуючі кооперативи є неприбутковими підприємствами, які належать товаровиробникам і забезпечують їх необхідними послугами, розмір економічного результату діяльності кооперативу слід аналізувати безпосередньо щодо нього і опосередковано через вплив наданих послуг кооперативом на ефективність функціонування членів кооперативних формувань завдяки їх активності в кооперації (в порівнянні результатів діяльності до участі в кооперативі і за участі у ньому).

Інтегрованими показниками результативності діяльності обслуговуючих кооперативів можуть бути собівартість одиниці наданих послуг відповідно до виду діяльності та ресурсовіддача. На ці показники впливає велика кількість факторів, взаємодія яких зумовлює синергетичний ефект. Взаємодію, кількісну міру впливу цих факторів та умови функціонування виробничо-ресурсного потенціалу обслуговуючих кооперативів можна відобразити за допомогою економіко-статистичного моделювання.

Перспективи досліджень полягають в подальшому розвитку загальних методичних підходів до розробки моделей кооперативного об'єднання аграрних підприємств, включаючи фермерські та особисті селянські господарства.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія [Текст]: у 3-х томах / [редкол.: С.В. Мочерний та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 421 с.
2. Топіха, І.Н. Теоретичні і методологічні основи інтенсивного розвитку агропромислового виробництва [Текст] / І.Н. Топіха // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – Вип. 3 (27). – С. 13-16.
3. Потишняк, О.М. Підвищення економічної ефективності функціонування ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки в регіоні [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.М. Потишняк. – Миколаїв. – 2008, 20 с.
4. Лункіна, Т.І. Підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «економіка та управління підприємствами» / Т.І. Лункіна. – Миколаїв, 2011. – 20 с.
5. Радова, О.В. Активізація розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських кооперативів [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «економіка та управління підприємствами» / О.В. Радова. – Миколаїв, 2011. – 20 с.
6. Блок, Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практичний посібник [Текст] / Р.Блок, В.В. Гончаренко, Н.А. Іванова. – К. – 2001. – 345 с.
7. Кібілік, К.В. Чинники та шляхи посилення конкурентоздатності і підвищення ефективності роботи підприємств в галузях народного господарства України [Текст] / К.В. Кібілік, І.М. Танасюк // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики : Матеріали першої міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 жовтня 2012 р. – Одеса: Атлант, 2012. – 486 с.
8. Бабенко, С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці [Текст] : монографія / С.Г. Бабенко – Київ : «Наукова думка», 2003. – 332 с.
9. Гатаулін, А.М. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве [Текст] / А.М. Гатаулин, Г.В. Гаврилов, Т.М. Сорокина; [под ред. А.М. Гатаулина]. – М. : Агропромиздат, 1990. – 432 с.

Stilnyk Vita

Ph.D. (Economics), Assistant Lecturer
Department of Management and Marketing,
Mykolayiv National Agrarian University
Mykolayiv, Ukraine
E-mail: ctilnik@rambler.ru

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE FORMATION
AND EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF AGRICULTURAL SERVICE
COOPERATIVES**

Abstract

Introduction. Cooperation contributes to the emergence of the large high-value agricultural enterprises and their associations that will be capable to introduce modern scientific advances in genetics and breeding, innovative technologies and ensure the production of competitive products in the market. Clearly understand the position of agricultural service cooperatives on market their competitive status and possible competitive potential is possible through evaluation of their formation and performance.

Methods. A wide range of general scientific and specific methods is used, including: a theoretical synthesis and comparison; dialectical logic and abstract; historical; analysis and synthesis; Economics and Mathematics

Results. The size of the economic result of cooperative activity should be analyzed directly and indirectly through the impact of services provided by the cooperative on effective functioning of the members of the cooperative units because of their activity in cooperation. Integrated indicators of performance of activity of service cooperatives may be a unit cost of services rendered according to the type of activity and output resources. A large number of factors influences on these rates, interaction of which causes the synergetic effect.

Discussion. There is a probability of further development of common methodological approaches to developing models of cooperative association of agricultural enterprises including farmers and private farms.

Keywords: cooperation, agricultural service cooperative, models of cooperative association of agricultural enterprises, assessment formation, effective functioning.

References

1. Mochernyi S.V. (Ed.). (2001). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv : Vydavnychi tsentr «Akademiia».
2. Topikha, I.N. (2004). Teoretychni i metodolohichni osnovy intensyvnogo rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva [Theoretical and methodological bases of intensive development of agricultural production]. *Herald of Agrarian Science of Black Sea region*, 3 (27), 13–16.
3. Potyshniak, O.M. (2008). *Pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti funktsionuvannia rynku nasinnia soniashnyku ta produktiv yoho pererobky v rehioni* [Increasing economic efficiency of functioning the market of sunflower seeds and its products in the region] (Unpublished candidat dissertation). Mykolayiv State Agrarian University. Mykolayiv.
4. Lunkina, T.I. (2011). *Pidvyshchennia ekonomichnoi stiiikosti silskohospodarskykh pidpriemstv na osnovi intensyfikatsii vyrobnytstva* [Increasing of economic stability of the agricultural enterprises on the basis of intensification of production] (Unpublished candidat dissertation). Mykolayiv State Agrarian University. Mykolayiv.
5. Radova, O.V. (2011). *Aktyvizatsiia rozvytku ta pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh kooperatyviv* [Revitalization of the development and competitiveness of agricultural cooperatives] (Unpublished candidat dissertation). Mykolayiv State Agrarian University. Mykolayiv.
6. Blok, R., Honcharenko, V.V., & Ivanova N.A. (2001). *Silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy: praktychnyi posibnyk* [Agricultural service cooperatives: a practical manual]. Kyiv.
7. Kiblik K.V., & Tanasiuk I.M. (2012, October). *Economy of enterprise: current problems of theory and practice*. Factors and ways of strengthening the competitiveness and efficiency of companies in the branches of the economy of Ukraine, Odesa: Atlant.
8. Babenko, S.H. (2003). *Transformatsiia kooperatyvnykh system u perekhidnii ekonomitsi: monohrafiia* [Transformation of cooperative systems in transition economies: monograph]. Kyiv : «Naukova dumka».
9. Hataulin, A.M., Gavrillov, G.V., & Sorokina, T.M. (1990). *Matematicheskoye modelirovaniye ekonomicheskikh protsessov v sel'skom khozyaystve* [Mathematical modeling of economic processes in agriculture]. Moscow, Russia: Agropromizdat.

УДК 338.242.4
JEL Classification G18

Томнюк Тетяна

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
м. Чернівці, Україна
E-mail : tltomnyuk@gmail.com

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Необхідність відновлення сталого економічного зростання в Україні обумовлює пошук новітніх рішень щодо використання регулюючого інструментарію держави у напрямку активізації підприємництва як рушійної сили економічного розвитку.

Методи. Для дослідження тенденцій розвитку підприємництва та впливу на ці процеси державного регулювання використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема методи структурно-логічного, концептуального аналізу, синтезу, методи інформаційно-логічного, статистичного та факторного аналізу, таблично-графічний метод.

Результати. У статті проаналізовано показники динаміки кількості суб'єктів господарювання та зайнятості залежно від критеріїв класифікації суб'єктів підприємництва в Україні. Обґрунтовано необхідність та напрями підвищення ефективності методів державного регулювання підприємницької діяльності за сферами їх реалізації (грошово-кредитне, фінансове, цінове та зовнішньоекономічне регулювання).

Перспективи. Реалізація запропонованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, обумовить позитивні зрушення щодо активізації бізнесу, сприятиме макроекономічній стабілізації та, як наслідок, обумовить економічне зростання в цілому.

Ключові слова: підприємництво, державне регулювання, суб'єкт господарювання, грошово-кредитне регулювання, фінансове регулювання, зовнішньоекономічне регулювання, цінове регулювання.

Вступ. Підприємництво є рушійною силою економічного розвитку цивілізованого світу. За оцінками Глобального індексу підприємництва і розвитку GEDI-2016, Україна посідає 63-є місце серед 132 країн світу та 34-е місце в європейському регіоні [1]. За інформацією Світового банку Україна посіла 80 місце серед 190 країн світу у рейтингу Doing Business-2017, що на три позиції вище у порівнянні із рейтингом Ведення бізнесу-16. Проте звіт групи Світового банку визначає, що в нормативно-правовій базі, яка регулює розвиток бізнес середовища в Україні, все ще залишається багато проблем [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми державного регулювання підприємництва були і залишаються об'єктом досліджень науковців багатьох країн світу. Серед зарубіжних вчених варто відзначити праці Дж. М. Б'юкенена, Т. Гоббса, Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, Р.А. Масгрейва, Д.С. Мілля, Ф. Нітті, Д. Норта, М. Олсона, Є. Селігмана, А. Сміта, Г. Стайна, Дж. Е. Стігліца, М. Уейденбаума, М. Фрідмана, А. Шеффле, Л. Штейна. Дослідженню теоретичних і практичних проблем державного регулювання окремих сфер економіки присвячені останні публікації таких вітчизняних науковців, як Андрусь О.І. [3], Мельниченко О.А. [4], Степанов В.Ю. [5]. Проте стратегія щодо відновлення сталого економічного зростання в Україні обумовлює необхідність пошуку новітніх рішень у використанні регулюючого інструментарію держави щодо активізації бізнесу.

Мета. Метою публікації є дослідження методів та інструментів державного впливу на діяльність суб'єктів підприємництва з метою пошуку шляхів підвищення їх ефективності.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема методи структурно-логічного, концептуального аналізу, синтезу, методи інформаційно-логічного, статистичного та факторного аналізу, таблично-графічний метод.

Результати. Згідно з Господарським кодексом [6], суб'єкти підприємництва поділяються на такі категорії:

1) суб'єктами мікропідприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

2) суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

3) суб'єктами великого підприємництва є: юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України\$

4) інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва (табл. 1).

Таблиця 1

Вітчизняні критерії ідентифікації суб'єктів господарювання за величиною*

Суб'єкт господарювання	Величина суб'єкта господарювання	Середня кількість працівників, осіб	Дохід, млн. євро / рік
Фізична та юридична особа	Мікро	Не перевищує 10	На перевищує 2
Фізична та юридична особа	Мале	На перевищує 50	Не перевищує 10
Фізична та юридична особа	Середнє	Не перевищує 250	Не перевищує 50
Юридична особа	Велике	Понад 250	Понад 50

*Джерело: складено автором на підставі [6]

Аналіз показників динаміки кількості суб'єктів господарювання та зайнятості у провадженні ними діяльності свідчать, що найбільш стійкими до погіршення макроекономічних умов є мікропідприємства та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності (ФОП) (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості суб'єктів господарювання у 2012–2015 роках*

Рік	Великі	Середні	Малі	Мікро	ФОП
2012	698	20189	344048	286461	1235192
2013	659	18859	373809	318477	1328743
2014	497	15906	324598	278922	1591160
2015	423	15203	327814	284241	1630878
Відхилення 2015 до 2012, %	-39,4	-24,7	-4,7	-0,8	+32,0

*Джерело: складено автором на підставі [7]

Чисельність ФОП збільшувалася впродовж досліджуваного періоду (2012–2015 роки). Проте, кількість зайнятих підприємців та їхніх найманих працівників мала тенденцію до скорочення (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості зайнятих на суб'єктах господарювання у 2012–2015 роках, тис. осіб*

Рік	Великі	Середні	Малі	Мікро	ФОП
2012	2484,2	3144,2	2051,3	788,2	2277,9
2013	2383,7	3012,1	2010,7	795,3	2322,6
2014	1915,1	2696,5	1686,9	723,5	2498,2
2015	1708,6	2604,7	1576,4	691,4	2290,3
Відхилення 2015 до 2012, %	-21,5	-20,0	-31,0	-11,5	-19,1

*Джерело: складено автором на підставі [7]

Аналіз статистичних даних свідчить, що найкраще до погіршення макроекономічних умов адаптуються мікропідприємства. Водночас, обсяг виробленої та реалізованої продукції на цих підприємствах є незначним, а доданої вартості продукується найменше [8, с. 139–141].

Найменш гнучкими в умовах несприятливої макроекономічної ситуації є великі підприємства, кількість яких в результаті макроекономічних потрясінь останніх років зменшилася на 39,4%. Технологічна модернізація і оптимізація виробничих процесів також є однією з причин скорочення кількості зайнятих на великих підприємствах. Інші сегменти підприємництва мали б «поглинати» надлишок робочої сили, однак це не відбувається через макроекономічну нестабільність, складні економічні умови і тривалу рецесію в Україні.

Отже, обов'язковою умовою активізації бізнесу в Україні має стати ефективна політика державного регулювання підприємницької діяльності.

Методи державного регулювання підприємництва за сферами реалізації подано на рис. 1.

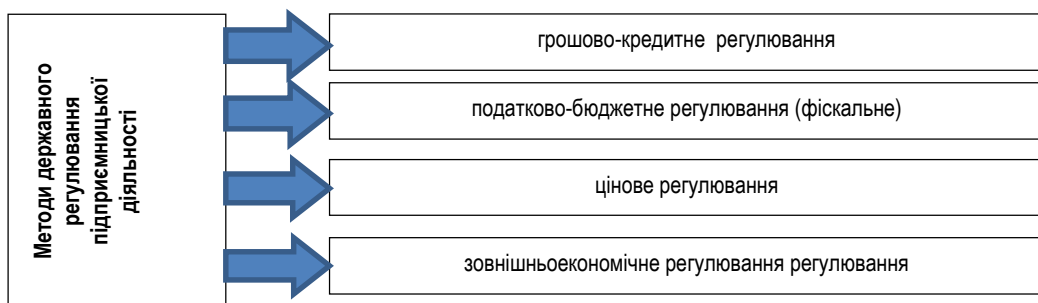

Рис. 1. Класифікація методів регулювання підприємництва за сферами реалізації*

*Джерело: власна розробка

Зазначимо, використання зазначених методів як складових системи державного регулювання економічної діяльності суб'єктів підприємництва стало загальновизнаною умовою економічного зростання.

Ефективно функціонуюча система фінансового ринку впливає на стан економіки кожної країни, оскільки здатна забезпечити потреби економіки в інвестиціях шляхом акумуляції тимчасово вільних фінансових коштів. До завдань грошово-кредитного регулювання належить забезпечення рівноваги товарної і грошової маси в обігу, стабільності національної валюти, що має позитивний вплив на функціонування ринків капіталів і мобілізацію інвестиційних ресурсів.

Безумовною складовою підвищення активності підприємницьких структур є доступність

кредитних ресурсів. Згідно з даними НБУ, на кінець 2016 року середньозважені ставки за новими кредитами для юридичних осіб у гривні склали 14,8%, а ставки за кредитами для населення – 30,5% [9]. Для порівняння: в країнах-членах ЄС місцевий бізнес має можливість отримувати кредити під 3-7%. Таким чином, ставки за кредитами в Україні високі, і це не дозволяє кредитувати економіку. Починаючи з 2014 року, банки фактично не видавали кредити, тільки попередньо отримані валютні кредити переоформляли на нові. Як результат, загальний обсяг виданих кредитів впав майже удвічі.

Вирішення питання «дешевих» кредитів потребує залучення «дешевих» депозитів. Але стан функціонування фінансового ринку в Україні є незадовільним. Це підтверджується, зокрема, рівнем девальвації національної грошової одиниці (упродовж 2014–2016 років гривня знецінилася більш, ніж утричі відносно долара США) та зростанням інфляції (за підсумками 2016 року індекс інфляції становив 112,4%, 2015 р. – 143,3%, 2014 р. – 124,9% [10]). Стан розвитку фінансового ринку у рейтингу «Індексу глобальної конкурентоспроможності 2015–2016» [11] – 121 місце серед 140 країн. У порівнянні з минулорічним показником оцінка погіршилася на 9,6% (за семибальною шкалою з 3,54 до 3,2), що призвело до зниження рейтингового рівня. Водночас функціонування банківського сектору фінансового ринку за рейтингом індексу глобальної конкурентоспроможності 2015–2016 оцінюється як вкрай негативне – 140 місце зі 140 країн.

На тлі такої ситуації домогтися повернення виведених з банківської системи коштів та залучення додаткових під більш нижчі відсоткові ставки за депозитами – завдання надскладне. Разом з тим в умовах подальшої кризи в країні проблема неповернення кредитних коштів для банківського сектору є особливо гострою та потребує надзвичайної обережності та виваженості при кредитуванні реальної економіки.

Головна передумова вирішення проблеми полягає в забезпеченні макроекономічної стабільності, що обумовить поступове підвищення платоспроможності підприємств, підвищення рівня заощаджень домогосподарств в Україні та відновлення позитивної динаміки фінансового ринку.

Проте, у період стагнації економіки доцільно перейняти досвід ряду країн, в яких уряд через державні фонди здійснював фінансування діяльності малого та середнього бізнесу. Так, наприклад, в Ізраїлі у 80-х роках минулого сторіччя через створення державних венчурних фондів здійснювалися інвестиції в різні стартапи; в Польщі держбанк надає гарантії по кредитах малому і середньому бізнесу (близько 60% від усієї суми кредитів, які беруть клієнти), причому максимальна сума такої гарантії становить до 1 мільйона євро, а вартість – перший рік безкоштовно, а другий – 0,5% [12].

Серед засобів фіскальної політики основним, найбільш універсальним та дієвим фінансовим інструментом виступають податки. В Україні податкові надходження забезпечують близько 80% доходів Зведеного бюджету України [13, с. 25].

Разом з тим, в державному регулюванні економіки податковий інструментарій використовується для активізації економічного зростання. Такими стимулюючими інструментами є податкові пільги, податкові канікули, зменшення кількості податків та обов'язкових платежів, зниження податкових ставок та, як наслідок, зниження загального рівня оподаткування економіки.

Вітчизняна практика показує, що численні реформи у сфері оподаткування не сприяли вирішенню ключових проблем у сфері справляння податків, якими залишаються надмірне податкове навантаження, великі масштаби тіньової економіки, ухилення від сплати податків, обтяжливі податкові процедури, нестабільність податкового законодавства та ін. Це спотворює конкурентне середовище у країні, знижує стимули до господарської активності економічних суб'єктів і негативно позначається на фіскальній достатності держави. У результаті податкової реформи 2015 року в Україні зменшилася кількість податків з 22 до 11. Проте реального скорочення кількості податків не відбулося, оскільки деякі податки не скасовані повністю, а лише трансформовані або визначені у складі іншого обов'язкового платежу: наприклад, податок на майно об'єднує три

обов'язкових платежі (плату за землю, транспортний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки).

Досвід країн, які своєю економічною політикою продемонстрували «економічне диво» (зокрема Китай, Сингапур, Грузія та ін.), свідчить, що заходи антикризового управління держави тут спрямовувалися на залучення інвестора через усунення бюрократичних бар'єрів та зниження рівня податкового навантаження на бізнес.

На нашу думку, зниження рівня податкового навантаження та усунення обмежень у провадженні господарської діяльності є безумовним підґрунтям для залучення інвестицій та активізації господарської діяльності, яке з певним часовим лагом забезпечить зростання податкового потенціалу, тобто рівня податкових надходжень у бюджети усіх рівнів. Проте, разом зі зниженням ставок податків обов'язковою умовою ефективною реалізації податкової реформи мають стати супроводжувальні та не менш важливі заходи фіскального регулювання, насамперед: забезпечення стабільності податкового законодавства, спрощення процедур адміністрування податків, створення системи податкового контролю, яка обумовить невідворотність покарання за вчинення податкового правопорушення та водночас не обтяжуватиме законослухняних платників податків податковими перевітками, подолання корупції та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.

Цінове регулювання в розвинених країнах світу – дієвий інструмент економічної стабільності, який реалізується передусім з метою попередження зростання інфляції, монополізму виробників, зростання цін на сировинні та енергетичні ресурси. Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що в промислово розвинених країнах державний контроль над цінами товарів національних економік здійснюється в межах від 5% до 50% [3]. Традиційними об'єктами цінового регулювання є продукція аграрного сектора, енергетики, фармацевтики. Такої ж політики варто дотримуватися і в Україні.

Зовнішньоекономічна політика – генеральна лінія дій, система заходів, які провадить держава у сфері експорту та імпорту, митного регулювання, торговельних обмежень, залучення іноземних інвестицій, зарубіжного інвестування, зовнішніх позик, надання економічної допомоги іншим країнам, здійснення спільних економічних проектів відповідно до інтересів країни [14].

Зовнішньоекономічне регулювання діяльності суб'єктів підприємництва реалізується через інструменти зовнішньоекономічної політики:

- 1) тарифні - ґрунтуються на використанні митних тарифів (мит);
- 2) нетарифні - базуються на інших, ніж митний тариф, засобах державного регулювання.

Митно-тарифне регулювання у сфері впливу на суб'єктів підприємництва виконує протекціоністську (захист вітчизняних товарів від іноземної конкуренції) та фіскальну (поповнення державного бюджету) функції. Крім того, митно-тарифне регулювання може впливати на приплив валюти, розвиток регіонів країни, особливо, якщо мова йде про вільні економічні зони та ін.

Заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [15].

Існують такі групи нетарифних інструментів:

1. Кількісні обмеження — це адміністративна форма регулювання, що передбачає встановлення максимального обсягу товару певної номенклатури, який дозволений для експорту чи імпорту протягом визначеного часу (наприклад року або кварталу). Кількісні обмеження є більш жорсткою формою обмежень порівняно з митами. Інструментами кількісних обмежень є:

— квота – це кількісний нетарифний захід обмеження експорту чи імпорту товару певною кількістю або сумою на певний проміжок часу;

— ліцензування експорту та імпорту передбачає видання державою імпортеру або експортеру через спеціально уповноважений державний орган дозволу (ліцензії) на ввезення або вивезення певного включеного у списки товару протягом встановленого терміну;

— "добровільне" обмеження експорту – угода між урядом країни-імпортера та урядом та/або компаніями країни-експортера про обмеження поставок товару у рамках узгоджених обсягів в обмін на відмову імпортуючої сторони від введення жорстких обмежень на імпорт, загроза введення яких використовується як засіб тиску при підготовці укладення угоди;

— ембарго — це повна заборона імпорту та/або експорту.

2. Приховані методи – ці методи представляють собою різноманітні бар'єри, що створюють органами центральної державної та місцевої влади. До прихованих методів належать:

— технічні бар'єри являють собою національні стандарти якості, економічні вимоги, санітарні обмеження, вимоги до упакування і маркування товарів, вимоги про дотримання ускладнених митних формальностей, законів, про захист споживачів і т.п.;

— внутрішні податки і збори – приховані методи, направлені на підвищення внутрішніх цін на імпортні товари, тим самим знижуючи їх конкурентоздатність на внутрішньому ринку;

— політика державних закупівель полягає в тому, що державні органи і підприємства повинні купувати визначені товари тільки в національних фірм, навіть якщо ці товари дорожчі від імпортних;

— вимоги про вміст місцевих компонентів – метод прихованої торгової політики припускає законодавче встановлення частки кінцевого продукту, що повинна вироблятися місцевими виробниками, у випадку призначення товару для продажу на внутрішньому ринку.

3. Фінансові методи торговельної політики. Метою фінансування як методу регулювання міжнародної торгівлі, зокрема розширення експорту, є дискримінація іноземних компаній на користь національних виробників і експортерів на основі зниження вартості експортованого товару і підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку. До фінансових методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності належить субсидія. Субсидія - це фінансова чи інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту товару, в результаті якої суб'єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки) [14].

Щодо зовнішньоекономічного регулювання, то державну економічну політику України необхідно спрямовувати на використання будь-яких із визначених інструментів зовнішньоекономічного регулювання у напрямку стимулювання зростання рівня експорту товарів з високою часткою доданої вартості та обмеження експорту сировинних ресурсів, що сприятиме зростанню надходжень іноземної валюти та покращенню стану платіжного балансу країни.

Враховуючи привабливість для іноземного інвестора технологічно зорієнтованих ринкових економік, у контексті боротьби за іноземний капітал необхідно нарощувати виробництво й експорт високо- і середньотехнологічних товарів. Розв'язання цього завдання пов'язано з оновленням промислового потенціалу України, підвищенням його технологічного рівня, зі структурною перебудовою промисловості України, в тому числі через реалізацію державних програм підтримки (пільгові кредити, податкові канікули, податкові знижки, реструктуризації податкових платежів, ін.).

Висновки і перспективи. Необхідність державного регулювання економічної діяльності суб'єктів підприємництва стала загальноновизнаною умовою економічного зростання. Методами державного регулювання за сферами реалізації є грошово-кредитне, фінансове, цінове та зовнішньоекономічне регулювання.

Ефективно функціонуюча система фінансового ринку, що перебуває у сфері впливу грошово-кредитного регулювання, впливає на стан економіки кожної країни, оскільки здатна забезпечити потреби економіки в інвестиціях шляхом акумуляції тимчасово вільних фінансових коштів. Вирішення проблеми доступу вітчизняних суб'єктів бізнесу до «дешевих» кредитних ресурсів на тлі відтоку депозитних коштів з банківської системи вбачаємо через макроекономічну

стабілізацію в цілому та виважену грошово-кредитну політику, спрямовану на забезпечення стійкості фінансового ринку. Проте, у період стагнації економіки доцільно реалізувати програму підтримки малого та середнього бізнесу через державне кредитування з низькими відсотковими ставками (чи надання державних гарантій під «дешеві» кредити комерційних банків).

Підвищення ефективності фіскального регулювання у напрямку активізації підприємництва передбачає зниження рівня податкового навантаження, забезпечення стабільності податкового законодавства, спрощення процедур адміністрування податків, створення системи податкового контролю, яка обумовить невідворотність покарання за вчинення податкового правопорушення та водночас не обтяжуватиме законослухняних платників податків податковими перевітками, подолання корупції та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.

У сфері зовнішньоекономічного регулювання доцільно використовувати будь-які тарифні та нетарифні інструменти у напрямку стимулювання зростання експорту товарів з високою часткою доданої вартості та обмеження експорту сировинних ресурсів, що сприятиме зростанню надходжень іноземної валюти та покращенню стану платіжного балансу країни.

Комплексна реалізація зазначених заходів обумовить позитивні зрушення щодо активізації діяльності підприємницьких структур, зменшення обсягів державного боргу країни, покращення платіжного балансу, макроекономічної стабілізації та, як наслідок, обумовить економічне зростання.

Список використаних джерел

1. Global Entrepreneurship Index 2016 / Zoltán J. Ács, László Szerb, Erkkó Autio, The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, D.C., USA. – <https://thegedi.org/2016-global-entrepreneurship-index>
2. Україна піднялася на три пункти у рейтингу Doing Business-2017 [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 25.10.2016. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/10/25/608951/>
3. Андрусь, О.І. Особливості державного регулювання ціноутворення в промислово розвинених країнах [Електронний ресурс] / О.І. Андрусь // Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – Режим доступу : <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/80079/75638>
4. Мельниченко, О.А. Особливості державного регулювання розвитку ресторанного господарства [Електронний ресурс] / О.А. Мельниченко // Державне будівництво. – № 1/2016. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/04.pdf>
5. Степанов, В.Ю. Державне регулювання транспортною сферою [Електронний ресурс] / В.Ю. Степанов // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 97-103. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2016_1_16
6. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Основні структурні показники діяльності підприємств за їх розмірами [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва [Текст] : статистичний збірник – 2015 / За редакцією М. С. Кузнецової. – Державна служба статистики України. – 2016. – 513 с.
9. Процентні ставки за кредитами та депозитами [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xls
10. Індекс інфляції [Електронний ресурс] // Фінансовий портал «Мінфін». – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/inf/?2016>
11. The Global Competitiveness Index 2015-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015/>
12. Гонта, І. Кредитування малого та середнього бізнесу в Україні: бути чи не бути? [Електронний ресурс] // Інформаційний портал ЦКП Інформ. – 01.11.2016.URL: <http://ckp.in.ua/analytics/13431>
13. Статистичний збірник «Бюджет України» [Текст] // Міністерство фінансів України. – К., 2016. – 307 с.
14. Гребельник, О. П. Митна справа [Електронний ресурс] : підручник. 4-те вид. оновл. та доповн. / О. П. Гребельник. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 472 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1408051361006/ekonomika/mitna_sprava
15. Митний кодекс України [Електронний ресурс] від 13.03.2012 р. № 4495 – VI. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120601>.

Tomnyuk Tetyana

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Finance, Banking and Business
Chernivtsi Trade and Economics Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics
Chernivtsi, Ukraine
E-mail: ttomnyuk@gmail.com

DIRECTIONS OF INCREASE OF STATE REGULATION EFFICIENCY OF BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The need to restore sustainable economic growth in Ukraine stipulates the search of new solutions concerning the use of regulatory instruments of the state towards the revitalization of entrepreneurship as the driving force of economic development.

Methods. A number of general scientific and specific research methods, including methods of structural and logical, conceptual analysis, synthesis, methods of information and logical, statistical and factor analysis, table and graphic method are used to study the development trends of entrepreneurship and impact on these processes of state regulation.

Results. The article analyzes the indicators dynamics of the number of business entities and employment, depending on the classification criteria of subjects of entrepreneurship in Ukraine. The necessity and areas for increasing efficiency of methods of state regulation of business activity in the scope of their implementation (monetary, fiscal, price and foreign trade regulation).

Prospects. The implementation of the proposed measures to increase efficiency of state regulation of activity business entities should cause a positive changes to enhance business, facilitate macroeconomic stabilization and as a result should cause the economic growth in general.

Keywords: entrepreneurship, government regulation, entity, monetary regulation, fiscal adjustment, foreign trade regulation, price regulation.

References

1. Zoltán, J. Ács, László Szerb & Erko, Autio (2016). *Global Entrepreneurship Index 2016*. The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, D.C., USA. Retrieved from <https://thegedi.org/2016-global-entrepreneurship-index>
2. Ukraina pidnialasia na try punkty u rejtynhu Doing Business-2017 [Ukraine has risen by three points in the ranking of Doing Business-2017]. (2016). *Ekonomichna Pravda* [The economic truth]. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/news/2016/10/25/608951/>
3. Andrus', O.I. Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання tsinoutvorennia v promyslovo rozvynenykh krainakh [Features of state regulation of pricing in industrialized countries]. *Ekonomichnyy visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivs'kyj politekhnichnyy instytut»* [Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"]. Retrieved from <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/80079/75638>.
4. Mel'nychenko, O.A. (2016) Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання rozvytku restorannoho hospodarstva [Features of state regulation of restaurant business]. *Derzhavne budivnytstvo* [State building], 1. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/04.pdf>.
5. Stepanov, V. Yu. (2016). Derzhavne rehuliuвання transportnoiu sferoiu [State regulation of the transport sector]. *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy. Seriya : Derzhavne upravlinnia* [Proceedings of the National University of Civil Defence of Ukraine. Series: State administration], 1, 97-103. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NUCZUDU_2016_1_16.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Law of Ukraine "Economic Code of Ukraine". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. State Statistics Service of Ukraine (2017). "Basic structural indicators of enterprises according to their

size". Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Kuznetsova, M.S. (Ed.). (2016). *Dial'nist' sub'ektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpriemnytstva: statystychnyj zbirnyk – 2015* [The activities of large, medium, small and micro business : Statistical Yearbook - 2015]. – State Statistics Service of Ukraine.

9. *Protsentni stavky za kredytamy ta depozytamy* [Interest rates on loans and deposits]. *Ofitsijnyj sait NBU* [The official website of the NBU]. Retrieved from https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xls

10. Indeks inflatsii [The inflation index]. Finansovyy portal «Minfin» [Financial Portal "Minfin"]. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/infli/?2016>

11. The Global Competitiveness Index 2015-2016. Retrieved from <http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015/>

12. Honta, I. (2016). Kredytuvannia maloho ta seredn'oho biznesu v Ukraini: buty chy ne buty? [Lending to small and medium business in Ukraine: to be or not to be?]. *Informatsijnyj portal TsKP Inform* [Information portal CLC Inform]. Retrieved from <http://ckp.in.ua/analytics/13431>

13. *Statystychnyj zbiryk «Biudzhety Ukrainy»* [Statistical Yearbook "Budget of Ukraine"]. (2016). Ministerstvo finansiv Ukrainy. Kyiv.

14. Hrebel'nyk, O. P. (2014). *Mytna sprava* [Customs cause]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Retrieved from http://pidruchniki.com/1408051361006/ekonomika/mitna_sprava

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012). The Law of Ukraine "Customs Code of Ukraine". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120601>

УДК 331.101
JEL Classification M50, J24

Харун Олена

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна
E-mail: harunelena@mail.ru

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація

Вступ. За умов євроінтеграції конкурентні позиції підприємств все більше визначає персонал, орієнтований на здобуття конкурентних переваг в освіті, результатах праці, здатний до інтелектуально-професійного розвитку, розробки і впровадження інновацій на рівні світових стандартів, створення конкурентоспроможної продукції. Серед цих процесів вагоме місце належить підвищенню конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємств.

Мета статті полягає у наступному: дослідити основні підходи щодо визначення поняття «конкурентоспроможність персоналу підприємства» та виявити взаємозв'язок конкурентоспроможності підприємства з конкурентоспроможністю трудового потенціалу.

Методи. У процесі дослідження використовувалися методи логічного узагальнення, поєднання, аналізу та синтезу, групувань, системного та порівняльного аналізу, графічний, монографічний метод.

Результати. Розглянуто зміст категорій «конкуренція», «конкурентоспроможність робочої сили», «конкурентоспроможність персоналу» та «конкурентоспроможність працівника». Виокремлено характерні риси конкурентоспроможності трудового потенціалу: відносність, динамічність, цільовий характер, слабка формалізованість, комплексність сприйняття, дуалістичність розуміння та неповна залежність від підприємства. Побудовано схему взаємозв'язку конкурентоспроможності підприємства та трудового потенціалу персоналу. Для підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства запропоновано ряд заходів.

Перспективи. Для досягнення Україною гідного конкурентного становища серед інших країн важливо визначити, як саме слід реалізувати трудовий потенціал підприємств, щоб отримати оптимальний ефект від його використання. Врахування взаємозв'язку управління персоналом та конкурентоспроможності підприємства дозволить підприємствам формувати нові конкурентні переваги, підвищувати ефективність використання трудового потенціалу та зміцнювати свою конкурентну позицію на ринку. Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування системи показників оцінки трудового потенціалу, яка б дала змогу об'єктивно оцінити можливості підприємства у сфері використання трудових ресурсів, а також цілеспрямовано керувати процесом залучення їх до виробничої діяльності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, робоча сила, персонал, трудовий потенціал, підприємство.

Вступ. В умовах переходу України до ринкової моделі господарювання, руху у напрямі євроінтеграції, входження у міжнародний конкурентний простір та включення у світову економіку, перед вітчизняною економічною наукою і практикою ставляться принципово нові завдання, серед яких вагоме місце належить підвищенню конкурентоспроможності трудового потенціалу.

Конкурентні позиції підприємств все більше визначає персонал, орієнтований на здобуття конкурентних переваг в освіті, результатах праці, здатний до інтелектуально-професійного розвитку, розробки і впровадження інновацій на рівні світових стандартів, створення конкурентоспроможної продукції. Однак розв'язання ряду проблем гальмується неадаптованістю персоналу та керівників українських підприємств до умов конкурентного середовища, застарілими

підходами до кадрової роботи, оцінки та стимулювання персоналу, невідпрацьованістю методичного інструментарію щодо оцінювання конкурентоспроможності трудового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція конкурентоспроможного трудового потенціалу знайшла своє відображення в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів: О. Арапова, Д. Богині, Н. Глевацької, О. Грішної, К. Горицької, О. Грошелевої, Н. Дудіна, О. Іванова, П. Кемпбелла, С. Кравцевич, Л. Лісогор, А. Маршалла, М. Портера, М. Семікіної, О. Славгородської, А. Сміта, Л. Стенлі, Т. Хлопова, І. Цветкова, О. Цимбал, А. Шабурова, А. Шатохіна, В. Щербак та інших. Однак, зважаючи на велике значення цієї економічної категорії, комплексне теоретичне обґрунтування ролі трудового потенціалу в ефективному розвитку підприємства залишається актуальним завданням та визначає необхідність подальшої наукової роботи у цьому напрямку.

Мета. Метою написання даної статті є дослідження основних підходів щодо визначення поняття «конкурентоспроможність персоналу підприємства» та виявлення взаємозв'язку конкурентоспроможності підприємства з конкурентоспроможністю трудового потенціалу.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувалися методи логічного узагальнення, поєднання, аналізу та синтезу, групувань, системного та порівняльного аналізу, графічний, монографічний метод та ін.

Результати. Успішне функціонування будь-якого виробництва залежить від раціонального використання трудового потенціалу, який розглядається як один з найважливіших стратегічних чинників, що сприяє ефективній реалізації цілей підприємства. Конкурентні переваги підприємств на ринку і, безумовно, конкурентоспроможність галузей та економіки держави загалом залежать від рівня кваліфікації, професіоналізму та інших якісних характеристик персоналу. Тому, актуально розглядати в тісному взаємозв'язку зміст категорій «конкуренція», «конкурентоспроможність робочої сили» та «конкурентоспроможність персоналу».

Термін «конкуренція» справедливо можна віднести до базових понять ринку. У перекладі з латинської мови «конкуренція» (conspicere) трактується як суперництво, змагання, зіткнення. Варто зазначити, що в економічній літературі термін «конкуренція» визначається залежно від об'єкта, який вона характеризує. Його сутність вперше розкрив А.Сміт, порівнюючи конкуренцію з «невидимою рукою», що керує світом в ринкових умовах [1]. Відомими американськими економістами К.П. Макконеллом і Стенлі Л. Брю, конкуренція розглядається як «наявність на ринку великої кількості покупців і продавців і можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його» [2, с. 389].

За М. Портером, конкуренція є «конкретним механізмом, який спонукає підприємців слідувати за вказівками «невидимої руки» [3, с. 56], створює потужну мотивацію для учасників ринкової економіки, примушує тих, що виходять із власних інтересів, діяти на ринку в руслі інтересів суспільства.

Закономірності появи конкурентних відносин та механізму їх дії майже повністю розповсюджуються на ринок праці з тією лише особливістю, що на такому ринку продається особливий товар – праця (трудова послуга робочої сили), яку пропонують люди, в обмін на гроші для отримання певних матеріальних і духовних благ [4].

У зв'язку з цим, М. Семікіна пропонує розглядати зміст категорії конкуренції на ринку праці як системну тріаду:

- по-перше, як боротьбу за обмежений обсяг платоспроможного попиту покупців робочої сили, яка ведеться носіями робочої сили (особами, які шукають роботу) на певних (доступних) сегментах ринку праці;
- по-друге, як суперництво між роботодавцями за відбір на ринку праці найдосвідченіших працівників необхідних професій з певним рівнем кваліфікації за прийнятною ціною;
- по-третє, як суперництво між найманими працівниками (або особами, які шукають роботу) за одержання такого місця роботи (посади), яке дає змогу на вигідних умовах продажу своєї робочої

сили реалізувати свої знання, професійні навички, досвід [5].

ПЕРЕФРАЗОВУЮЧИ М. ПОРТЕРА, можна сказати, що сутність конкуренції робочої сили має п'ять складових, які її формують:

- 1) загроза появи нових конкурентів на ринку праці взагалі;
- 2) загроза появи нових працівників з професіями, що можуть стати заміниками наявних професій та спеціальностей;
- 3) здатність власників товару «праця» торгуватись за ціну свого товару;
- 4) здатність покупців торгуватись;
- 5) суперництво вже наявних конкурентів між собою [6].

П'ять складових конкуренції позначаються також на отриманні доходів від робочої сили, оскільки вони впливають на ціну її товару – працю, на витрати, які їй потрібні для зростання рівня конкурентоспроможності.

Відмітимо, що результат конкуренції робочої сили – це її конкурентоспроможність на ринку праці.

Згідно з визначенням Д.П. Богині, конкурентоспроможність робочої сили – це сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару «робоча сила», що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців, зокрема державних підприємств, у працівниках певної кваліфікації (професії). Автор зазначає, що це поняття має чітко визначені якісні і кількісні характеристики. В аспекті якості розглядаються певні ознаки, що характеризують сукупність споживчих властивостей робочої сили до ефективної праці. В аспекті кількісних якостей поняття конкурентоспроможності працівника визначається такими показниками, як фах, стаж, вікові дані, володіння іноземними мовами [7].

Дещо іншою, хоча й близькою, є позиція О.А. Грішнєвої, яка характеризує конкурентоспроможність як «відповідність якості робочої сили вимогам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто повніше, порівняно з іншими кандидатами, задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, особистих якостей» [8].

Як бачимо, у наведеному визначенні зазначено як об'єктивні характеристики працівників, які досить чітко проявляються і можуть бути доволі точно оцінені, так і суб'єктивні, які мають складніший характер і їх вимірювання є значно важчим процесом.

Окремі автори, наприклад О.І. Цимбал, вважають, що конкурентоспроможність – це заснована на певному рівні розвитку її властивостей здатність забезпечувати собі реалізацію особистих економічних і соціальних інтересів через конкретний суспільно припустимий вид трудової діяльності [9]. Однак ця здатність багато в чому залежить від ефективності управління персоналом, що, в свою чергу, збільшує економічний результат діяльності підприємства і надає змогу персоналу реалізувати свої потреби через надання підприємством різноманітних благ і можливостей.

Л.С. Лісогор розвиває положення теорії конкуренції на основі розробки адекватного категоріального апарату і адаптації його для аналізу процесів у сфері праці; досліджує сутність і місце категорії «конкурентне середовище на ринку праці» в системі економічних категорій [10].

Н.В. Дудіна визначає конкурентоспроможність як можливості забезпечувати реалізацію особистих економічних і соціальних інтересів через суспільно прийнятний вид трудової діяльності [11].

В свою чергу, М.В. Семікіна вважає, що конкурентоспроможність робочої сили – це спроможність конкретного працівника за умов певної ринкової кон'юнктури відповідати вимогам роботодавця, критеріям та вимогам на ринку праці щодо освітнього рівня, кваліфікації та інших якостей порівняно із іншими працівниками на ринку праці [4].

Автор вважає, що в процесі дослідження конкурентоспроможності робочої сили (як і інших складових конкурентоспроможності у сфері праці) доцільно застосовувати:

– макроінтегральний підхід, коли конкурентоспроможність робочої сили розглядається як динамічна інтегральна кількісно-якісна характеристика робочої сили та можливостей її

продуктивного використання в економіці даної країни у порівнянні з іншими країнами;

- мезоінтегральний підхід, коли конкурентоспроможність робочої сили виступає як інтегральна характеристика переваг якості робочої сили та ефективності її залучення і використання на рівні регіонів (галузей економіки);

- мікропідхід, який передбачає визначення конкурентоспроможності персоналу через призму відповідності вимогам (попиту) роботодавця стосовно якості робочої сили та ефективності праці;

- особистісно-індивідуальний підхід – розгляд формування потенційної та реальної конкурентоспроможності на рівні окремої особистості (працівника) через призму реалізації у праці власних здібностей та можливостей, досягнення особистих цілей порівняно з іншими працівниками [4].

У той же час, конкурентоспроможність, як інтегральна характеристика ступеня розвитку трудового потенціалу людини, завжди конкретна для людини (групи людей), місця прикладання праці і моментів часу. Один і той же працівник в різні періоди часу щодо різних робочих місць або ж різні працівники, які претендують одночасно на одне робоче місце, матимуть різний рівень конкурентоспроможності [12].

За точкою зору Е.Г. Грошелевої, конкурентоспроможність персоналу представляє собою здатність робочої сили реалізувати сукупність особистих, професійних та ділових якостей та задовольнити вимоги роботодавців [13].

Р.А. Фатхутдінов пропонує виключно порівняльний підхід до розуміння конкурентоспроможності персоналу, зокрема управлінського, визначаючи конкурентоспроможність працівника як його перевагу у порівнянні із іншим працівником, що характеризується умінням розробити систему забезпечення конкурентоспроможності підприємства та управляти колективом. Фактично, у такому разі конкурентоспроможність персоналу також визначається на основі певних його якостей, тільки склад таких якостей може відрізнятися [14].

О.Ю. Славгородська та В.Г. Щербак визначають конкурентоспроможність персоналу підприємства як його здатність реалізовувати наявні в нього конкурентні переваги таким чином, щоб сприяти просуванню підприємства на кращу, порівняно із іншими суб'єктами конкуренції, на даному ринку конкурентну позицію [15].

Т.В. Хлопова вважає, що конкурентоспроможність персоналу підприємства – це інтегральна характеристика ступенів розвитку трудового потенціалу підприємства та ступенів його використання в існуючих виробничо-економічних умовах і визначає рівень конкурентоспроможності продукції, що випускається підприємством [16, с. 100].

Своєрідне визначення конкурентоспроможності працівника дає А. Маршалл: «Коли людина достатньо здатна і знає все про ринок збуту своєї праці, йому не доведеться довго залишатися в лавах нижчої категорії працівників» [17].

У роботах А.В. Шабурова визначена категорія «конкурентоспроможності працівника» як характеристика, яка відображає ступінь відповідності рівня розвитку компонентів його трудового потенціалу вимогам конкретного робочого місця в конкретний момент часу, що дозволяє даному працівнику з тим або іншим ступенем впевненості розраховувати на збереження своєї зайнятості [12].

О.Г. Шатохін визначає конкурентоспроможність працівника в широкому розумінні як ступінь відповідності корисності якостей робочої сили працівників на ринку праці потребам потенційного покупця-роботодавця [18].

Як порівняльну характеристику працівника, що визначає, наскільки дієво реалізуються через трудову поведінку існуючі потенційні можливості, трактує конкурентоспроможність працівника С.В. Кравцевич [19, с. 42].

На думку О.А. Грішнєвої, конкурентоспроможність працівника – це реальна і потенційна його здатність, ділова та професійна компетентність, ініціативність, винахідливість у роботі, почуття відповідальності, які вігідно відрізняють його від інших працівників аналогічної спеціальності і

дозволяють витримувати конкуренцію на ринку праці [8].

М.В. Семикіна вважає, що конкурентоспроможність працівника – це здатність до індивідуальних досягнень у праці та особистий внесок у досягнення організаційних цілей [4]. Конкурентоспроможність працівника визначається якістю робочої сили, відповідною до ринкової потреби у функціональній якості праці; рівнем потенційної й фактичної ефективності праці робітників й здатності до професійного розвитку. Відбувається відбір найбільш здатних працівників з погляду відповідності їх людського капіталу якості праці.

Нарівні з якістю існують дуже важливі кількісні й вартісні характеристики робочої сили такі, як, наприклад, продуктивність праці, вклад робітника у фінансові результати підприємства, ефективність використання робочої сили, вартість робочої сили, витрати на розвиток робочої сили.

Вважаємо, що конкурентоспроможність трудового потенціалу персоналу – це сукупність природних, освітньо-професійних, ділових та моральних якостей працівників, які найбільше користуються попитом та дозволяють якісно виконувати трудові завдання, що в умовах конкуренції дозволяє досягати цілей підприємства та потреб працівників.

Крім того, конкурентоспроможність – це комплексна інтегральна властивість трудового потенціалу підприємства, яка має досить складну структуру. Серед складових елементів конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства можна виокремити: демографічну, соціокультурну, ринкову, організаційну, особистісно-психологічну, функціональну, професійну, освітньо-кваліфікаційну складову (табл. 1) [20].

Таблиця 1

Структура конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства*

Складова	Структурні елементи
Демографічна	Вік; стать; сімейний стан; стан здоров'я; національність; рівень фізіологічної та емоційної зрілості.
Соціокультурна	Загальний рівень культури поведінки та спілкування; соціальний статус; зовнішній вигляд; моральність; ціннісні орієнтири (інтереси та потреби); релігійні уподобання; вміння працювати в колективі.
Ринкова	Попит підприємства на працівників певної професії чи кваліфікації; пропозиція необхідної робочої сили; вимоги працівників щодо умов праці та зарплати; доступність альтернативних форм зайнятості; рівень зарплати у інших галузях та підприємствах
Організаційна	Сезонний характер певних видів роботи; повнота зайнятості впродовж робочого дня; рівень витрат на розвиток персоналу; система мотивації праці та її ефективність.
Особистісно-психологічна	Інтелект та ерудитія; дисциплінованість; відповідальність; комунікабельність; активність, завзятість, ініціативність; інноваційність мислення; творчі навички; вмотивованість; схильність до навчання та саморозвитку.
Функціональна	Продуктивність праці; якість та своєчасність виконання роботи; універсальність та гнучкість; мобільність; адаптивність до змін; організаторський та управлінський хист; здатність до сприйняття професійних навантажень; здатність до самостійних рішень.
Професійна	Наявність професійних компетенцій, визначених для певної посади; якість та інноваційність професійних знань, умінь, навиків; професійний досвід (посадовий та галузевий стаж роботи); професійна перспективність працівника.
Освітньо-кваліфікаційна	Рівень освіти; кваліфікація; статус та імідж навчального закладу; знання іноземної мови; додаткова освіта або суміжна професія.

*Джерело: узагальнено автором на основі [20]

Враховуючи структурні елементи конкурентоспроможності трудового потенціалу, у працівників підприємства можна виділити високий, середній, низький рівні конкурентоспроможності.

Високий рівень конкурентоспроможності досягається при такій розвиненості компонентів трудового потенціалу працівника (професійного, освітньо-кваліфікаційного, особистісно-психологічного, організаційного), коли потенціал працівника практично повністю відповідає вимогам

виробництва і, як наслідок, за результатами самооцінки працівник не боїться залишитися без роботи.

Середній рівень конкурентоспроможності характерний, як правило, для працівників, що мають лише часткову відповідність розвиненості компонентів свого трудового потенціалу (усіх або декількох) вимогам, що пред'являються, і за результатами самооцінки конкурентоспроможності у них менше впевненості в стабільності своєї зайнятості (як всередині підприємства, так і за його межами).

Низький рівень конкурентоспроможності характерний для працівників, що мають по якомусь з компонентів або одночасно за кількома неприпустимо низький рівень розвитку в порівнянні з необхідним [12, с.33].

Залежно від місця прикладання праці, пропонується розглядати внутрішню конкурентоспроможність, тобто конкурентоспроможність працівника в рамках свого підприємства, і зовнішню конкурентоспроможність – можливість працевлаштування за межами підприємства, на якому він працює [12, с. 34].

Зауважимо, що рівень внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності визначається не тільки ступенем розвитку певних характеристик трудового потенціалу людини, але і ситуацією, що складається на регіональному ринку праці.

Розглядаючи конкурентоспроможність трудового потенціалу персоналу підприємства як його об'єктивну характеристику, слід зупинити увагу на її характерних рисах, що значною мірою визначатимуть специфіку її оцінки, формування й підтримки.

Відмітними рисами конкурентоспроможності трудового потенціалу персоналу є [21]: відносність, динамічність, цільовий характер, слабка формалізованість, комплексність сприйняття, дуалістичність розуміння та неповна залежність від підприємства (табл. 2).

Варто зазначити, що такі риси, з одного боку, зумовлені розглянутими рисами конкурентоспроможності підприємства, а, з іншого боку, специфікою персоналу одночасно як суб'єкта та об'єкта управління.

Таблиця 2

Характерні риси конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства*

Риси	Характеристика
Відносність	Характеристики персоналу підприємства при визначенні його конкурентоспроможності мають бути порівняні не з будь-яким постійним еталоном і не з цими ж характеристиками минулих періодів, а з аналогічними характеристиками конкурентів.
Динамічність	Конкурентоспроможності персоналу підприємства може змінюватися у часі навіть без зусиль з боку підприємства, причому такі зміни можуть носити безперервний характер внаслідок змін у зовнішньому середовищі підприємства. Навіть за умов сталості об'єктивних характеристик персоналу підприємства його конкурентоспроможність змінюватиметься, причому вона може як підвищуватися, так і знижуватися за різних умов зовнішнього середовища, але більш вірогідним є її зниження.
Цільовий характер	Конкурентоспроможність персоналу підприємства пов'язана із цілями підприємства та залежить від стану зовнішнього середовища. Один й той же персонал може бути конкурентоспроможним при досягненні одних цілей або за умов стабільного зовнішнього середовища та неконкурентоспроможним за умов мінливого зовнішнього середовища або інших цілей підприємства.
Дуалістичність розуміння	Проявляється в тому, що має одночасний подвійний зміст: конкурентоспроможність персоналу представляє собою й сукупність об'єктивних рис персоналу, й характеристику його здатності забезпечувати конкурентоспроможність підприємства. Тобто таке специфічне поняття як конкурентоспроможність персоналу одночасно характеризує і його поточний стан, і потенціал його праці в контексті створення конкурентоспроможності підприємства.

Продовження табл. 2

Причинно-наслідкова замкнутість	Є наслідком дуалістичності і проявляє себе в тому, що конкурентоспроможність персоналу, як його характеристика, сама себе підтримує. Сукупність об'єктивних рис персоналу дозволяє реалізувати конкурентоспроможність персоналу як можливість забезпечення конкурентоспроможності підприємства.
Неповна залежність від підприємства	Деякі характеристики персоналу (наприклад, кваліфікація та вмотивованість), прямо не залежать від рішень, які приймаються керівництвом підприємства, або, принаймні залежать досить опосередковано та в довгостроковому періоді. Тому підвищувати їх або навіть стимулювати їхнє підвищення можна тільки опосередковано. З іншого боку, оскільки принципово конкурентоспроможність персоналу є відносною, то будь-які зміни у зовнішньому середовищі незалежно від зусиль керівництва підприємства можуть сприяти зміні конкурентоспроможності персоналу.

**Джерело: систематизовано автором на основі [21]*

На нашу думку, характеристики конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства представляють не тільки суто теоретичний інтерес, а мають бути взяті до уваги у процесі здійснення управлінського впливу на формування конкурентних переваг трудового потенціалу підприємства.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що існує тісний взаємозв'язок між конкурентоспроможністю підприємства і безпосередньо конкурентоспроможністю трудового потенціалу персоналу підприємства. Схематично взаємозв'язок конкурентоспроможності підприємства та трудового потенціалу персоналу можна представити у вигляді рис. 1.

Аналізуючи наведений рис. 1 можна побачити, що трудовий потенціал та конкурентоспроможність підприємства мають тісний взаємозв'язок та безпосередньо залежать одне від одного.

Так, з одного боку, управління трудовим потенціалом можна представити у вигляді сукупності підсистем (формування трудового потенціалу підприємства; управління розвитком трудового потенціалу підприємства; управління якістю трудового життя персоналу; управління використанням трудового потенціалу), які мають синергетичний ефект у їх комплексному застосуванні. Якщо підсистеми працюють у тісному зв'язку одна з одною, то це впливає на поліпшення показників оцінки трудового потенціалу через підвищення продуктивності праці, зниження плинності кадрів, створення нормального морально-психологічного клімату колективу, ефективне використання трудового потенціалу підприємства, підвищення конкурентоспроможності персоналу, високий рівень корпоративної культури.

Поліпшення показників оцінки трудового потенціалу безпосередньо позитивно відбивається на показниках діяльності підприємства, а саме: збільшується прибуток, з'являються сприятливі умови для підтримки, посилення існуючих та формування конкурентних переваг підприємства, розвитку на підприємстві інноваційної та інвестиційної діяльності та ефективному використанні та розвитку стратегічного потенціалу підприємства на чолі з людськими ресурсами, техніко-технологічними, інформаційними, фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами.

З іншого боку, високий рівень конкурентоспроможності підвищує якість та ефективність управління трудовим потенціалом. Цей зв'язок може проявлятися у наступному: високий рівень конкурентоспроможності формує імідж підприємства, що в свою чергу сприяє припливу нових висококваліфікованих працівників та підвищує лояльність існуючих працівників; підвищення рівня прибутку за рахунок збільшення долі ринку дозволяє запровадити ефективний мотиваційний механізм, створення нових робочих місць, дає можливість збільшення витрат на персонал (формування механізму оцінки праці, навчання персоналу, організації праці, кадрової безпеки, поліпшення умов праці тощо), що приводить до поліпшення таких трудових показників як продуктивність праці, плинність кадрів та ін.; поліпшення конкурентної позиції підприємства за рахунок високої конкурентоспроможності дозволяє виділити кошти на автоматизацію управління

персоналом, розширення штату служби з управління персоналом, що сприяє формуванню ефективної кадрової політики підприємства [22].

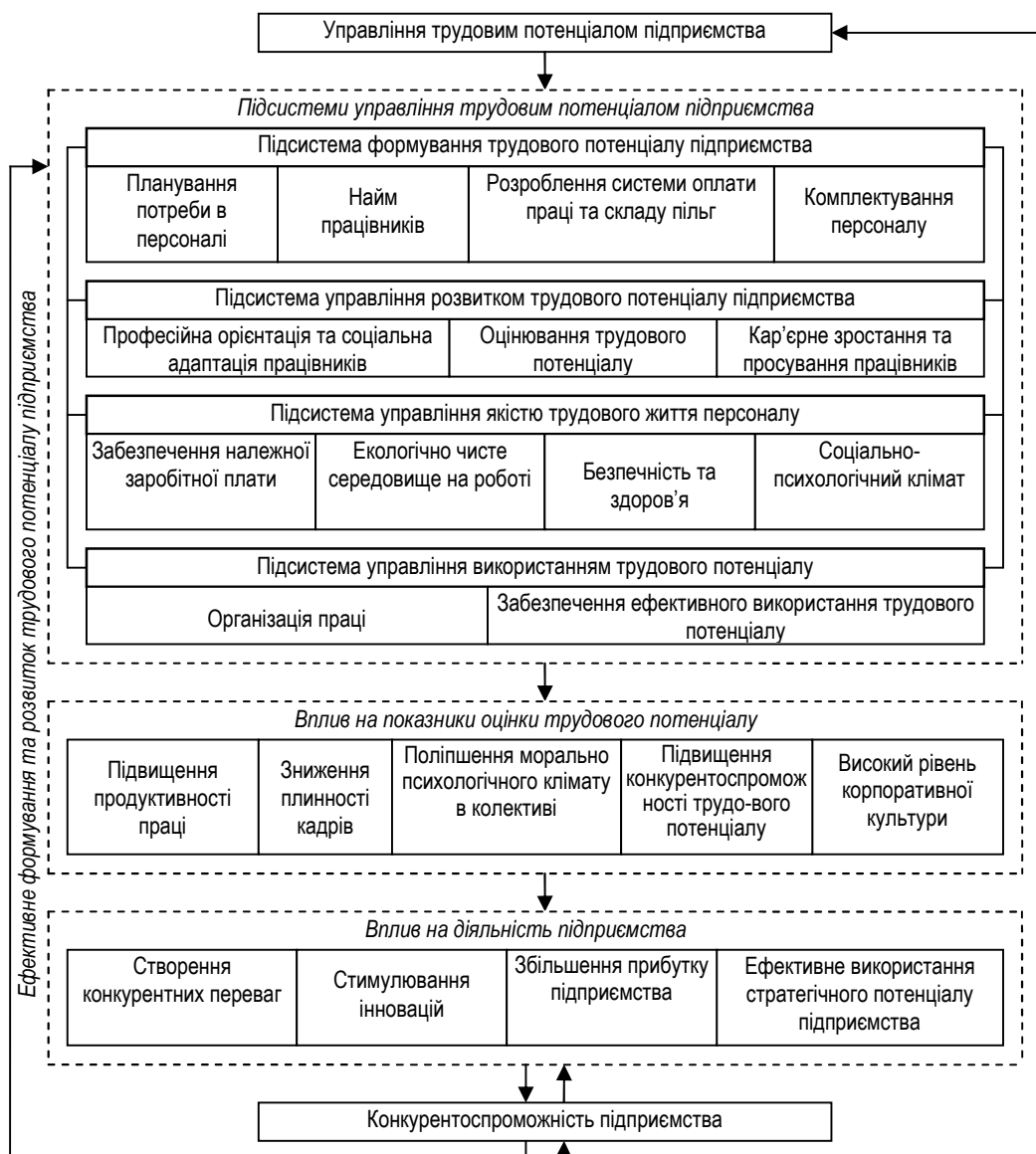

Рис. 1. Схема взаємозв'язку конкурентоспроможності підприємства та трудового потенціалу персоналу*

*Джерело: розроблено автором

Отже, підвищення рівня конкурентних переваг та конкурентної позиції персоналу є основою для досягнення загальної стратегічної мети підприємства, та, в остаточному підсумку, підвищення його (підприємства) конкурентоспроможності.

Вважаємо, що підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу є процесом, до

якого повинні прагнути і самі працівники, і організація, в якій вони працюють. Розвиток навиків і кваліфікації, набуття досвіду роботи відбувається об'єктивно і змінити можна тільки термін перебігу цього процесу.

Для підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства, запропоновано наступні заходи:

1. Для підвищення конкурентоспроможності працівник повинен прагнути розширювати свої знання і кваліфікацію як у цій сфері діяльності, так і в інших сферах.

2. Для забезпечення конкурентоспроможності персоналу, особливу увагу слід приділити мотивації працівників в досягненні цілей підприємства. Для цього необхідне широке впровадження в практику управління персоналом програм залучення працівників до управління виробництвом; робота в цільових групах по розробці перспективних спеціальних проектів; горизонтальні ротації в рамках фірми і її філій, у тому числі закордонних та ін.

3. Велике значення для забезпечення підприємства ефективним персоналом має попередня професійна діагностика. Проведення регулярної діагностики не тільки нового персоналу, але й постійного, дозволить визначати пріоритети розвитку працівників, прогнозувати і планувати їх кар'єру, і, таким чином, сформувати у працівників мотивацію до розвитку необхідних підприємству компетенцій, що без сумніву буде сприяти зростанню конкурентоспроможності трудового потенціалу персоналу [23].

Висновки і перспективи. Отже, прагнучи стати повноправним членом Європейського співтовариства, Україна має не лише досягнути певного рівня соціально-економічного розвитку на загальнодержавному рівні, а й насамперед, вжити кардинальних заходів для суттєвого підвищення конкурентоспроможності країни. Для досягнення країною гідного конкурентного становища серед інших країн важливо визначити, як саме слід реалізувати трудовий потенціал підприємств, щоб отримати оптимальний ефект від його використання.

Врахування взаємозв'язку управління трудовим потенціалом персоналу та конкурентоспроможності підприємства дозволить підприємствам формувати нові конкурентні переваги, підвищувати ефективність використання трудового, стратегічного потенціалу та зміцнювати свою конкурентну позицію на ринку. Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування системи показників оцінки трудового потенціалу, яка б дала змогу об'єктивно оцінити можливості підприємства у сфері використання трудових ресурсів, а також цілеспрямовано керувати процесом залучення до виробничої діяльності в конкурентних умовах.

Список використаних джерел

1. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Кэмпбелл, П. Макконнелл. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2-х т. : пер. с англ. / Кэмпбелл П. Макконнелл, Стэнли Л. Брю. – М. : Республика, 1992. – Т. 2. – 686 с.
3. Портер, М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1996. – 896 с.
4. Семикіна, М.В. Конкурентоспроможність у сфері праці: сутність та методологія визначення / М.В. Семикіна // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2009. – Випуск 15. – С. 11-20.
5. Семикіна, М.В. Філософія мотивації праці в умовах формування конкурентних відносин / М.В. Семикіна // Україна : аспекти праці. – 2004. – №4. – С. 33.
6. Глевацька, Н.М. Конкурентоспроможність робочої сили як виробничий фактор / Н.М. Глевацька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2001. – № 417. – С. 73-77.
7. Богиня, Д.П. Концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці / Д.П. Богиня // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 6. – С. 3–8.
8. Грішнова, О.А. Формування якості робочої сили та конкурентоспроможності працівника в процесі інвестування в людський капітал/ О. А. Грішнова // Конкурентоспроможність у сфері праці : зб. наук. пр. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – (Серія «Економіка праці та соціальної сфери»). – С. 117–126.
9. Цимбал, О. І. Незайняте населення України: оцінка та напрями забезпечення

конкурентоспроможності на ринку праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 / О. І. Цимбал. – К., 2000. – 20 с.

10. Лісогор, Л.С. Формування конкурентоспроможної робочої сили на ринку праці України / Л.С. Лісогор // Конкурентоспроможність у сфері праці: 36. наук. праць. – К. : Ін-т економіки НАНУ, 2001. – С. 30-40.

11. Дудіна, Н.В. Зарубіжний досвід урахування конкурентоспроможності робочої сили в системі оплати праці / Н.В. Дудіна // Конкурентоспроможність у сфері праці: 36. наук. праць. – К. : Ін-т економіки, 2001. – С. 83-88.

12. Шабурова, А.В. Воспроизводство трудового потенциала работников в системе повышения квалификации: монография / А.В. Шабурова. – Новосибирск : СГГА, 2007. – 179 с.

13. Грошелева, О.Г. Врахування впливу людського фактору при оцінці інвестиційної привабливості підприємства / О.Г. Грошелева // «Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти» : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Полтава: ПУСКУ, 2006. – С. 74-75.

14. Фатхутдинов, Р.А. Стратегический маркетинг / Р.А. Фатхутдинов. – Спб. : Питер, 2002. – 448 с.

15. Славгородська, О.Ю. Класифікація конкурентних переваг персоналу підприємства / О.Ю. Славгородська, В.Г. Щербак // Наукові праці ДонНТУ: Серія економічна. – 2005. – № 8 – С. 94-101.

16. Хлопова, Т.В. Развитие трудового потенциала и повышение конкурентоспособности персонала предприятия / Т. В. Хлопова. – Иркутск. – 2004. – 328 с.

17. Маршалл, А. Принципы экономической науки: В 3 т. / А. Маршалл. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – Т. 2. – 527 с.

18. Шатохин, А.Г. Конкурентоспособность работников на рынке труда: автореф. дис. на получение наук. степени к.э.н. : спец. 08.00.01 / А.Г. Шатохин. – Ярославль, 2000. – 19 с.

19. Кравцевич, С.В. Развитие методов оценки конкурентоспособности работников на рынке труда: автореф. дис. на получение наук. степени к.э.н. : спец. 08.00.05 / С.В. Кравцевич. – Иркутск, 2005. – 220 с.

20. Мартинюк, Н. Концептуальні підходи до трактування сутності конкурентоспроможності персоналу підприємства / Надія Мартинюк // Міжнародний науковий журнал «Економічний дискурс». – 2016. – Випуск 2. – С. 15-28.

21. Цветкова, И.И. Конкурентоспособность персонала: суть и место у обеспечении конкурентоспособности предприятий / И.И. Цветкова // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 119-125.

22. Иванова, О.Ю. Взаимосвязь управления персоналом та конкурентоспроможності підприємства / О.Ю. Иванова // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2011. – № 9. – С. 171-173.

23. Арапова, О.М. Конкурентоспроможність персоналу та її значення у діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Арапова, К.М. Горицька // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. – № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42>

Kharun Olena

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of International Economic Relations
Khmelnitsky National University
Khmelnitsky, Ukraine
E-mail: harunelena@mail.ru

COMPETITIVE ENTERPRISE STAFF IN THE CONTEXT OF LABOUR POTENTIAL

Abstract

Introduction. The staff increasingly determines competitive position of enterprises under conditions of the European integration. This staff is focused on gaining competitive advantage in education, outcome of labor capable of intellectual and professional development, implementation and development of innovation to the world standards, creation of competitive products. Important place belongs to enhance competitiveness of the labor potential of enterprises among these of processes.

Purpose. The purpose of the article is: to explore the main approaches to the definition of "competitive of

personnel of enterprise" and identify the relationship of the competitiveness of enterprises with competitive of labor potential.

Methods. The methods of logic synthesis, combination, analysis and synthesis, groupings, systematic and comparative analysis, graphics, monographic method are used in the process of the study.

Results. The content of categories "competition", "competitiveness of labor force", "staff competitiveness" and "competitiveness of employee." The characteristics of competitive labor potential are determined: relative, dynamic, targeted, low formality, integrated perception, dualistic understanding and incomplete depending on the enterprise. Scheme of the relationship of enterprise competitiveness and labor potential staff is constructed. A number of measures is proposed To increase the competitiveness of the labor potential of the company.

Discussion. This is important to determine how it should realize the labor potential of enterprises to get the best effect from using it to achieve by Ukraine a decent competitive position among other countries. Taking into account the relationship of personnel management and the competitiveness of enterprises will enable to create new competitive advantages for enterprises, improve effectiveness of the use of labor potential and strengthen its competitor market position. The perspective direction of the further researches is the substantiation of the system of indicators to measure of labor potential, which would give an opportunity to objectively evaluate the possibilities of enterprise in the field of human resources and purposefully manage the process for involving them in productive activities.

Keywords: competitiveness, labor force, personnel, labor potential, enterprise.

References

1. Smit, A. (1962). *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [The Wealth of Nations]. Moscow, Russia: Sotsekgiz.
2. Kempbell, P. Makonnell, & Stenli, L. Bryu (1992). *Ekonomiks: printsipi, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies], 686. Moscow, Russia: Respublika.
3. Porter, M. (1996). *Mezhdunarodnaya konkurentsia* [International competition]. Moscow, Russia: International relationships.
4. Semykina, M.V. (2009). Konkurentospromozhnist u sferi pratsi: sutnist ta metodolohiia vyznachennia [Competitiveness in employment: nature and methodology for defining]. *Scientific works of KNTU. Economic Sciences*, 15, 11–20.
5. Semykina, M.V. (2004). Filosofiia motyvatsii pratsi v umovakh formuvannia konkurentnykh vidnosyn [The philosophy of labor motivation in conditions of formation of competitive relations]. *Ukraine: aspects of labor*, 4, 33.
6. Hlevatska, N.M. (2001). Konkurentospromozhnist robochoi syly yak vyrobnychiy faktor [The competitiveness of the workforce as a production factor]. *Herald of the National University "Lviv Polytechnic"*, 417, 73–77.
7. Bohynia, D.P. (1999). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia konkurentospromozhnosti robochoi syly na rynku pratsi [Conceptual approaches to determining the competitiveness of the workforce in the labor market]. *Ukraine: aspects of labor*, 6, 3–8.
8. Hrishnova, O.A. (2001). Formuvannia yakosti robochoi syly ta konkurentospromozhnosti pratsivnyka v protsesi investuvannia v liudskiy kapital [Formation of quality of the workforce and the competitiveness worker in the process of investing in a human capital]. *Competitiveness in labor sphere: scientific research journal*, 117–126.
9. Tsybal, O. I. (2000). *Nezainiate naseleння Ukrainy: otsinka ta napriamy zabezpechennia konkurentospromozhnosti na rynku pratsi* [Unemployed people of Ukraine: assessment and directions ensuring the competitiveness in the labor market] (Unpublished candidate dissertation). Council for Studying Productive Forces of Ukraine. NAS of Ukraine. Kyiv.
10. Lisohor, L.S. (2001). Formuvannia konkurentospromozhnoi robochoi syly na rynku pratsi Ukrainy [Formation of competitive labor force in the labor market of Ukraine]. *Competitiveness in labor sphere: scientific research journal*, 30–40.
11. Dudina, N.V. (2001). Zarubizhnyi dosvid urakhuvannia konkurentospromozhnosti robochoi syly v systemi oplyaty pratsi [Foreign experience taking into account the competitiveness of labor force in wage system]. *Competitiveness in labor sphere: scientific research journal*, 83–88.
12. Shaburova, A.V. (2007). *Vosproizvodstvo trudovogo potentsiala rabotnikov v sisteme povysheniya kvalifikatsii: monografiya* [The reproduction of labor potential of workers in the system of professional development: monograph]. Novosibirsk, Russia: SSGA.
13. Hroshcheva, O.H.. (2006). *Taking into account the human factor in the evaluation investment attractiveness of enterprise*. Proceeding of 3^d international Conference. Methodology and Practice Management on the

threshold of XXI century: national, sectoral and regional aspects. Poltava (Ukraine), 74–75.

14. Fatkhutdinov, R.A. (2002). *Strategicheskii marketing* [Strategic marketing]. Saint Petersburg, Russia: Piter.

15. Slavhorodska, O.Iu., & Shcherbak, V.H. (2005). Klyasyfikatsiia konkurentnykh perevah personalu pidpriemstva [Classification of competitive advantages of personnel of enterprise]. *Scientific papers of DonNTU: series economic*, 8, 94–101.

16. Khlopova, T.V. (2004). *Razvitiye trudovogo potentsiala i povysheniye konkurentosposobnosti personala predpriyatiy* [Development of labor potential and improve the competitiveness of enterprises personnel]. Irkutsk, Russia.

17. Marshall, A. (1993). *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economic science], 527. Moscow, Russia: Publishing group "Progress".

18. Shatokhin, A.G. (2000). *Konkurentosposobnost' rabotnikov na rynke truda* [Competitiveness of workers at labor market] (Unpublished candidate dissertation). Yaroslavl, Russia.

19. Kravtsevich, S.V. (2005). *Razvitiye metodov otsenki konkurentosposobnosti rabotnikov na rynke truda* [Development of methods to assess the competitiveness of workers at the labor market] (Unpublished candidate dissertation). Irkutsk, Russia.

20. Martyniuk, N. (2016). Kontseptualni pidkhody do traktuvannia sutnosti konkurentospromozhnosti personalu pidpriemstva [Conceptual approaches to the interpretation of the essence of competitiveness of personnel of enterprise]. *The economic discourse*, 2, 15–28.

21. Tsvietkova, I.I. (2006). Konkurentospromozhnist personalu: sutnist ta mistse u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Competitiveness of personnel: the nature and place in ensuring competitiveness of enterprises]. *Culture of Black Sea Region*, 88, 119–125.

22. Ivanova, O.Iu. (2011). Vzaimozv'iazok upravlinnia personalom ta konkurentospromozhnosti pidpriemstva [The relationship of personnel management and the competitiveness of enterprises]. *BUSINESS INFORM*, 9, 171–173.

23. Arapova, O.M. (2015). Konkurentospromozhnist personalu ta yii znachennia u diialnosti pidpriemstva [Competitiveness of personnel and its importance in the enterprise]. *The effective economy*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42>.

УДК 334.012.64
JEL Classification P21

Чикуркова Алла

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Подільський державний аграрно-технічний університет
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: Alladama@mail.ru

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація

Вступ. Практика господарювання на ринкових засадах підтверджує ту незаперечну істину, що результативність (ефективність) будь-якої виробничо-господарської діяльності залежить від формування "ринкової психології" на підприємстві, тобто розвитку виробничого підприємництва.

Тому важливо в сучасних умовах визначити концептуальні підходи до виробничого підприємництва, зокрема, мотиваційної моделі, ділового циклу формування та використання ресурсно-виробничого потенціалу фірми, підприємництва, економічні механізми їх функціонування.

Особливе місце в економічній системі відводиться малому підприємству, яке відіграє важливу роль у насиченні ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту, створенні додаткових робочих місць. Воно, як правило, має високу мобільність, раціональні форми управління, формує новий соціальний прошарок підприємців-власників.

Методи. При написанні статті були застосовані такі методи економічних досліджень, як: монографічний – для теоретичного узагальнення передового досвіду функціонування підприємницьких структур, метод системного аналізу – вивчення сукупності факторів впливу на розвиток підприємницької діяльності, статистичний – аналізу статистичних даних, графічний і табличний методи подання інформації.

Результати. Стаття присвячена дослідженню наявності та ефективності функціонування малих підприємницьких структур в Хмельницькій області, виявлення основних тенденцій в їх розвитку та обґрунтування пропозицій з приводу формування стратегій їх розвитку на перспективу.

Перспективи. Подальший розвиток малих підприємств потребує формування сприятливого підприємницького середовища, дієвої державної підтримки, вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку системи фінансової підтримки малого підприємництва, покращення режимів кредитування підприємств, впровадження регіональних програм підтримки малого підприємництва, розробки та реалізації заходів щодо інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення, розвитку інфраструктури підприємництва, формування позитивної громадської думки щодо підприємництва, що має враховуватися при розробці регіональних програм і стратегій розвитку малих підприємницьких структур.

Ключові слова: підприємництво, малі підприємства, малий бізнес, регіон.

Вступ. Як невід'ємний сектор ринкової економіки, малий бізнес має явну регіональну орієнтацію. У зв'язку з тим, що в окремих адміністративно-територіальних одиницях спостерігається зростання диспропорцій в соціально-економічному розвитку та низька економічна активність, державна регіональна політика в сфері підприємництва повинна бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності районів та міст як основи їх динамічного розвитку.

На шляху функціонування малих підприємств є цілий ряд проблем, що стримують їх розвиток і ефективність господарювання. Тому актуальним залишається питання формування стратегій розвитку суб'єктів малого бізнесу в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення різних аспектів підприємництва, тенденцій та перспектив розвитку малих підприємств розглядаються в наукових працях таких вчених, як Г. Білоус [1], З. Варналій [2], М. Малік [5], С. Реверчук [7], А. Чикуркова [8] та ін. Поряд з цим, важливим залишається визначення головних перешкод на шляху розвитку підприємницької діяльності і розробка заходів для подальшого ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва та створення сприятливого підприємницького середовища в регіонах.

Мета. Основна мета дослідження – вивчення наявності та ефективності функціонування малих підприємницьких структур в Хмельницькій області, виявлення основних тенденцій в їх розвитку та обґрунтування пропозицій з приводу формування стратегій розвитку на перспективу.

Методологія дослідження. Ключовим серед методів дослідження є метод системного аналізу, який дозволив комплексно підійти до вивчення структурно-функціональних зв'язків на етапах розвитку малих підприємницьких структур. Були застосовані такі методи економічних досліджень, як: монографічний – для теоретичного узагальнення передового досвіду функціонування підприємницьких структур, метод системного аналізу – вивчення сукупності факторів впливу на розвиток підприємницької діяльності, статистичний – аналізу статистичних даних, графічний і табличний методи подання інформації.

Результати. Сьогодні в Україні ще залишається гострим питання розвитку малого підприємництва, яке є важливим структурним елементом ринкової економіки і вагомим чинником формування демократичного суспільства. Завдяки розвитку малого підприємництва відбувається формування в економіці ринково-конкурентного середовища, становлення середнього класу, через створення нових робочих місць послаблюється проблема зайнятості та знижується соціальна напруга у державі. Розвиток малого підприємництва має стати одним із пріоритетних напрямків діяльності всіх гілок влади в Україні [1, с. 34].

У вітчизняній економічній науці, на наш погляд, найбільш повно визначення «підприємництва» дав З.С. Варналій, а саме: «Підприємництво як економічна категорія – особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організовує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу» [2, с. 64]. Головна цінність цього визначення полягає в тому, що в ньому виділяються дві головні ознаки підприємництва: по-перше, це особливий тип господарника за своїми новаторськими здібностями; по-друге, успіх побудовано на інноваційній діяльності. Такий підхід вигідно відрізняється від усіх варіантів дефініцій, даних в останніх вітчизняних і російських виданнях.

Згідно Господарського кодексу України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4]. А згідно Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», суб'єктами малого підприємництва вважаються фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середньооблікова чисельність за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн. грн [3].

Відповідно до Господарського кодексу України підприємницька діяльність ґрунтується на таких принципах:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму працівників;

- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [4].

На думку вченого-економіста М.Й. Маліка, «основним принципом підприємництва є принцип новаторства, економічна творчість в різних сферах виробництва, хоча цей принцип відсутній у законодавстві, а без нього про підприємництво не може бути й мови» [5, с. 14].

Дослідження показали, що у рейтингу регіонів України за 2010-2015 роки за станом розвитку та підтримки малого підприємництва на місцевому рівні Хмельницька область посідає дев'яте місце. За підсумками 2015 року в області функціонувало 6627 малих підприємств (94,8% від загальної кількості підприємств області), що на 596 одиниць, або на 9,9% перевищує відповідний показник 2010 року. Кількість мікропідприємств теж зросла, а саме на 774 од., або на 16,0% (рис. 1).

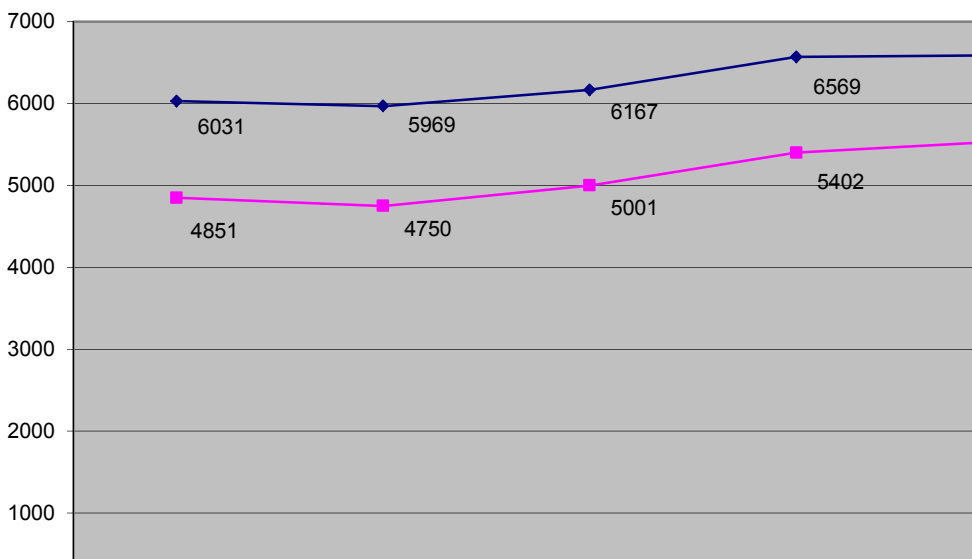

Рис. 1. Кількість малих підприємств і мікропідприємств у Хмельницькій області*

*Джерело: [6, с. 352].

Аналіз кількості малих підприємств і мікропідприємств на 10 тис. наявного населення показав позитивну динаміку їх кількісного зростання за період 2010-2015 рр. (рис. 2). Загальна кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення по Хмельницькій області 2015 року становила відповідно 51 од., що на 6 од., або на 13,3% більше показника 2010 року. По області 2015 року в порівнянні з 2010 р. кількість мікропідприємств на 10 тис. наявного населення зросла на 6 од., або на 16,2%.

Одним із дієвих шляхів відродження підприємницької діяльності на селі є фермерство. На кінець 2015 року в області нараховувалось 1431 фермерське господарств, що на 86 господарств, або на 6,4% більше, ніж на кінець 2013 року. У володінні та користуванні цих господарств знаходилось 135,8 тис.га сільськогосподарських угідь. Площа сільськогосподарських угідь у фермерських господарств порівняно з 2010 роком збільшилась на 8,2 %.

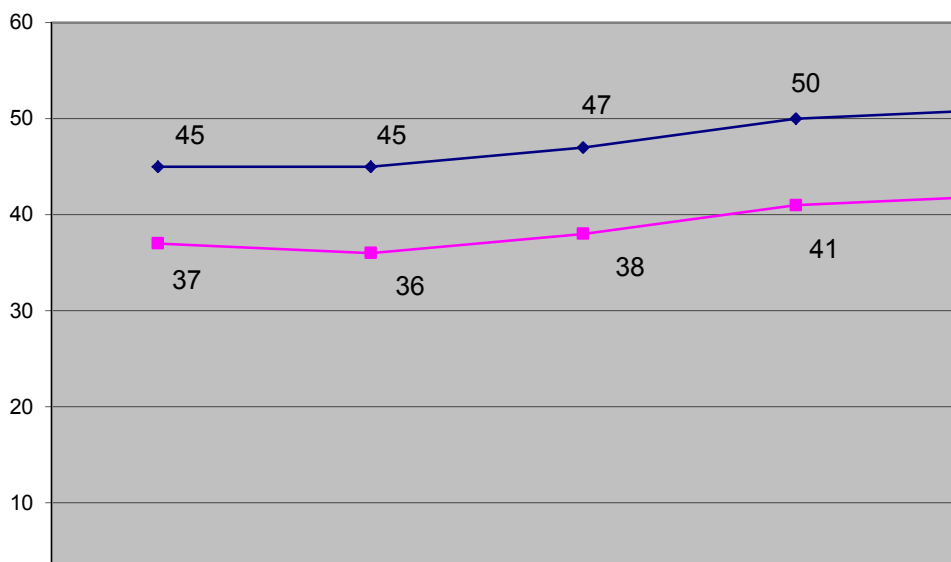

Рис. 2. Кількість малих підприємств і мікропідприємств на 10 тис. наявного населення у Хмельницькій області*

*Джерело: [6, с. 352].

За статистичними даними у 2015 році переважна частина малих підприємств області розміщена в містах обласного значення (65,1%). Питома вага малих підприємств, розміщених у найбільш інвестиційно-привабливих територіях (містах Хмельницький та Кам'янець-Подільський), складає, відповідно, 43,4% та 11,6% від загальної кількості малих підприємств області.

У місті Хмельницький на 10 тис. осіб наявного населення припадає 79 малих підприємств, Кам'янець-Подільський – 56, Нетішин – 34. Серед районів області найменша кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення спостерігається в Деражнянському (16), найбільша – у Хмельницькому районі (56). Останні два роки відбувається зменшення кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в містах Шепетівка та Славута, а також в Деражнянському та Старокостянтинівському районах.

У 2015 році малими підприємствами області реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 15793,2 млн. грн., що на 9087,5 млн грн. більше, ніж у 2010 році. Частка продукції малих підприємств у загальних обсягах реалізації підприємств області у 2015 році становила 51,0%, що на 6,4 п.п. менше 2010 р.

Найбільша частка в обсягах реалізації належить підприємствам інформації та телекомунікації, освіти та мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (100,0%). Майже половина (49,5%) загального обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) малими підприємствами припадає на підприємства міста Хмельницький та Хмельницького району (табл. 1).

Кількість найманих працівників малих підприємств Хмельницької області протягом 2010-2015 рр. зменшилася на 8,2 тис. осіб, або на 21,2% (табл. 2). Скоротилась кількість найманих працівників і у мікропідприємствах на 2,7 тис. осіб, або на 18,4%. Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах – суб'єктах підприємництва протягом періоду дослідження зменшилася і становила 2015 р. 33,3% проти 36,1% у 2010 р.

Таблиця 1

**Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції
(робіт, послуг) за видами економічної діяльності, %***

Вид економічної діяльності	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	30,0	28,5	25,8	26,3	26,9	27,6
Сільське господарств, лісове господарство та рибне господарство	26,2	25,2	23,3	17,7	20,4	20,9
Промисловість	9,3	8,7	8,6	9,5	10,0	11,0
Будівництво	42,7	51,7	53,0	53,5	61,7	56,9
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	50,7	47,4	41,0	47,3	48,0	50,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	40,3	40,2	42,2	46,2	46,4	60,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	-	-	-	-	-	-
Інформація та телекомунікації	59,1	51,5	-	-	-	100,0
Фінансова та страхова діяльність	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Операції з нерухомим майном	75,8	77,3	79,2	85,3	86,4	87,4
Професійна, наукова, технічна діяльність	75,2	79,3	86,6	89,5	-	85,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	55,0	54,3	62,6	54,5	65,5	65,9
Освіта	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	41,2	48,7	57,0	65,6	-	71,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Надання інших видів послуг	-	-	-	-	-	-

*Джерело: [6, с. 362-364].

Таблиця 2

Кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб*

Роки	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	124,0	121,3	116,9	113,2	109,3	103,2
Малі підприємства	43,5	42,7	40,5	39,1	36,9	34,3
% від загальної кількості найманих працівників	35,1	35,2	34,6	34,6	33,8	33,3
Мікропідприємства	14,7	14,4	14,3	14,2	13,6	12,0
% від загальної кількості найманих працівників	11,8	11,9	12,2	12,5	12,4	11,6

*Джерело: [6, с. 352]

Отже, проведений аналіз основних показників розвитку малих підприємств області дозволив виявити чітку тенденцію зростання обсягів реалізації ними продукції (робіт, послуг) протягом 2010-2015 рр. Якщо проаналізувати питому вагу реалізації продукції (робіт, послуг) малими підприємствами у порівнянні з даним показником по економіці в цілому, то бачимо позитивну динаміку зростання.

Мале підприємництво, як найбільш типова форма організації економічного життя суспільства, має переваги і недоліки. До переваг даної організаційно-економічної форми

підприємницької діяльності слід віднести: швидке реагування на зміни кон'юнктури ринку, функціонування на локальному ринку, безпосередній зв'язок із споживачем, вузьку спеціалізацію на певному сегменті ринку товарів та послуг, можливість розпочати свій бізнес з відносно невеликим стартовим капіталом, більш повну самостійність, свободу та незалежність. З іншого боку малому підприємству властиві відносно низька прибутковість, висока інтенсивність праці, обмеженість власних коштів, що звужує межі виробництва та можливості залучення додаткових ресурсів [7, с. 126].

Системний аналіз тенденцій та показників розвитку малого бізнесу в Хмельницькій області надав можливість визначити основні проблеми, що стримують розвиток підприємництва області, та на подолання яких буде спрямовано заходи Програми розвитку малого і середнього підприємництва Хмельницької області:

- суперечливість і неповнота чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів підприємництва;
- недостатній рівень реального партнерства між бізнесом, органами місцевого самоврядування та виконавчої влади на рівні районів, окремих міст та селищ;
- зволікання суб'єктами надання адміністративних послуг – центральними органами виконавчої влади та їх територіальними представництвами до виконання вимог законодавчих актів з питань реформування системи надання адмінпослуг, що є ознакою корупційної складової у здійсненні ними владних повноважень в процедурах надання адміністративних послуг;
- практично повна відсутність матеріально-технічної, перш за все, фінансової підтримки підприємництва з боку держави, відсутність налагодженої системи гарантій і страхування кредитних та інвестиційних ризиків;
- диспропорція у структурі малого бізнесу за сферами економічної діяльності – найбільша частина підприємств припадає на підприємства оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів;
- нерівномірність розвитку бізнесу по територіях області, особливо у сільській місцевості;
- недоступність довгострокового кредитування, що стримує розвиток виробничої сфери, труднощі з одержанням зовнішнього фінансування через високі відсоткові ставки на банківські кредити;

- значна "тінізація" підприємницької діяльності і доходів.

Слід також звернути увагу на недосконалість системи бізнес-освіти, важливу роль у якій повинні відігравати вищі навчальні заклади. Впровадження навчальних програм з основ підприємницької діяльності на базі загальноосвітніх, професійних, вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти носить загальний характер і залишається невирішеною проблема відсутності необхідних знань і навичок для ведення малого бізнесу.

В Україні наразі є широкі можливості для створення нових навчальних матеріалів з управління фермерськими господарствами та адаптування вже існуючих, європейських матеріалів, розрахованих на самостійне вивчення. Основні завдання аграрних вишів полягають у: створенні навчальних груп та визначенні проблематики в галузі управління фермерським господарством на регіональному рівні; обґрунтуванні рівня потреби в консультативній допомозі, методах її стимулювання; розробці відповідних методів надання інформації фермерам і консультантам для удосконалення організації та управління господарством. Для цього буде потрібно визначити період та форму навчання для фермерів та керівників дрібних аграрних формувань, а також розробити навчальну програму [8, с. 277].

До основних заходів, спрямованих на розвиток інфраструктури підтримки малого підприємництва, можуть бути віднесені:

- 1) заходи щодо створення й підвищення ефективності використання інфраструктури підтримки малого підприємництва й інформаційних систем:
- створення регіональних фондів і агентств; навчально-ділових центрів й бізнес-центрів;

бізнес-інкубаторів і технопарків, маркетингових центрів та регіональних центрів партнерства для малого підприємництва, створення регіональних центрів, а також розширення мережі агентств підтримки підприємництва в районах з недостатнім рівнем розвитку;

- формування національної мережі інформаційних центрів на базі діючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва шляхом координації, інтеграції й взаємодії діючих інформаційних систем, забезпечення підприємництва;

- формування інформаційно-статистичних масивів, проведення моніторингу підприємництва в регіонах і в різних секторах економіки;

2) науково-методичне й кадрове забезпечення підприємництва, взаємодія із засобами масової інформації й пропаганда підприємницької діяльності:

- проведення науково-дослідних робіт з дослідження ефективності засобів підтримки малого підприємництва в галузевому й регіональному аспектах;

- організація підготовки, підвищення кваліфікації й перепідготовки працівників для сфери малого підприємництва, в тому числі розробка сучасного модульного навчально-методичного забезпечення, орієнтованого на ефективні освітні технології;

- організація перепідготовки державних службовців, що працюють у системі підтримки малого підприємництва; організація підготовки й перепідготовки представників малого бізнесу для роботи в умовах ринкової економіки;

- організація системи консультаційних послуг для підприємців, у тому числі для початківців, з питань законодавства й оподаткування, менеджменту та маркетингу, надання допомоги з розробки бізнес-плану;

- створення мережі навчальних закладів з основ підприємницької діяльності у вузах, установах післядипломного навчання;

- сприяння виставковій діяльності, у тому числі організації постійно діючих ярмарок і колективних стендів із продукцією підприємств; видання інформаційних бюлетенів, довідників, широке використання телебачення й преси для оперативного інформування суб'єктів підприємництва.

Висновки і перспективи. Подальший розвиток малих підприємств потребує формування сприятливого підприємницького середовища, дієвої державної підтримки, вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку системи фінансової підтримки малого підприємництва, покращення режимів кредитування підприємців, впровадження регіональних програм підтримки малого підприємництва, розробки та реалізації заходів щодо інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення, розвитку інфраструктури підприємництва, формування позитивної громадської думки щодо підприємництва, що має враховуватися при розробці регіональних програм і стратегій розвитку малих підприємницьких структур.

Список використаних джерел

1. Білоус, Г. Розвиток малого підприємництва в Україні [Текст] / Г. Білоус // Економіка України. – 2000 – №2. – С. 34-46.
2. Варналій, З.С. Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку: стан та перспективи [Текст] / З.С. Варналій // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №4. – С. 64-73.
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 3. – 23 с.
4. Господарський кодекс України : за станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.
5. Малік, М.Й. Основи аграрного підприємництва [Текст] / М.Й. Малік. – К. : ІАЕ, –2000. – 582 с.
6. Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm_2016.pdf (дата звернення 02.02.2017). – Назва з екрана.
7. Реверчук С.К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика [Текст] / С. К. Реверчук. – К. : ІЗМН, 1996. – 192 с.
8. Чикуркова А.Д. Розвиток бізнес-освіти для фермерів [Текст] / А.Д. Чикуркова, М.В. Горіховський //

Проблеми та перспективи розвитку підприємництва: матеріали X ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 50-тиріччю факультету управління та бізнесу Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (м. Харків, 25 листопада 2016 р.). – Харків. – 2016. – С. 276-278.

Chykurkova Alla

Doctor of Economics, Professor, Head of Department,
Department of Management, Public management and Administration
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: Alladama@mail.ru

STRATEGY OF SMALL BUSINESS IN KHMELNYTSKY REGION

Abstract

Introduction. Management practice on market principles confirms that undeniable truth that performance (efficiency) of any production and economic activity depends on the formation of "market psychology" at the enterprise, i.e. the production development of the entrepreneurship.

Therefore it is important to define conceptual approaches to manufacturing businesses in the present conditions, including motivational model, the business cycle of formation and use of resource and production potential of the company, entrepreneurship, economic mechanisms of their functioning.

A special place in the economic system is given to small businesses, which play an important role in market saturation goods and services of everyday demand, creating additional jobs. It usually has a high mobility, rational form of government, form new social stratum of entrepreneurs-owners.

Methods. The following methods of economic research were used in writing the article, as monographic - for theoretical generalization of excellence functioning of entrepreneurial structures, method of systems analysis - to study the combination of factors influence the development of entrepreneurship, statistical – to analyze the statistical data, graphical and tabular methods of presenting information.

Results. The article is devoted to the research of availability and efficiency of small entrepreneurial structures in Khmelnytsky region, identifying the main trends of their development and substantiation of proposals on forming strategies with their development in the future.

Discussion. Further development of small enterprises needs the formation of the favorable entrepreneurial environment, effective government support, improving the legal and regulatory framework, development of financial support for small entrepreneurship, improving mode of crediting entrepreneurs, implementation of regional programs to support of small entrepreneurship, development and implementation of measures for information, consultation and personnel provision, infrastructure of entrepreneurship, development of entrepreneurial structures, forming a positive public opinion regarding entrepreneurship, which should be considered in developing regional programs and strategies for the development of small entrepreneurial structures.

Keywords: entrepreneurship, small enterprises, small business, region.

References

1. Bilous, H. (2000). Rozvytok maloho pidpryyemnytstva v Ukraini [Development of small entrepreneurship in Ukraine]. *Ukraine economy*, 2, 34-46.
2. Varnaliy, Z.S. (2004). Male pidpryyemnytstvo Ukrainy yak chynnyk rehional'noho rozvytku: stan ta perspektyvy [Small entrepreneurship of Ukraine as a factor of regional development: state and prospects]. *Recent problems of the economy*, 4, 64-73.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). The Law of Ukraine " About development and state support of small and medium entrepreneurship in Ukraine". *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 23.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Commercial Code of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo.
5. Malik, M.Y. (2000). *Osnovy ahromoho pidpryyemnytstva* [Basics of the agrarian entrepreneurship]. Kyiv : Instytut ahromoyi ekonomiky.
6. Department of Statistics in Khmelnytsky region. Retrieved from http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm_2016.pdf
7. Reverchuk, S.K. (1996). *Malyi biznes: metodolohiia, teoriia i praktyka* [The Small Business: methodology, theory and practice] Kyiv : IZMN.
8. Chykurkova, A.D., & Horikhovskiy, M.V. (2016). The development of business education for farmers. Proceeding of 10th international scientific and practical Conference. Problems and prospects of entrepreneurship. Kharkiv, 276-278.

ЕКОНОМІКА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ENVIRONMENTAL
ECONOMICS

УДК 349.6; 631.95
JEL Classification K32

Малевич Назар
аспірант
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: nazar_malevych@mail.ru

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація

Вступ. Держава відіграє визначальну роль у розвитку екологічно безпечного землекористування та ринку органічної та екобезпечної продукції шляхом створення національного законодавчо-правового поля. Основним завданням нормативно-правового законодавства в сфері екологізації сільського господарства є створення оптимальних умов для підвищення екологічної культури аграрного виробництва.

Методи. Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, монографічного, абстрактно-логічного методу.

Результати. Досліджено нормативно-правове забезпечення в галузі екологізації земельних відносин та визначено пріоритетні національні інтереси. Встановлено основні проблеми в сфері вітчизняного екологічного законодавства і напрями їх вирішення та вдосконалення державної політики у галузі екобезпечного землекористування з метою покращення екологічного стану сільськогосподарських угідь.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення існуючих невідповідностей та можливостей їх усунення шляхом внесення додаткових змін в діючі нормативні акти, а також створення єдиного нормативно-правового акту, який об'єднає всі правові норми щодо регулювання екологічно збалансованого розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: аграрне виробництво, екологічна безпека, законодавство, землекористування, нормативне забезпечення.

Вступ. На сьогодні глобальна проблема охорони навколишнього середовища набуває все більшого значення. Країни світу виявляються неспроможними самотійно протистояти більшості загроз екологічній безпеці. Починаючи з середини ХХ ст., світова спільнота намагається за допомогою різних інтеграційних механізмів розв'язати різноманітні проблеми в екологічній сфері.

Таким чином, держава відіграє визначальну роль у розвитку екологічно безпечного землекористування та ринку органічної та екобезпечної продукції шляхом створення національного законодавчо-правового поля.

Основним завданням нормативно-правового законодавства в сфері екологізації сільського господарства є створення оптимальних умов для підвищення екологічної культури аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відсутність належного нормативно-правового забезпечення у сфері екологізації сільського господарства нашої держави призвели до забруднення навколишнього середовища, зниження родючості ґрунтів, присутності на продовольчому ринку неякісних продуктів харчування. Внаслідок цього, існує тенденція погіршення здоров'я населення, а також зростання експорту сільськогосподарської продукції. Вирішення цих проблем можливе шляхом формування на законодавчому рівні таких правових норм, які сприятимуть виробництву екологічно безпечної продукції [19].

Нормативно-правове забезпечення використання землі досліджується в працях таких вчених, як: В. В. Горлачук, В. П. Янчук, А. Я. Сохнич, І. М. Песчанська, А. М. Третяк, Р. Б. Таратула тощо. Не зважаючи на значну кількість праць, невисвітленими залишились питання щодо нормативно-правового забезпечення саме екологічно безпечного використання земельних угідь.

Мета. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування основних напрямків подальшого вдосконалення нормативно правового забезпечення в сфері екологізації процесів землекористування

Методологія дослідження. Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу для вивчення економічних явищ в процесі дослідження нормативно-правового забезпечення екологізації земельних відносин; монографічного – з метою систематизації основних правових норм у сфері екологічного землеробства; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати. Земля завжди була, є і буде обмеженим ресурсом, який потрібно охороняти і забезпечувати його відтворення. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча, виробнича, експортна, природно-ресурсна та інфраструктурна складові збалансованого соціально-економічного розвитку країни.

Починаючи з середини ХХ ст. світова спільнота намагається за допомогою різних інтеграційних механізмів розв'язати різноманітні проблеми в екологічній сфері.

Так, законодавча основа природоохоронної політики в ЄС була розширена Єдиним європейським актом (ЄЄА) 1987 р. Ст. 130 г даного нормативно-правового акту встановлює основні цілі Співтовариства в розв'язанні проблем довкілля, визначає головні принципи діяльності та конкретні чинники, які мали бути враховані при підготовці ініціатив щодо захисту довкілля. У ЄЄА зазначено, що політика Співтовариства у сфері навколишнього середовища має на меті збереження, охорону й покращення стану довкілля; захист здоров'я людей; раціональне використання природних ресурсів. Діяльність Співтовариства щодо довкілля ґрунтується на принципах превентивних дій, відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, здебільшого через усунення її джерел, та оплати збитку тими, хто її заподіяв. В Акті також зазначено, що завдання захисту довкілля є складовою частиною інших напрямів політики Співтовариства [5].

Суттєву роль в формуванні екологічної політики ЄС відіграло підписання Лісабонського договору 2007 р. В ст. 191 Договору визначено основні цілі екологічної політики ЄС, серед яких – збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене й раціональне використання природних ресурсів; розв'язання регіональних та всесвітніх проблем довкілля, а також боротьба зі зміною клімату. Крім того, у документі зазначається, що політика ЄС щодо довкілля ґрунтується на принципах перестороги, необхідності вживання запобіжних заходів, необхідності виправлення екологічної шкоди, насамперед у її витоку, а також на принципі «забруднювач має платити» [20].

На сучасному етапі ЄС здійснює активну політику у сфері охорони довкілля.

Співтовариством створена нормативно-правова база для регулювання й координації екологічної діяльності держав – членів ЄС, що включає установчі договори ЄС, Директиви та Програми дій із охорони навколишнього середовища. У цих документах розроблено й впроваджено нові підходи до захисту й покращення якості довкілля [4].

В Україні законодавство, яке регулює правові економічні та соціальні основи захисту довкілля та ведення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, вимоги щодо вирощування, перероблення, сертифікації, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини знаходиться на стадії формування. У спадок Україна отримала радянську модель технічного регулювання, тобто таку, в якій ключовим розпорядником є державні органи, а не ринок. Держава визначає параметри безпечності продукції, розробляє стандарти, узгоджує технічні вимоги на продукцію та контролює її якість.

Законодавчими актами в сфері екологізації сільського господарства і регулювання ринку екологічно безпечної продукції є наступні правові акти: Конституція України; Закони України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про безпечність та якість харчових продуктів» та інші закони України, міжнародні договори України, нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини в цій сфері [1].

Принципові положення екологічної стратегії держави закріплені в Конституції України. Центральне місце серед екологічних норм Конституції України займає ст. 16, у якій закріплено обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і підтримувати екологічну рівновагу на території України. Необхідність та важливість дослідження правових засад охорони земель в Україні від забруднення та псування обумовлена також реалізацією права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що гарантовано ст. 50 Конституції України. Кабінет Міністрів України в межах своїх повноважень забезпечує проведення політики в сфері охорони природи, екологічної безпеки та природокористування (п. 1, 3, 5 ст. 116) [16].

Чинне законодавство України в сфері екологічної безпеки визначає наступні пріоритетні національні інтереси:

- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства;
- збереження навколишнього природного середовища;
- раціональне використання природних ресурсів (ч. 8 ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України»).

Крім того, у законі України «Про основи національної безпеки» зазначено про те, що серед загроз національним інтересам України варто виділити неконтрольоване ввезення в країну матеріалів і трансгенних рослин, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів, а також посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів та біотехнологій [11].

В Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [14] визначено загальні правові норми та інститути, які здійснюють регулювання відносин в сфері природокористування, здійснення охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки: принципи та об'єкти охорони навколишнього природного середовища; система державного регулювання в галузі охорони навколишнього середовища; екологічне нормування, моніторинг та контроль; економічні механізми охорони довкілля; відповідальність за порушення екологічного законодавства тощо. Окрім цього, в Законі висвітлено екологічні права та обов'язки громадян і організацій, загальні принципи формування екологічної культури, основи міжнародного співробітництва та форми міжнародних договорів в сфері охорони довкілля.

Одним з основних законів, дія якого направлена на покращення системи охорони ґрунтів, є Закон України «Про землеустрій».

Згідно цього закону землеустрій – це сукупність соціально-економічних та екологічних

заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил [10].

Слід зазначити, що землеустрій є основним державним важелем для переходу землевласників та землекористувачів на екологобезпечне землекористування.

Основним законодавчим актом з регулювання виробництва та ринку органічної продукції є Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Цей Закон визначає правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні [6].

Засади розвитку органічного аграрного виробництва регулюються також Законом України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року". Закон визначає правові й економічні основи виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини; заходи контролю та нагляду за такою діяльністю для забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції. Також йдеться про покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження природного середовища, покращення якості ґрунтів та їх раціональне використання, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні [12].

Проте, на нашу думку, за своїм змістом дані закони є достатньо декларативними, оскільки, з одного боку, для імплементації положень нормативно-правового акту потрібне прийняття і запровадження низки підзаконних актів, з іншого – у ньому є багато посилань на чинні документи, у які не внесено змін щодо екологізації сільського господарства.

22 липня 2014 р. Верховна Рада України прийняла також законопроект №4179а "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів". Даний закон має на меті гармонізацію законодавства України із законодавством Європейського Союзу у сфері безпечності та якості харчових продуктів, забезпечення високого рівня захисту здоров'я людей та інтересів споживачів, а також створення прозорих умов ведення господарської діяльності, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних харчових продуктів та зменшення їх ціни. Закон передбачає створення єдиного контролюючого органу в сфері продовольчої безпеки, скасування дозвільних документів та процедур, які відсутні в ЄС, запровадження європейських принципів регулювання застосування генетично модифікованих організмів. Метою даного нормативно-правового акту є введення в Україні європейської моделі системи гарантування безпеки і якості продуктів харчування [7].

В 2003 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про охорону земель». Даний нормативно-правовий акт визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля. Слід зазначити, що метою імплементації норм Закону України «Про охорону земель» є створення узгодженої системи національних стандартів, норм та правил для забезпечення раціонального та екологічно безпечного землекористування. Відповідно до Закону, нормування у сфері охорони земель полягає у забезпеченні екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки громадян та суспільства завдяки визначенню вимог до якісного стану земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель. Стандартизація та нормування сприятимуть збереженню сталості ґрунту, ґрунтового покриву, гармонійному розвитку екологічно безпечного землекористування й охороні земельних ресурсів [13].

Слід зазначити, що значним кроком у забезпеченні екологічної безпеки у галузі сільського господарства в Україні було прийняття Верховною Радою Закону України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів", який регулює відносини між державою, виробниками і споживачами генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої за технологіями, які передбачають їх розробку та використання в Україні, із забезпеченням біологічної і генетичної безпеки [9].

Нормативні акти України в галузі екологізації сільськогосподарського виробництва регулюють також окремі види господарської діяльності. Зокрема, Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р. регулює правові відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, реалізацією та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів (статті 3, 6—9, 13, 18—20 та ін.). Цей Закон визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері.

В статті 13 Закону вказується, що застосування пестицидів і агрохімікатів на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення здійснюється відповідно до законодавства. На території, що зазнала радіоактивного забруднення, а також у зонах надзвичайних екологічних ситуацій застосування пестицидів і агрохімікатів обмежується в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики [15].

Правове регулювання питання якості сільськогосподарської продукції також знайшло своє відображення в такому нормативно-правовому акті як Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Даний закон визначає правові, економічні та соціальні складові щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля. Згідно ст. 1 даного закону агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення – обов'язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами. При цьому, забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах, внаслідок антропогенного впливу, пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін [8].

Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 року №1218 «Про державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів» визначає, що основними напрямками діяльності Державного технологічного центру охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики є:

- розроблення пропозицій та здійснення єдиної науково-технічної політики у сфері охорони родючості ґрунтів, раціонального використання та екологічної безпеки земель сільськогосподарського призначення;
- науково-методичне та організаційне забезпечення проведення державного моніторингу ґрунтів і агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, заходів щодо збереження, відтворення, охорони родючості ґрунтів, а також визначення якості та безпечності рослинницької продукції;
- участь у розробленні та здійсненні контролю за виконанням державних, міждержавних, регіональних цільових програм з моніторингу, збереження, відтворення та охорони родючості ґрунтів, агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, застосування агрохімікатів і забезпечення якості сільськогосподарської продукції та сировини;
- участь у координації науково-дослідних робіт, пов'язаних із створенням технологій екологічно безпечного та раціонального застосування агрохімікатів хімічного та біологічного походження;
- розроблення та впровадження науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення

родючості ґрунтів і застосування агрохімікатів у сільському господарстві;

- підготовка науково обґрунтованих розрахунків потреби в агрохімікатах;
- вивчення стану радіоактивного забруднення сільськогосподарських угідь та продукції рослинництва на територіях, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи, та в зонах впливу діючих атомних електростанцій [17].

Незважаючи на значну нормативно-правову базу у сфері забезпечення охорони довкілля, використання природно-ресурсного потенціалу та забезпечення екологічної безпеки, питання виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції залишаються неврегульованими.

Так, у постанові Кабінету Міністрів України від 5 березня 1998 року №198/88-ВР «Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» вказано, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель призводить до зниження родючості ґрунтів. Значної екологічної шкоди земельні ресурси зазнають через забруднення ґрунтів промисловими викидами та використання засобів хімізації в сільському господарстві [18].

Для вирішення даних проблем С.І. Бугера запропонував наступні заходи:

- здійснити комплексну еколого-економічну оцінку територій України з виділенням земель, придатних для ефективного сільськогосподарського виробництва, а також забруднених районів для здійснення цільових природоохоронних заходів;
- забезпечити активний перехід на біологічні методи ведення сільського господарства та виробництво екологічно безпечної продукції;
- удосконалити розміщення сільськогосподарського виробництва з врахуванням найбільш раціонального використання природно-ресурсного потенціалу [2].

Невирішеним питанням залишається питання моніторингу земельних ресурсів, який відіграє досить важливе значення у екологічно безпечному землекористуванні, збереженні та відтворенні родючості сільськогосподарських угідь, а також протидії занепаду земельних угідь. Саме моніторинг вирішує завдання своєчасного виявлення зміни стану земель і властивостей ґрунтів внаслідок нераціонального їх використання; оцінки здійснення заходів щодо охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів; попередження негативного впливу на ґрунтовий покрив і усунення його наслідків. Важливим кроком у вирішенні даної проблеми має стати прийняття Закону України «Про моніторинг земель», у відповідності до якого основною метою моніторингу має бути інформаційне забезпечення екологічно безпечного землекористування [3].

Україна знаходиться у процесі становлення ринку екологічно безпечної продукції, яка має бути вироблена з екологічно чистої сировини, вирощеної на екологічно чистих ґрунтах. Тому важливим питанням залишається прийняття Закону України «Про екобезпечне виробництво», який має визначити правові, економічні, соціальні та організаційні основи ведення екологічно безпечного землекористування. Цей закон має бути спрямований на забезпечення раціонального використання ґрунтів, охорону здоров'я населення та охорону навколишнього природного середовища [19].

Висновки і перспективи. Таким чином, вітчизняне законодавство, яке направлене на регулювання екологічної безпеки в сфері виробництва сільськогосподарської продукції, складається із значної кількості нормативно-правових актів різного юридичного значення. Проте, велика кількість питань у сфері сільськогосподарського виробництва залишаються недостатньо врегульовані у відповідності до сучасних європейських та світових вимог і норм.

Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення існуючих невідповідностей та можливостей їх усунення шляхом внесення додаткових змін в діючі нормативні акти, а також створення єдиного нормативно-правового акту, який об'єднає всі правові норми щодо регулювання

розвитку еколого-збалансованого розвитку аграрного сектора економіки.

Список використаних джерел

1. Бац, Л. І. Формування ринку органічної продукції / Л. І. Бац // Органічне виробництво і продовольча безпека : [зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Житомир : Полісся, 2015. – С. 72–76.
2. Бугера, С. І. Правові питання забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції [Текст] / С. І. Бугера // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 286 – 290.
3. Гордієнко, В.П. Еколого - економічна оцінка сільськогосподарських земель та проблеми їх використання [Текст] / В.П. Гордієнко // Економіка АПК. – 2009. – №3 – С. 26-30.
4. Дзяд, О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України / О. В. Дзяд, О. М. Рудік. – Київ: Міленіум, 2009. – 666 с.
5. Єдиний європейський акт [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_028 (дата звернення 23.11.2016).
6. Закон України „Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення 26.11.2016).
7. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-18> (дата звернення 26.11.2016)
8. Закон України “Про державний контроль за використанням та охороною земель” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (дата звернення 28.11.2016).
9. Закон України „Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення 28.11.2016).
10. Закон України “Про землеустрій” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15> (дата звернення 25.11.2016).
11. Закон України “Про основи національної безпеки” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 23.11.2016).
12. Закон України „Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення 26.11.2016).
13. Закон України „Про охорону земель” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення 27.11.2016).
14. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення 25.11.2016).
15. Закон України “Про пестициди і агрохімікати” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 28.11.2016).
16. Конституція України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 28.11.2016).
17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів” [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1218-2000-%D0%BF> (дата звернення 28.11.2016).
18. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 28.11.2016).
19. Сава, А.П. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції: монографія / А.П.Сава, Б.О.Сидорук, О.Р. Олійник, С.В. Довгань. – Тернопіль: Крок, 2014. – 264 с.
20. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>.

Malevych Nazar
Postgraduate Student
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine
E-mail: nazar_malevych@mail.ru

REGULATORY SUPPORT OF ENVIRONMENTAL LAND USE IN UKRAINE AND ITS SIGNIFICANCE IN STATE POLICY FORMATION

Abstract

Introduction. The state plays a decisive role in the development of ecological safety land use and the market of organic and ecological safety products by creating a national legal framework. The main objective of regulatory legislation in the sphere of agriculture ecologization is to create optimal conditions for increasing of ecological culture of agricultural production.

Methods. The study was conducted by using the dialectical method of cognition of the action of economic laws and a systematic approach to the study of economic phenomena and processes, monographic, abstract and logical method.

Results. Regulatory and legal support in the area of greening of land relations is researched and priority national interests are identified. The main problems in the field of domestic environmental laws, directions for their solution and improvement of state policy in the field ecological safety land use with the aim of improving the ecological condition of agricultural lands are determined.

Discussion. Further research should be aimed at study of the existing inconsistencies and ways of its eliminating by making additional changes to current legal regulations, as well as the creation of the unitary legal regulation, which will combine all the legal provisions that regulate the ecological and balanced development of the agricultural sector of the economy.

Keywords: agricultural production, environmental safety, legislation, land use, regulatory support.

References

1. Bats, L. I. (2015). The formation of the organic production market. Proceeding of 3rd International scientific-practical conference "Organic production and food security". Zhytomyr (Ukraine), 72 – 76.
2. Buhera, S. I. (2011). Pravovi pytannia zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky silskohospodarskoi produktsii [Legal issues of providing of the environmental safety of the agricultural products]. *Journal of Kyiv University of law*, 4, 286-290.
3. Hordienko, V.P. (2009). Ekolohe - ekonomichna otsinka silskohospodarskykh zemel ta problemy yikh vykorystannia [Ecological and economic assessment of agricultural lands and problems of its use]. *Economy of the agroindustrial complex*, 3, 26-30.
4. Dziad, O. V., & Rudik, O.M. (2009). *Spilni polityky Yevropeiskoho Soiuzu ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Common policies of the European Union and its importance for Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Millenium.
5. Single European Act. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_028.
6. Law of Ukraine "On production and turnover of organic agricultural production and raw materials". Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
7. Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding food products". Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-18>.
8. Law of Ukraine "On state control over the use and protection of lands". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
9. Law of Ukraine "On state system of biosafety during creating, testing, transportation and use of genetically modified organisms". Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>.
10. Law of Ukraine "On land management". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
11. Law of Ukraine "On the basics of national security". Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
12. Law of Ukraine "On basic principles (strategy) state environmental policy of Ukraine till 2020". Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
13. Law of Ukraine "On land protection". Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

-
14. Law of Ukraine "On the protection of the environment". Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
 15. Law of Ukraine "On pesticides and agrochemicals". Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>.
 16. The Constitution Of Ukraine. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
 17. Regulation of Cabinet of Ministers of Ukraine "On state technological centre of protection of soils fertility". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1218-2000-%D0%BF>.
 18. Regulation of Cabinet of Ministers of Ukraine "About the main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring of environmental security". Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80>.
 19. Sava, A.P., Sydoruk, B.O., Oliynyk, O.R., & Dovhan, S.V. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia vyrobnytstva ekobezpechnoi silskohospodarskoi produktsii* [Organizational and economic mechanism of ensuring the production of eco-safe agricultural products]. Ternopil, Ukraine : Krok.
 20. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>.
-

УДК 332.3; 631.95
JEL Classification Q57

Сидорук Борис

к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного відділу аграрної економіки,
інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН
м. Тернопіль, Україна
E-mail: b_sidoruk@ukr.net

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИМИ ФОРМУВАННЯМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація

Вступ. Для подальшого розвитку сільського господарства і збільшення виробництва аграрної продукції велике значення має високоєфективне використання землі та покращення її екологічного стану і продуктивності.

Тому, прийняття ефективних управлінських рішень, що стосуються раціонального та екобезпечного землекористування, повинне базуватися на показниках системи комплексної еколого-економічної оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу.

Методи. Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, монографічного, економіко-статистичного, розрахунково-конструктивного та рядів динаміки – з метою оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарськими товаровиробниками; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати. Здійснено еколого-економічний аналіз системи землекористування на регіональному рівні. Встановлено, що сучасне використання земельних ресурсів Тернопільської області не відповідає вимогам раціонального екологоорієнтованого землекористування, оскільки присутнє порушення екологічно допустимого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь і багаторічних насаджень, що негативно впливає на стійкість природних ландшафтів до техногенного навантаження.

Загалом, прослідковується стійка тенденція до покращення економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських угідь Тернопільської області. Проте, інтенсивність і структура природокористування на даний час має бути обмежена і узгоджена з природоохоронними принципами і нормами діяльності на певних територіях.

Перспективи. Проведена оцінка повинна стати одним з важелів нового економічного механізму, який буде забезпечувати збалансоване використання та відтворення земельних ресурсів на регіональному рівні.

Науково обґрунтоване вивчення та практичне дослідження ефективності землекористування можуть стати надійною базою для розробки землеохоронних заходів, які б уповільнили негативний вплив на землекористування.

Ключові слова: аграрне виробництво, аграрні формування, еколого-економічна ефективність, земельно-ресурсний потенціал, комплексна оцінка.

Вступ. В світовій економіці завжди існувала проблема забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, вирішення якої забезпечило б максимальне задоволення потреб людини. Це особливо актуально в сфері забезпечення ефективного землекористування.

Таким чином, формування ефективного аграрного виробництва є сьогодні стратегічною метою нашої держави. Основою подальшого розвитку сільського господарства і збільшення виробництва аграрної продукції є високоєфективне використання землі та покращення її

екологічного стану і продуктивності.

Для прийняття ефективних управлінських рішень, що стосуються раціонального та екобезпечного землекористування, особлива увага має приділятися формуванню системи комплексної оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу.

В умовах деградації природних агроландшафтів, незавершеності ринкових реформ, нестабільності політичної і соціально-економічної ситуації в державі проблема оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу аграрних формувань набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні дослідження, присвячені проблемі оцінки ефективності землекористування, показують, що дане питання є досить складним і багатогранним.

Дослідженню земельно-ресурсного потенціалу та його оцінці присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Балацького О.Ф., Барановського В.А., Бриндзі З.Ф., Гофмана К. Г., Канторовича В.С., Немчинова В.С., Некрасова В.С., Мельника Л.Г., Мінца А.А., Реймерса М.Ф., Струмиліна С.Г., Третяка А.М., Федоренка М.П., Хвесика М.А. та ін. Проблемам комплексної еколого-економічної оцінки ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу присвячені наукові праці таких вчених, як: Андрійчука В.Г., Борщевського П.П., Гнатковича О.Д., Горлачука В.В., Гуторова О.І., Данилишина Б.М., Дорогунцова С.І., Корчинської О.А., Саблука П.Т., Сохнич А.Я., Трегобчука В.М., Третяка А.М., Федорова М.М., Шкуратова О.І. та інших.

Проте, існує низка дискусійних питань, що стосуються насамперед дослідження еколого-економічної ефективності землекористування на регіональному рівні, визначення ролі та місця земельно-ресурсного потенціалу в системі забезпечення сталого розвитку регіону.

Мета. Метою роботи є теоретичне і наукове обґрунтування пріоритетних напрямків використання земельно-ресурсного потенціалу у контексті екологічно збалансованого розвитку аграрної галузі на регіональному рівні.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі основні завдання:

- провести дослідження впливу інтеграційних та інтенсифікаційних процесів на стан і тенденції використання земельно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні;
- обґрунтувати забезпечення екологічної рівноваги в природі та основні напрями використання сільськогосподарських земель аграрними формуваннями;
- визначити організаційно-економічні заходи в напрямку забезпечення еколого-економічної ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу в господарствах Тернопільської області.

Методологія дослідження. Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, що передбачає досягнення збалансованості економічної вигоди та екологічної безпеки в землекористуванні; монографічного – під час опрацювання наукових публікацій з питань проведення оцінки використання земельно-ресурсного потенціалу в умовах діяльності суб'єктів різних форм власності й господарювання; економіко-статистичного – при обробці статистичних даних під час еколого-економічного аналізу сучасного стану й тенденцій використання земельних ресурсів у сільському господарстві Тернопільської області; розрахунково-конструктивного та рядів динаміки – з метою оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарськими товаровиробниками; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати. Земля завжди була, є і буде обмеженим ресурсом. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча, виробнича, експортна, природно-ресурсна та інфраструктурна складові збалансованого соціально-економічного розвитку країни.

Наявний земельно-ресурсний потенціал, якісні його параметри та раціональне поєднання в

процесі господарської діяльності є вихідною передумовою виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

У сучасних складних економічних умовах державі важко забезпечити розвинене й просте відтворення родючості земельних угідь. Забезпечити останнє зможе тільки економічно сильний землевласник або землекористувач.

Тому, на сучасному етапі розвитку продуктивних сил регіональний підхід стає одним із визначальних для розкриття еколого-економічної сутності земельно-ресурсного потенціалу певної території та пошуку шляхів підвищення ефективності його використання, насамперед, на регіональному рівні

Згідно наведених цифрових даних, можна відмітити, що загальна площа сільськогосподарських угідь Тернопільської області станом на 01.01.2015 р. склала 1046,2 тис.га. Таким чином, високопродуктивні сільськогосподарські угіддя займають 75,7% території області, що свідчить про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель (по Україні загалом сільськогосподарські угіддя складають 68,8% її площі) і значний потенціал для розвитку аграрної галузі. За результатами проведеного аналізу, можна відмітити також тенденцію до збільшення кількості орних земель за рахунок залучення до обробітку 1,1 тис. га перелогів, площа яких у 2014 р. складала 3,3 тис. га, а площа ріллі, відповідно – 856,1 тис.га (62 %) [10].

Проте, згідно з чинними нормами, площа розораності земель на рівні 60-80 % у загальній площі вважається несприятливою, виходячи із необхідності дотримання екологічних принципів, 25–60 – умовно сприятливою і менше 25 % – сприятливою [7; 9]. Висока розораність небажана, як з екологічної, так і з економічної точок зору, адже вона різко знижує природний потенціал території, робить її одноманітною і вузькоспеціалізованою.

Таким чином, сучасне використання земельних ресурсів Тернопільської області не відповідає вимогам раціонального екологоорієнтованого землекористування, оскільки присутнє порушення екологічно допустимого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь і багаторічних насаджень, що негативно впливає на стійкість природних ландшафтів до техногенного навантаження.

На кінець 2014 р. у користуванні сільськогосподарських підприємств у Тернопільській області було 525,1 тис. га земель (38,0 % від їх загальної кількості), лісгосподарських підприємств – 151,2 тис.га землі, підприємств промисловості, транспорту і зв'язку – 24,9 тис.га землі. Значну групу землекористувачів області становлять громадяни, які в 2014 р. мали у власності та користуванні 479,0 тис. га земель (34,6 % від загальної площі земель області) [2].

При цьому, на продуктивність земель впливає багато природних та антропогенних факторів. Так, особливості рельєфу Тернопільщини спричиняють поширення водної ерозії ґрунтів, якій піддається більше третини ґрунтів області. Близько 2 % сільськогосподарських угідь розташовані на схилах крутизною понад 10°, що потребує вилучення їх із сільськогосподарського використання.

Несприятливою природною властивістю ґрунтів даного регіону є їх кислотність. За даними агрохімічної паспортизації, проведеної Тернопільською філією ДУ «Держґрунтохорона» в 2014 р., 29,2 % обстежених земель мали кислу реакцію ґрунту.

Тому, інтенсивність і структура природокористування на даний час має бути обмежена і узгоджена з природоохоронними принципами і нормами діяльності на певних територіях [6; 8].

Для нинішнього етапу розвитку аграрної галузі України характерною є також діяльність потужних аграрних холдингів з доволі вузькою спеціалізацією галузі рослинництва, в основному зорієнтованого на виробництво зерна пшениці озимої, кукурудзи, соняшнику, сої та ріпаку. Агрохолдинги контролюють близько 9,0 млн. га орних земель, або 25 % сільськогосподарських угідь [5].

До того ж у структурі посівних площ різко скоротилась площа кормових культур, у т.ч. багаторічних трав, що є стабілізаторами родючості ґрунтів та підтримання балансу органічної речовини у ґрунті.

Така незбалансована структура посівних площ спричиняє дегуміфікацію ґрунтів, неконтрольований розвиток водної і вітрової ерозії, виснаження родючості ґрунтів, що супроводжується загалом деградацією земель сільськогосподарського призначення та зниженням продуктивності агроєкосистем. Так, якщо посіви соняшнику або кукурудзи розміщуються на схилах більше 3°, то втрати ґрунту і гумусу становлять 125150 т/га і більше, тобто є катастрофічними для агроландшафту [11]. Компенсація цих негативних явищ потребує значних додаткових коштів, промислових ресурсів та енергії, що знижує конкурентоздатність сільськогосподарської галузі.

Загалом, займаючи 2,5 % сільськогосподарських угідь держави, Тернопільська область у 2015 р. за попередніми даними виробила 3,4 % валової продукції сільського господарства, у т.ч. рослинництва – 3,4 %, тваринництва – 3,3 %. У 2014 р. в Тернопільській області одержано валової продукції аграрного сектору (в постійних цінах 2010 р.) на суму 8165,4 млн. грн., що на 11,9 % менше, ніж у 2013 р. (табл. 1). При цьому, на 100 га сільськогосподарських угідь у 2015 р. було вироблено 841,1 тис. грн. валової сільськогосподарської продукції, що на 166,9 тис. грн., або на 24,8 % перевищує середній показник по Україні.

Таблиця 1

Виробництво валової продукції сільського господарства в Тернопільській області, млн. грн.*

Показники	Роки		2015р. до 2014р., у %
	2015	2014	
Усі категорії господарств			
Продукція сільського господарства	8165,4	9169,4	89,1
у тому числі			
продукція рослинництва	5807,7	6847,4	84,8
продукція тваринництва	2357,7	2322,0	101,5
Вироблено продукції			
на 1 особу, грн..	7620	8557	89,0
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	841,1	947,4	88,8

*Джерело: [12]

Проаналізувавши виробництво основних видів сільськогосподарської продукції рослинництва в розрахунку на одну особу у 2015 р., в порівнянні з 2014 р., варто відмітити його зменшення практично по всіх культурах, крім плодів та ягід, по зборі яких відбулося зростання на 8,2 % (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції рослинництва в Тернопільській області в розрахунку на одну особу, кг*

Сільськогосподарські культури	Роки		Відношення 2015 р. до 2014 р., у %
	2015	2014	
Зернові культури	2059	2474	83,2
Цукрові буряки (фабричні)	680	1618	42,0
Картопля	869	1197	72,6
Овочі	239	253	94,5
Плоди та ягоди	66	61	108,2

*Джерело: [12]

Проте, якщо проаналізувати зміни показників урожайності основних сільськогосподарських культур, які вирощуються в Тернопільській області, протягом останніх років, то загалом прослідковується стійка тенденція до її збільшення, що є свідченням покращення економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських угідь Тернопільської області (табл. 3). Так, у 2015 р. відбулося збільшення урожайності майже по всіх основних

сільськогосподарських культурах, порівняно з 2010 р., а по таких культурах, як соняшник і плоди та ягоди зростання досягло 95,9 і 282,4 %, відповідно. Проте, у 2015 р. порівняно з 2010 р. варто відмітити зниження показників урожайності таких сільськогосподарських культур, як соя та кормові коренеплоди на 3,6 та 16,6 %, відповідно.

Таблиця 3

Динаміка показників урожайності основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Тернопільської області протягом 2010–2015 рр., ц/га*

Сільськогосподарські культури	Роки						Відношення 2015 до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові культури – всього (у вазі після доробки)	27,7	41,0	43,9	46,7	55,4	49,7	179,4
Цукрові буряки (фабричні)	256	332	412	299	465	441	172,3
Соняшник	12,3	17,1	19,0	22,3	21,7	24,1	195,9
Соя	16,9	16,7	20,4	20,3	24,2	16,3	96,4
Ріпак – всього	18,1	19,9	23,5	26,1	33,7	31,8	175,7
Картопля	145	190	195	191	202	160	110,3
Овочі – всього	200	221	235	222	238	221	110,5
у т.ч. овочі відкритого ґрунту	193	212	225	210	226	206	106,7
Кормові коренеплоди, включаючи цукрові буряки на годівлю худоби	295	287	303	292	301	246	83,4
Кукурудза на силос і зелений корм	248	265	318	329	334	277	111,7
Однорічні трави на сіно	25,1	25,9	28,8	32,3	34,5	32,2	128,3
Багаторічні трави на сіно	28,4	28,6	31,9	35,5	37,0	37,3	131,3
Плоди та ягоди	32,4	47,2	77,2	100,2	116,4	123,9	382,4

*Джерело: [12]

Слід відмітити те, що існує суттєва різниця у величині показників урожайності та їх зміні за роками між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення. Так, сільськогосподарські підприємства досягли у 2015 р. вищих на 49–96 % показників урожайності таких культур, як зернові та зернобобові, цукрові буряки, соняшник та однорічні трави на сіно. Протилежна ситуація спостерігається за показниками урожайності овочів та кормових коренеплодів, де відмічаємо на 65–88 % більші показники у господарствах населення, ніж у сільськогосподарських підприємствах [4]. По інших культурах значення показників урожайності різняться менш суттєво. Проаналізовані показники вказують на переорієнтацію сільськогосподарських підприємств на інтенсифікацію виробничої діяльності і вкладення коштів у вирощування культур, які дають гарантовані прибутки, питання впровадження сівозмін і вирощування кормових культур їх мало цікавить.

Дане припущення підтверджується і динамікою зміни показників урожайності основних сільськогосподарських культур в Тернопільській області. Так, темпи зростання урожайності таких сільськогосподарських культур, як зернові та зернобобові, цукрові буряки, соняшник, ріпак, однорічні трави і плоди та ягоди у 2015 р. порівняно з 2010 р. є набагато вищими у сільськогосподарських підприємствах, порівняно з господарствами населення. При цьому, варто відмітити значне зростання показників урожайності плодів та ягід за період 2010–2015 рр., як у сільськогосподарських підприємствах (з 11,1 до 137,8 ц/га), так і у господарствах населення (з 38,4 до 119,9 ц/га) [4].

Основні результати діяльності сільськогосподарських підприємств в галузі рослинництва Тернопільської області представлено у вигляді наступної таблиці (табл. 4).

Таблиця 4

Основні економічні результати виробництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області основних видів продукції рослинництва в 2015 р.*

Види продукції	Чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	Фінансовий результат від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції та послуг, %	Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції та послуг у 2014, %
Рослинництво і тваринництво	8982,5	2601,0	40,8	21,1
Рослинництво	7662,2	2313,6	43,3	23,4
Зернові та зернобобові культури	4294,9	1249,4	41,0	27,2
Насіння соняшнику	485,8	191,7	65,2	42,9
Ріпак	1119,9	401,8	55,9	32,5
Цукрові буряки (фабричні)	212,2	66,3	45,4	6,6
Картопля	111,1	22,4	25,3	-5,2
Овочі відкритого ґрунту	14,0	2,9	26,6	6,9

*Джерело: [3]

Як свідчать цифрові дані подані у таблиці, в 2015 р., порівняно з 2014 р., спостерігається покращення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі виробництва рослинницької продукції. Найкращі показники економічної ефективності підприємства отримали у галузі виробництва цукрових буряків (зростання рівня рентабельності на 38,8 %), картоплі (зростання на 30,5 %) ріпаку (зростання на 23,4 %), насіння соняшнику (зростання на 22,3 %). Найвищий рівень рентабельності спостерігається у галузі виробництва насіння соняшнику (середній показник в області сягає рівня 65,2 %), що пов'язано із сприятливою ціновою ситуацією на світовому ринку даного виду сільськогосподарської продукції.

Таким чином, досягнення високого рівня ефективності використання природно-ресурсного потенціалу області є необхідним фактором для забезпечення самодостатності регіону через узгодження загальнодержавних інтересів та економічних пріоритетів з регіональними і місцевими; раціонального розміщення продуктивних сил, реалізації переваг територіального поділу праці; створення нової системи управління різними секторами економіки; стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у райони, які забезпечують зростання економіки регіону; активізації розвитку депресивних районів [1]. Проте, економічне зростання повинно опиратися на екологічні фактори впливу і при оцінці загальної ефективності використання природно-ресурсного потенціалу регіону необхідно враховувати вплив господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища в довготривалій перспективі, а також якість життя населення, яке проживає на даній території.

Висновки і перспективи. Регулювання напрямків використання земельно-ресурсного потенціалу в сільськогосподарській галузі з метою подальшого його розвитку має стати першочерговим завданням держави і бути спрямоване на забезпечення збалансованого та ефективного використання всіх категорій земель, на охорону земель шляхом нормативно-правового забезпечення, адміністративного та економічного впливу. Одночасно з цим кожне аграрне формування повинно ефективно використовувати землю, підвищувати її родючість, не допускати ерозії ґрунтів, заболочування, заростання бур'янами і т.д.

Узагальнюючи сказане вище, можна сформулювати пропозиції по організації ефективного використання та охорони земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, а також відтворення і підвищення їх родючості:

1) необхідно розробити та впровадити стратегічні напрямки збереження і відтворення земельних ресурсів на регіональному рівні з врахуванням локальних факторів впливу;

2) розробити і реалізувати проекти землеустрою в напрямку удосконалення землекористування, забезпечення відновлення і збереження корисних властивостей земель сільськогосподарського призначення;

3) удосконалити систему моніторингу земельних ресурсів з метою попередження та ліквідації негативних соціально-економічних наслідків антропогенних впливів;

4) забезпечити можливість впливу місцевих органів влади на землекористувачів з метою усунення порушень в галузі використання і охорони земель сільськогосподарського призначення.

Проведена оцінка повинна стати одним з важелів нового економічного механізму, який буде забезпечувати збалансоване використання та відтворення земельних ресурсів.

Науково обґрунтоване вивчення та практичне дослідження ефективності землекористування можуть стати надійною базою для розробки землеохоронних заходів, які б уповільнили негативний вплив на землекористування.

Список використаних джерел

1. Горбач, Л.М. Природно-ресурсний та економічний потенціал регіону: поняття та особливості / Л.М. Горбач, Н.В. Вишнеvsька // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2008. – Випуск 10. – Ч.3. – С. 88–95.
2. Довкілля Тернопільщини за 2014 рік: статистичний збірник / за ред. Гришук Т.М. – Тернопіль: ГУС в Терноп. обл., 2015. – 143 с.
3. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2015 році (попередні дані): експрес-випуск / за ред. Гришук Т.М. – Тернопіль: ГУС в Терноп. обл., 2016. – 3 с.
4. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду за 2015 рік: статистичний бюлетень / за ред. Савчук В.І. – Тернопіль: ГУС в Терноп. обл., 2016. – 107 с.
5. Кропивко, М.Ф. Організація та планування комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 109–121.
6. Мельник, Л.Г. Екологічна економіка / Л.Г. Мельник. – [3-тє вид., випр. і допов.]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
7. Морозов, В.В. Геоінформаційні системи в агросфері: Навч. посібник / В.В. Морозов, К.С. Лисогоров, Н.М. Шапоринська. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 223 с.
8. Руденко В.П. Географическое разнообразие природно-ресурсного потенциала регионов Украины: монография / Руденко В.П. – Красноярск: КГТЭИ, 2007. – 168 с.
9. Сидорук, Б.О. Оптимізація частки енергомістких сільськогосподарських культур в структурі посівних площ регіону / Б.О. Сидорук // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1 (56). – С. 114 – 120.
10. Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік. Статистичний збірник / за ред. Кирича В.Г.. – Тернопіль: Тернопільське ГУС, 2015. – 216 с.
11. Тараріко, О.Г. Збалансоване управління природно-ресурсним потенціалом агросфери України за принципами конвенцій Ріо / О.Г. Тараріко, О.В. Сиротенко, Т.В. Ільєнко, Т.Л. Кучма // Агроекологічний журнал. – 2015. – №1. – С. 21–38.
12. Тернопільщина-2015: статистичний бюлетень / відп. за вип. Гришук Т.М. – Тернопіль: ГУС в Терноп. обл. 2016. – 55 с.

Sydooruk Borys

Ph.D. (in Economics), Senior Research Fellow, Head of the Scientific and Technological Department of Agricultural Economics, information-analytical, marketing and innovation transfer
Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS,
Ternopil, Ukraine
E-mail: b_sidoruk@ukr.net

ECONOMIC AND ECOLOGICAL ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCE POTENTIAL OF AGRARIAN FORMATIONS AT REGIONAL LEVEL

Abstract

Introduction. A highly effective use of the land and improve its ecological condition and performance has great importance for further development of agriculture and increase in agricultural production.

Therefore, acceptance of effective management decisions concerning the rational and ecological safety land use should be based on the performance of system of the complex ecological and economic evaluation for efficient use of land resource potential.

Methods. Research is conducted by use of the dialectical method of knowledge of the economic laws and systematic approach to the study of economic phenomena and processes, monographic, economical and statistical, cash and constructive of dynamics series - to assess the for efficient use of land resource potential of agricultural producers; abstract and logical method - in the implementation of theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Results. Ecological and economical analysis of system of land use at the regional level is carried out. It is established that the modern land use of Ternopil region does not meet the ecologically rational land use, because ecologically allowable ratio of arable land, natural forage lands and perennial plants, that negatively affects the stability of natural landscapes to technogenic load is present a violation.

Overall, a steady tendency to improve the economic efficiency of resource potential of agricultural lands in Ternopil region is traced. However, the intensity and structure of nature at this time should be limited and consistent with the environmental principles and norms of activity on a particular area.

Discussion. The assessment should become one of the levers of the new economic mechanism that will ensure balanced use and restoration of land resources at the regional level.

Scientifically substantiated study and practical research of efficient use of land use can become a reliable basis for the development measures for land protection that would have slowed the negative impact on land use.

Keywords: agricultural production, agricultural formations, ecological and economic efficiency, land and resource potential, comprehensive evaluation.

References

1. Horbach, L.M., & Vyshnevskaya, N.V. (2008). Pryrodno-resursnyi ta ekonomichniy potentsial rehionu: poniattia ta osoblyvosti [Natural resource and economic potential of the region: the concept and features]. *The financial system of Ukraine. Collection of scientific papers*, 10, 3, 88–95.
2. Hryshchuk, T.M. (Ed.). (2015). *Dovkillia Ternopilshchyny za 2014 rik: statystychnyi zbirnyk* [Environment of Ternopil region for 2014: Statistical Yearbook]. Ternopil: HUS v Ternop. obl.
3. Hryshchuk, T.M. (Ed.). (2016). *Ekonomichni rezultaty silskohospodarskoho vyrobnytstva u 2015 rotsi (poperedni dani): ekspres-vypusk* [The economic results of agricultural production in 2015 (preliminary data): rapid edition]. Ternopil: HUS v Ternop. obl.
4. Savchuk, V.I. (Ed.). (2016). *Zbir urozhaiu silskohospodarskykh kultur, plodiv, yahid ta vynohradu za 2015 rik: statystychnyi biuleten* [Harvesting of agricultural crops, fruits, berries and grapes for 2015.: Statistical Bulletin]. Ternopil: HUS v Ternop. obl.
5. Kropyvko, M.F. (2014). Orhanizatsiia ta planuvannia komp'leksnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Organization and planning of comprehensive development of agricultural production and rural areas in conditions of decentralization of powers]. *Ekonomika APK*, 7, 109–121.
6. Melnyk, L.H. (2006). *Ekolohichna ekonomika* [Ecological economics]. Sumy : VTD «Universytetska

книга».

7. Morozov, V.V., Lysohorov, K.S., & Shaporynska, N.M. (2007). *Heoinformatsiini systemy v ahrosferi: Navch. posibnyk* [Geoinformation systems in the agricultural sphere: Manual]. Kherson: Vyd-vo KhDU.

8. Rudenko, V.P. (2007). *Geograficheskoye raznoobrazie prirodno-resurnogo potentsiala regionov Ukrainy : monografiya* [The geographical diversity of natural-resource potential of the regions of Ukraine: Monograph]. Krasnoyarsk, Russia: KGTEI.

9. Kyrych, V.H. (Ed.). (2015). *Sil'ske hospodarstvo Ternopil'skoi oblasti za 2014 rik. Statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ternopil region in 2014. Statistical Yearbook]. Ternopil: HUS v Ternop. obl.

10. Sydoruk, B.O. (2015). Optymizatsiia chastky enerhomistkykh silskohospodarskykh kultur v strukturi posivnykh ploshch rehionu [Optimizing the structure of energy-intensive agricultural cropping at the regional level]. *Innovative economy*, 1 (56), 114–120.

11. Tarariko, O.H., Syrotenko, O.V., Ilienکو, T.V., & Kuchma, T.L. (2015). Zbalansovane upravlinnia pryrodno-resurnym potentsialom ahrosfery Ukrainy za pryntsypany konventsii Rio [Sustainable management of natural resource potential of agrosphere of Ukraine on the principles of the Rio Conventions]. *Agroecological magazine*, 1, 21–38.

12. Hryshchuk, T.M. (Ed.). (2016). *Ternopilshchyna-2015: statystychnyi biuleten* [Ternopil 2015: Statistical Bulletin]. Ternopil: HUS v Ternop. obl.

РЕГІОНАЛЬНА
ЕКОНОМІКА

REGIONAL
ECONOMY

УДК 332.142
JEL Classification R11

Васильців Тарас

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівський торговельно-економічний університет

м. Львів, Україна

E-mail: tgvas@mail.ru

Білик Ростислав

к.е.н., доцент, докторант

ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України"

м. Львів, Україна

E-mail: rostik_biluk@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Формування та посилення конкурентних переваг регіонів може виступати передумовою забезпечення стійкого економічного зростання держави. Більше того, динамізм конкурентних переваг регіонів здійснює певний вплив на економічну безпеку держави та її основні компоненти. Оскільки одним із завдань системи економічної безпеки держави є забезпечення конкурентоспроможності економіки у світовій системі господарювання, виявлення та науково-методологічне обґрунтування механізму впливу конкурентних переваг регіону на економічну безпеку України є актуальним та затребуваним, зокрема в аспекті прагнення держави інтегруватися в європейський соціально-економічний простір.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи системного аналізу та теоретичного узагальнення, економічного аналізу і економіко-статистичний метод, метод структурно-логічного аналізу.

Результати. Досліджено теоретико-прикладні аспекти та уточнено визначення змісту поняття "конкурентні переваги регіону", зокрема, розмежовано поняття конкурентоспроможності та конкурентних переваг регіону. Враховуючи чинники впливу на формування конкурентних переваг регіонів, здійснено класифікацію конкурентних переваг регіону за основними компонентами: фінансово-економічна, соціальна, зовнішньоекономічна, інноваційно-інвестиційна, організаційно-інституційна, що надає можливість більш чітко окреслити механізм впливу на економічну безпеку, а також охарактеризувати регіони України відповідно до конкурентних переваг. Обґрунтовано механізм впливу конкурентних переваг регіону на економічну безпеку України задля формування ефективних заходів підвищення конкурентоспроможності регіону в аспекті забезпечення економічної безпеки держави.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на оцінюванні взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіони, конкурентні переваги, економічна безпека держави, механізми.

Вступ. Регіон з одного боку є самостійною соціально-економічною системою, якій притаманні єдність природної, матеріальної та соціальної сфер, а також забезпечення власних відтворювальних процесів. З іншого боку регіон є складовою, основною функціональною ланкою соціально-економічної системи держави.

Природно припустити, що конкурентні переваги держави можуть ґрунтуватися на конкурентних перевагах регіонів, а, отже, конкурентні переваги можуть розглядатися не лише на національному, але й на регіональному рівні. В даному аспекті важливим є припущення про те, що формування та посилення конкурентних переваг регіонів може виступати передумовою забезпечення стійкого економічного зростання держави. Не менш важливим є твердження про те, що динамізм конкурентних переваг регіонів здійснює певний вплив на економічну безпеку держави та її основні компоненти.

Оскільки одним із завдань системи економічної безпеки держави є забезпечення конкурентоспроможності економіки у світовій системі господарювання, виявлення та науково-методологічне обґрунтування механізму впливу конкурентних переваг регіону на економічну безпеку України є актуальним та затребуваним, зокрема в аспекті прагнення держави інтегруватися в європейський соціально-економічний простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань конкурентоспроможності регіонів здійснювалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як: А. Алімов, В. Безугла, П. Беленький, І. Брикова, С. Борисова, В. Василенко, О. Власюк, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Долішній, Л. Ковальська, Н. Мікула, Л. Наумова, В. Поліщук, М. Портер, В. Федоренко, Л. Яремко та ін.

Незважаючи на підвищену увагу з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників до закономірностей розвитку конкурентних відносин у регіональному розрізі, ряд питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з проблемами підвищення конкурентоспроможності регіонів, впливу конкурентних переваг регіонів на економічну безпеку держави залишається недостатньо вивченим.

Мета. Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-прикладних засад конкурентних переваг регіонів та їх впливу на економічну безпеку України.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи системного аналізу та теоретичного узагальнення (при дослідженні наукових результатів вчених стосовно формування конкурентних переваг регіонів); економічного аналізу і економіко-статистичний метод (для аналізу показників конкурентоспроможності регіонів України); метод структурно-логічного аналізу (для встановлення взаємозв'язків між конкурентними перевагами регіонів та економічною безпекою України).

Результати. Проблематика підвищення конкурентоспроможності на національному та регіональному рівні є предметом дослідження багатьох науковців в різних галузях, проте для більш комплексного вирішення окресленої попередньо проблематики, все ще потребують певного уточнення такі категорії як конкурентні переваги регіону та їх класифікація. В світлі сказаного необхідно акцентувати на недоцільності ототожнення понять конкурентоспроможність та конкурентні переваги, не зважаючи на їх близькість за змістовним наповненням. Дане припущення підтверджується попередніми дослідженнями науковців. Зокрема, М. Портер одним із перших розділив ці два поняття, визначаючи конкурентоспроможність як властивість об'єкта утримувати свої позиції в конкурентній боротьбі, тоді як конкурентні переваги – це характеристики об'єкта, які створюють можливості брати участь у конкурентній боротьбі [1]. Такий підхід є обґрунтованим, і вважаємо, що наявність конкурентних переваг регіону є однією з визначальних складових конкурентоспроможності регіону.

На протипагу попередньому підходу, вітчизняні науковці пропонують розуміти під конкурентними перевагами регіону "систему чинників, що позитивно впливають на конкурентоспроможність регіонів країни в процесі її інтеграції до світогосподарських зв'язків, а саме:

забезпеченість регіону чинниками виробництва, наявність ємного та платоспроможного попиту, наявність комплексу споріднених галузей, що забезпечують діяльність провідних експортоорієнтованих галузей економіки, наявність передового менеджменту та стратегії компаній, розвиненість інфраструктури бізнесу, високий виробничий та науково-технічний потенціал регіону, наявність кваліфікованих кадрів тощо" [2, с. 8]. Однак, вважаємо, що даний підхід позбавлений комплексності, визначає конкурентні переваги в інтеграційному аспекті, і, що найбільш суттєво, не віддзеркалює зв'язок із економічною безпекою.

Низка вітчизняних науковців, дослідження яких сфокусовані на соціально-економічному розвитку регіонів розглядають конкурентні переваги з точки зору чинників впливу на конкурентоспроможність регіону [3; 4; 5]. До таких чинників відносять: географічне розташування; раціональність галузевої структури та підприємств; продуктивність праці та людський капітал; наявність науково-технічного потенціалу та рівень його розвитку; розвинутість регіональних інноваційних систем; інвестиційна привабливість; розвинута ринкова, виробнича, соціальна, інституціональна, фінансова, транспортна та інформаційна інфраструктура; сприятливість бізнес-клімату; ефективність управління регіоном та потенціал інституційного сектору; розвиток сфери послуг і дотримання та підвищення екологічних стандартів. Знову ж таки, таке трактування конкурентних переваг доволі обмежене, оскільки передбачає, що конкурентні переваги це чинники впливу на конкурентоспроможність регіону. Інша група вітчизняних науковців конкурентні переваги розглядають як об'єкт управління в регіональній системі, ефективність якого забезпечує її конкурентоспроможність [6], як елементи конкурентоспроможності, успішне використання яких забезпечить економічне зростання та підвищення рівня життя населення [7], сукупність цінностей (ресурсів та благ), наявність та реалізація яких надає регіону переваги порівняно з іншими [8, с. 12].

Відсутність єдності думок науковців щодо поняття конкурентні переваги регіону дає змогу запропонувати дещо відмінне трактування. Таким чином, конкурентні переваги регіону доцільно трактувати як систему конститутивних характеристик соціально-економічного розвитку регіону, які не лише забезпечують високий рівень його конкурентоспроможності, але й позитивно впливають на спроможність національної економіки до розширеного відтворення та забезпечення економічного суверенітету держави.

На сьогодні не спостерігається і єдності науковців щодо класифікації конкурентних переваг регіону. Деякі науковці класифікують конкурентні переваги за певним потенціалами: економічний розвиток регіону; технологічний, технічний, науковий потенціал; міжнародна та внутрішньодержавна позиція; культурний та туристичний потенціал; соціально-демографічні властивості [9, с. 9-10].

Популярним є підхід до класифікації конкурентних переваг за ознаками:

- внутрішні (наявність природних ресурсів, зручне геополітичне розміщення) та набуті (наявність інноваційних, людських, фінансових ресурсів, розвинута інфраструктура регіону) [8, с. 8];
- конкурентні переваги, що засновані на певних факторах: економічних, нормативно-правових, структурних, технічних, інформаційних, географічних, демографічних [10];
- людські ресурси; продуктивне середовище; підприємницька культура; секторальна структура економіки [11];
- ресурсний потенціал, економіко-географічне положення, організаційний потенціал, промисловий потенціал, науковий потенціал, соціальний та екологічний потенціал [12, с. 76];
- зовнішні (потенціал інноваційної мобільності регіону, підприємницький потенціал, економіко-фінансовий потенціал, природно-ресурсний потенціал), внутрішні (потенціал регіональної мобільності, потенціал інвестиційної привабливості регіону, потенціал іміджу регіону) [13].
- базова інфраструктура, технологічна інфраструктура, освітні можливості, умови життя, демографічні тренди, висококваліфікована робоча сила, підприємницька культура, інтернаціоналізація, інновації, доступність фінансування [14, с. 514].

Наведені класифікації та логіка їх побудови є цілком зрозумілими, проте, вважаємо, що більш доцільним є використання системного підходу до класифікації, що відповідає

запропонованому трактуванню сутності конкурентних переваг. Також, класифікацію конкурентних переваг доцільно здійснити відповідно до групи чинників, які впливають на їх формування (рис. 1).

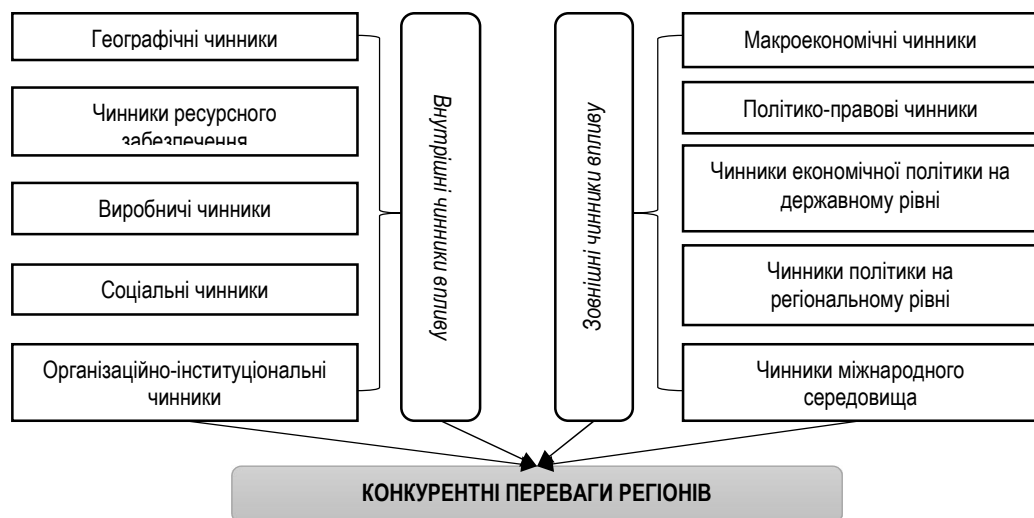

Рис. 1. Чинники впливу на формування конкурентних переваг регіонів*

*Джерело: розробка автора

Відповідно до запропонованого підходу, до внутрішніх чинників впливу належать наступні:

- географічні – розуміється суспільно-географічне положення;
- чинники ресурсного забезпечення включають природні, людські, інноваційні, інвестиційні, фінансові, інфраструктурні чинники впливу;
- виробничі чинники – це, насамперед, такі характеристики регіону як: спеціалізація економіки регіону, форми організації виробництва, рівень інтеграції підприємств, інноваційний розвиток та його інтенсивність;
- соціальні чинники – загальна демографічна ситуація, динаміка ринку праці, рівень доходів та соціальний захист населення регіону;
- організаційно-інституціональні – ефективність діяльності органів управління, інституціональний потенціал, імідж регіону.

До зовнішніх чинників відповідно відносимо:

- макроекономічні чинники: рівень розвитку економіки, стабільність макроекономіки, стійкість до внутрішніх та зовнішніх шоків;
- політико-правові чинники, до яких варто віднести стан нормативно-правової бази менеджменту господарства, політичну ситуацію;
- чинники економічної політики на державному рівні: інноваційна, фінансова, бюджетна, валютна, зовнішньоекономічна політика держави;
- чинники політики на регіональному рівні: політика щодо регіонального розвитку, захист регіональних товаровиробників, відносини з державним бюджетом;
- чинники міжнародного середовища: глобалізаційні процеси, міжнародний поділ праці, транскордонне співробітництво, зовнішньоекономічна діяльність, тощо.

Враховуючи перелічені чинники, конкурентні переваги регіону можна класифікувати за п'ятьма основними компонентами (рис. 2): фінансово-економічна, соціальна, зовнішньоекономічна, інноваційно-інвестиційна, організаційно-інституційна. Такий підхід до класифікації конкурентних

переваг дасть змогу більш чітко окреслити механізм впливу на економічну безпеку, а також характеризувати регіони України відповідно до конкурентних переваг.

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ РЕГІОНУ

Фінансово-економічна компонента	Цілісність економічної системи регіону, забезпеченість фінансовими ресурсами, рівень ділової активності в регіоні, структура підприємницького сектора
Соціальна компонента	Рівень соціального розвитку регіону, трудовий потенціал, рівень матеріального становища населення регіону
Зовнішньоекономічна компонента	Участь у міжнародному поділі праці, інтенсивність міжнародної торгівлі, розвиненість міжнародної співпраці в різних галузях
Інноваційно-інвестиційна компонента	Інвестиційна привабливість регіону, рівень використання інновацій та їх впровадження у виробничий процес, інноваційно-інвестиційний потенціал
Організаційно-інституційна компонента	Інституційний потенціал, ефективність регіонального управління, діяльність в напрямку розвитку регіону

Рис. 2. Класифікація конкурентних переваг регіонів*

*Джерело: розробка автора

Аналіз економічної компоненти конкурентоспроможності регіонів (табл. 1) засвідчив значну диференціацію регіонів за обсягом валового регіонального продукту. До найбільш продуктивних регіонів відносяться Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська та Львівська області (ВРП коливається в межах 7000-12000 млн. грн.). Натомість до “найбідніших” регіонів можна віднести Чернівецьку, Тернопільську, Херсонську, Закарпатську та Волинську області. Помітною є ситуація, що до найбільш продуктивних регіонів належать ті, які спеціалізуються на послугах, розвинутою є туристично-рекреаційна галузь, а також мають гарне географічне розташування (близькість до кордону з сусідніми державами, або ж вихід до моря). Натомість, найменш продуктивні регіони спеціалізуються на сільському господарстві та торгівлі.

До конкурентних переваг “продуктивних” регіонів відноситься також концентрація підприємницького потенціалу, зокрема, лише в м. Києві в 2016 р. функціонувало 25% від усіх підприємств України, в Дніпропетровській області – 7,9%, Харківській – 7,3%, Одеській – 6,9%, Львівській – 5,4%. Для порівняння – в Чернівецькій – 1,2%, Тернопільській – 1,48% (без врахування Донецької та Луганської областей). Про розвиток конкурентної переваги щодо ділової активності в регіонах свідчать дані щодо обсягу реалізованої продукції суб'єктами господарювання (рис. 3), де яскраво вирізняються Дніпропетровська, Київська, Донецька, Харківська, Одеська та Львівська області. Значною інвестиційною привабливістю в 2016 р. характеризувались Київська, Харківська, Дніпропетровські, Львівська та Одеська області. Натомість найменші обсяги інвестицій були сконцентровані в Чернівецькій (обсяг капітальних інвестицій дорівнював 1339,5 млн. грн.) та Закарпатській (2267 млн. грн.) областях.

Таблиця 1

**Вибрані показники фінансово-економічної компоненти
конкурентоспроможності регіонів в 2016 р.***

Регіони	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Індекс споживчих цін, % (грудень до грудня попереднього року)	Кількість підприємств	Індеси промислової продукції, % до попереднього року	Індеси обсягу сільськогосподарськ ого виробництва, % до попереднього року
Україна	1586915	204450,1	112,4	343440	102,0	100,9
Вінницька	43990	5007,3	110,0	9442	102,5	114,3
Волинська	24195	4015,4	111,8	5600	96,5	101,2
Дніпропетровська	176540	19182,2	112,7	27251	98,8	95,2
Донецька	119983	6404,3	111,6	11763	105,9	95,1
Житомирська	29815	3240,2	112,6	6607	104,4	108,4
Закарпатська	24120	2267,0	111,7	6111	106,7	100,0
Запорізька	65968	6428,9	112,3	14423	95,8	92,6
Івано-Франківська	37643	4521,0	110,9	7942	92,4	100,3
Київська	79561	20497,3	112,2	18164	107,1	107,6
Кіровоградська	28758	3866,0	112,3	7684	115,5	102,2
Луганська	31393	1722,1	110,7	3354	157,0	94,3
Львівська	72923	9478,7	111,9	18628	99,6	103,8
Миколаївська	35408	6677,7	112,2	10569	108,4	102,2
Одеська	74934	9132,6	113,6	23883	104,4	109,6
Полтавська	69831	7666,8	114,2	10142	99,3	95,7
Рівненська	28724	2507,8	112,3	5253	99,7	104,0
Сумська	30397	3382,6	114,2	5842	92,0	94,0
Тернопільська	21676	2829,4	111,6	5096	107,6	104,3
Харківська	96596	10790,9	114,1	24938	106,5	89,7
Херсонська	23250	2763,1	112,8	8008	102,7	92,7
Хмельницька	32162	5536,9	111,4	6992	100,0	109,9
Черкаська	38466	3793,9	112,7	8296	110,7	100,7
Чернівецька	15049	1339,5	111,0	4054	94,8	101,3
Чернігівська	28156	2992,4	112,8	6018	108,0	97,8
м. Київ	357377	58406,1	114,0	87380	106,6	—

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Примітка: дані за січень-вересень 2016 р.

Враховуючи зовнішньоекономічну компоненту (табл. 2), вищими конкурентними перевагами володіють м Київ (зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг в 2016 р. досягнув позначки 20880301 тис. дол. США), Дніпропетровська (7085518 тис. дол. США), Київська (3712885 тис. дол. США), Запорізька (2526997 тис. дол. США), Одеська (2477190 тис. дол. США), Львівська (2449771 тис. дол. США) області. Таким чином, тенденції, які намітилися в результаті впливу фінансово-економічної компоненти конкурентоспроможності регіонів простежуються і щодо зовнішньоекономічної компоненти. Серед регіонів можна виділити ті, які володіють обома конкурентними перевагами та ті, які значно відстають (Чернівецька, Херсонська, Рівненська та Закарпатська області).

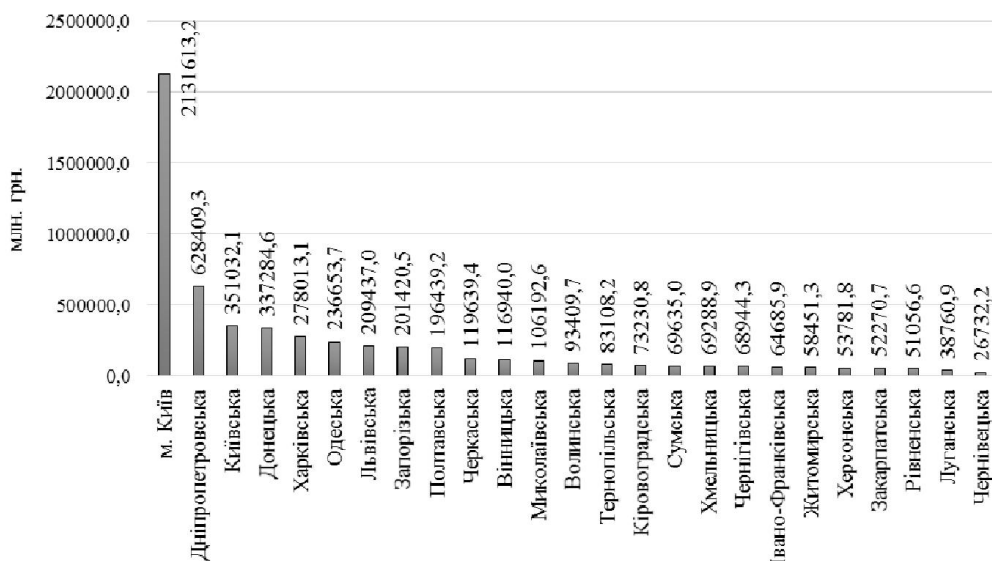

Рис. 3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання в 2015 р., млн грн*

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Таблиця 2

Вибрані показники зовнішньоекономічної компоненти конкурентоспроможності регіонів в 2016 р., тис. дол. США*

Регіони	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Зовнішньоторговельний оборот	
	Товари		Послуги		Товари	Послуги
Україна	25874523,8	27635299,5	6967612,6	3747956,4	32842136,4	31383255,9
Вінницька	573944,3	211586,4	47453,6	14299,4	621397,9	225885,8
Волинська	448876,5	800078,3	38083,1	12260,8	486959,6	812339,1
Дніпропетровська	4242381,8	2458962,6	129244,3	254929,2	4371626,1	2713891,8
Донецька	2542059,8	752435,3	258381,7	118979,2	2800441,5	871414,5
Житомирська	334180,4	215495,6	27805,6	12819,0	361986,0	228314,6
Закарпатська	848274,7	824440,4	132489,0	16227,0	980763,7	840667,4
Запорізька	1657961,5	714917,1	115957,7	38160,2	1773919,2	753077,3
Івано-Франківська	367873,3	289792,3	36750,9	12129,6	404624,2	301921,9
Київська	1204723,6	2204839,3	150166,6	153155,9	1354890,2	2357995,2
Кіровоградська	293279,9	135794,7	20948,8	14606,3	314228,7	150401,0
Луганська	340806,2	271326,5	31006,2	42576,0	371812,4	313902,5
Львівська	919961,1	1189327,0	295858,3	44624,3	1215819,4	1233951,3
Миколаївська	1119761,3	493762,7	296258,8	38514,2	1416020,1	532276,9
Одеська	1000379,7	821928,3	555784,3	99097,6	1556164,0	921025,9
Полтавська	1025641,0	488096,2	21098,3	106833,9	1046739,3	594930,1
Рівненська	215675,1	164095,4	21388,5	10519,1	237063,6	174614,5
Сумська	397639,2	322049,8	18234,2	17771,4	415873,4	339821,2
Тернопільська	205273,3	197952,3	31956,8	4138,8	237230,1	202091,1
Харківська	732992,3	1036935,2	195856,5	42933,1	928848,8	1079868,3
Херсонська	164277,2	128323,7	23848,7	3524,5	188125,9	131848,2

Продовження табл. 2

Хмельницька	204068,4	225566,7	14681,3	7226,1	218749,7	232792,8
Черкаська	323050,0	203211,7	11568,3	16264,6	334618,3	219476,3
Чернівецька	73312,0	63799,4	15878,2	1061,5	89190,2	64860,9
Чернігівська	285513,8	360152,0	14932,4	5064,6	300446,2	365216,6
м.Київ	6105660,2	11436054,6	1901857,1	1436729,5	8007517,3	12872784,1

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Важливим є твердження, що регіони, які володіють значними економічними та зовнішньоекономічними конкурентними перевагами володіють перевагами в соціальній компоненті регіональної конкурентоспроможності (табл. 3): нижчим рівнем безробіття, більш високим рівнем середньої заробітної плати, приростом населення. Однак, розвинутим регіонам притаманний вищий рівень заборгованості з виплати заробітної плати.

Таблиця 3

Основні показники соціальної компоненти конкурентоспроможності регіонів в 2016 р.*

Регіон	Рівень безробіття населення, %	Середня заробітна плата за місяць, грн.	Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн.	Міждержавна міграція міграційний приріст, скорочення (-), осіб
Україна	9,6	5358	1902,3	5289
м. Київ	6,8	8705	82,6	1109
Донецька	14,5	6017	344,2	52
Київська	6,8	5350	123,4	441
Дніпропетровська	8,0	5272	147,5	174
Запорізька	10,0	5224	32,7	72
Миколаївська	9,7	5100	84,7	49
Полтавська	13,1	5074	29,7	122
Луганська	16,9	5043	478,9	54
Одеська	6,7	4813	56,8	279
Львівська	7,8	4810	86,1	2
Харківська	6,3	4742	192,2	2543
Закарпатська	10,2	4646	3,7	-303
Івано-Франківська	9,0	4526	6,1	91
Вінницька	10,2	4523	11,0	50
Рівненська	12,1	4492	6,5	-36
Сумська	9,7	4467	86,9	50
Черкаська	10,4	4299	24,4	92
Кіровоградська	12,9	4272	35,2	-5
Житомирська	11,7	4216	6,7	94
Волинська	11,4	4188	12,6	31
Чернігівська	11,8	4184	22,3	168
Херсонська	11,7	4169	15,0	5
Хмельницька	9,4	4128	2,9	31
Чернівецька	9,7	3907	3,0	34
Тернопільська	11,2	3803	7,1	90

*Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Таким чином, можна зробити висновок про сильну конкурентну позицію розвинутих регіонів України (розвинутий підприємницький сектор; високий рівень заробітної плати, що сприяє залученню висококваліфікованих працівників; інтенсивна транскордонна та регіональна співпраця; наявність та достатньо ефективне управління фінансовими ресурсами; високий рівень показників фондовіддачі економіки регіону та виробничих фондів промисловості, тощо) та відсутність цих

конкурентних переваг в низки депресивних регіонів.

Варто наголосити, що простежуються вагомі відмінності в структурі конкурентних переваг і це цілком зрозуміло, оскільки жоден з регіонів не може володіти усіма конкурентними перевагами. Однак, найбільш низькими є конкурентні переваги в межах фінансово-економічної, соціальної та інвестиційно-інноваційної компонент. Варто зазначити, що зниження конкурентоспроможності саме в окреслених напрямках матиме деструктивний вплив на економічну безпеку держави.

Тому, Задля формування ефективних заходів підвищення конкурентоспроможності регіону в аспекті забезпечення економічної безпеки держави необхідно обґрунтувати механізм впливу конкурентних переваг регіону на економічну безпеку України та її окремі складові.

Висновки і перспективи. Під конкурентними перевагами регіону доцільно розуміти систему конститутивних характеристик соціально-економічного розвитку регіону, які не лише забезпечують високий рівень його конкурентоспроможності, але й позитивно впливають на спроможність національної економіки до розширеного відтворення та забезпечення економічного суверенітету держави.

Ідентифіковано групи чинників, які впливають на формування конкурентних переваг: внутрішні (географічні, виробничі, соціальні, організаційно-інституціональні, ресурсного забезпечення) та зовнішні (макроекономічні, політико-правові, економічної політики на державному та регіональному рівні, міжнародного середовища) чинники впливу.

Враховуючи чинники впливу на формування конкурентних переваг регіонів, здійснено класифікацію конкурентних переваг регіону за основними компонентами: фінансово-економічна, соціальна, зовнішньоекономічна, інноваційно-інвестиційна, організаційно-інституційна, що надає можливість більш чітко окреслити механізм впливу на економічну безпеку, а також охарактеризувати регіони України відповідно до конкурентних переваг.

Аргументовано, що формування та посилення конкурентних переваг регіонів через чинники та канали впливу здійснює вплив на економічну безпеку держави та її основні компоненти: фінансову, зовнішньоекономічну, продовольчу, енергетичну, виробничу, соціальну, інвестиційну та науково-технічну задля формування ефективних заходів підвищення конкурентоспроможності регіону в аспекті забезпечення економічної безпеки держави.

Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на оцінюванні взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону.

Список використаних джерел

1. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations, Free Press, New York, 1990.
2. Борисова, С. Є. Конкурентні переваги регіонів України в контексті її інтеграції до світового ринку капіталу : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / С. Є. Борисова ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
3. Бельський, П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках: монографія [Текст] / Бельський П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. – Львів: ІРД НАНУ, 2005. – 214 с.
4. Ковальська, Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : монографія [Текст] / Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстиря, 2007 – 420 с.
5. Мікула, Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія [Текст] / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
6. Безугла, В. О. Основи формування конкурентоспроможності регіонів України (на прикладі Полтавського регіону) : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.10.01 "Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка" / В. О. Безугла ; Харк. нац. акад. міськ. г-ва. – Х., 2006. – 20 с.
7. Герасимчук, З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: монографія [Текст] / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 248 с.
8. Ковальська, Л. Л. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону : автореф... дис. д-ра екон. наук: 08.00.05 / Л. Л. Ковальська ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2008. – 33 с.
9. Горняк, О. В. Виявлення та посилення конкурентних переваг Одеського регіону [Текст] / О.В. Горняк, І. М. Пугачова // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2012. – Вип. 3-4. Том 17. – С. 7-15.

10. Диніна, К. Стратегія формування конкурентних переваг [Текст] / К. Диніна // Персонал. – 2009. – №1. – С. 78-83.
11. Krugman, P. Competitiveness: a dangerous obsession [Text] // Foreign Affairs, 17. vol. 73(2), March – April, 1994 – pp. 28-44.
12. Лискова, С. С. Виявлення та посилення конкурентних переваг Луганської області [Текст] / С.С. Лискова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 1 (13). – С. 72-77.
13. Филобокова, Л. Ю. Комплексная оценка конкурентоспособности региона [Електронний ресурс] / Л. Ю. Филобокова // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал, 2011. – № 2 (26). – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/competitiveness_of_region.htm.
14. Тимофієва, С. Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури [Текст] / С. Б. Тимофієва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 9. – С. 512-515.

Vasylytsiv Taras

Sci.Dr., (in Economics), Professor, Head of Department
Department of Finance, credit and insurance
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: tgvas@mail.ru

Bilyk Rostislav

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral student
SI "Institute of Regional Studies by M. I. Dolishnyi NAS of Ukraine"
Lviv, Ukraine

E-mail: rostik_biluk@mail.ru

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF REGIONS AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Abstract

Introduction. Formation and strengthening of competitive advantages of regions can be a precondition for ensuring sustainable economic growth of the state. Moreover, the dynamism of the competitive advantages of regions has some impact on the economic state security and its main components. As one of the tasks of economic security is to ensure the competitiveness of the economy in the global economic system, identification, scientific and methodological substantiation of the influence mechanism of competitive advantages of the region on the economic security of Ukraine is relevant and popular, particularly in terms of the state desire to integrate into the European economic and social space.

Methods. During the research was used the general scientific and special methods of system analysis and theoretical generalization, economic analysis, economic and statistical method, method of structural and logical analysis.

Results. The theoretical and practical aspects are investigated and the definition of "region's competitive advantage" is specified, particularly the concept of competitiveness and region's competitive advantages are delineated. Considering the influence factors on the formation of region's competitive advantages, the classification of region's competitive advantages by major components: financial and economic, social, foreign trade, innovation and investment, organizational and institutional is conducted, that enables more clearly define the influence mechanism on economic security, and characterize the regions of Ukraine according to competitive advantage. The mechanism of influence competitive advantages of the region on the economic security of Ukraine for the formation of effective measures to improve the competitiveness of the region in terms of providing state economic security of the state is substantiated.

Discussion. Further research in the analyzed area is advisable to focus on evaluating of relationships of the economic security and competitiveness of the region.

Keywords: competitiveness, regions, competitive advantages, state economic security, mechanisms.

References

1. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York.
2. Borysova, S. (2006). *Konkurentni perevahy rehioniv Ukrainy v konteksti yii intehtatsii do svitovoho rynku kapitalu* [Competitive advantages of regions of Ukraine in the context of its integration into the global capital market]. Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.05.01; Donets. nats. un-t.
3. Bielenkyi, P., Mikula N., & Matveiev Ye. (2005). *Konkurentnist na transkordonnykh rynkakh* [Competitiveness on cross-border markets]. IRD NANU.
4. Kovalska, L. (2007). *Otsinka konkurentospromozhnosti rehionu ta mekhanizmy yii pidvyshchennia* [Evaluation of the competitiveness of the region and mechanisms to improve it]. Lutsk: Nadstytia.
5. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo* [Inter-territorial and cross-border cooperation]. Lviv: IRD NAN Ukrainy.
6. Bezuhla, V. (2006). *Osnovy formuvannia konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy (na prykladi Poltavskoho rehionu)* [Fundamentals of formation of regional competitiveness in Ukraine (for example, Poltava region)]: avtoref. dys. kand. ekon. nauk : 08.10.01 "Rozmishchennia produktynykh syl i rehionalna ekonomika"; Khark. nats. akad. misk. h-va.
7. Herasymchuk, Z., & Kovalska L. (2008) *Konkurentospromozhnist rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The competitiveness of the region: the theory, methodology, practice]. Lutsk: Nadstytia.
8. Kovalska, L. (2008) *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehionu* [Organizational-economic mechanism of increasing regional competitiveness]: avtoref... dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.05; In-t rehion. doslidzh. NAN Ukrainy.
9. Horniak, O., & Puhachova I. (2012). *Vyavlennia ta posylennia konkurentnykh perevah Odeskoho rehionu* [Identifying and increasing the competitiveness of Odessa region]. *Visnyk ONU imeni I. Mechnykova*, 3-4, 17, 7-15.
10. Dynina, K. (2009). *Stratehiia formuvannia konkurentnykh perevah* [The strategy of formation of competitive advantages]. *Personal*, 1, 78-83.
11. Krugman, P. (1994). Competitiveness: a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 17, 73(2), 28-44.
12. Lyskova, S. (2011). *Vyavlennia ta posylennia konkurentnykh perevah Luhanskoi oblasti* [Identifying and increasing the competitiveness of Luhansk region]. *Visnyk Berdianskoho Universytetu Menedzhemntu i Biznesu*, 1 (13), 72-77.
13. Fylobokova, L. (2011). *Kompleksnaia otsenka konkurentosposobnosti rehiona* [Complex evaluation of competitiveness of the region] *Rehionalnaia Ekonomika y Upravlenye*, 2 (26) Retrieved from http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/competitiveness_of_region.htm.
14. Tymofieva, S. (2016). *Konkurentni perevahy rehionu ta vplyv na nykh parametriv rehionalnoi infrastruktury* [Competitive advantages of the region and the impact of the parameters of regional infrastructure on them]. *Hlobalni ta Natsionalni Problemy Ekonomiky*, 9, 512-515.

ТЕХНОЛОГІЇ
МЕНЕДЖМЕНТУ
І МАРКЕТИНГУ

TECHNOLOGIES
OF MANAGEMENT
AND MARKETING

UDC 339.92:659

JEL Classification F19, M21, M 31, M39

Demkura Taras

Postgraduate Student

Department of International Management and Marketing

Ternopil National Economic University

Ternopil, Ukraine

E-mail: tdemkura@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS OF GLOBAL NETWORK MARKETING COMPANIES IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Functioning of network marketing companies in Ukraine needs to find new methods and approaches in modern conditions to the study of the development of the integrated marketing communications. The aim of the article is to develop a program of communicative measures for the support and development of network marketing companies.

Methods. The following methods are used, namely: theoretical generalization and comparison, statistical analysis, abstract and logical, methods of analysis and synthesis.

Results. Scientific innovation is the allocation of two levels in the development of the system of communication activities: state and local governments and directly MLM-companies.

The main tasks that must be implemented at the state level are: to promote and advance the idea of self-employment by raising awareness, improving the education system of network marketing; assistance in promoting a positive image of network marketing companies through the introduction of legislative changes relating to direct sales and marketing network, development of self-regulation; support of Ukrainian MLM-companies and facilitate their output to foreign markets through implementation of information campaigns and seminars with the participation of representatives of MLM-companies, assistance in the implementation of European standards and access to foreign markets.

Measures for improving communications at the company level should cover the following areas: improvement of work to increase the level of awareness by conducting image advertising, PR-activities and development of SMM; to involve collaboration for using a systematic approach in the learning process and make changes to stimulate distributors singled out customers as a separate group; for keeping distributors – to implement the development of loyalty programs.

Discussion. The proposed program will enable to fulfill more systematically and purposefully actions on the development of business both state and local authorities, and MLM-Ukrainian companies to increase the efficiency of its operations.

Keywords: program, distributors, image advertising, marketing communications, network marketing companies, tools of marketing communications.

Introduction. The end of the 20th - the beginning of the 21st century saw the active development of network marketing companies (MLM-companies). Today, according to the World Federation of Direct Selling Associations 125 countries are involved in MLM-industry, it covers 103.277 million distributors and provides sales in the amount of 183.729 billion US dollars [1].

Since the 90s of the 20th century there was a rapid spread of global MLM-companies in Ukraine, but then the interest of Ukrainians gradually decreased [2]. Among a number of factors influencing the activities of MLM-companies, the most important factors of their development are considered to be the preconceived attitudes of the population to this kind of business. One of the internal factors, which led to a slowdown in the activity of MLM-companies in Ukraine, is believed to be distributors' attitude towards motivational programs of the companies. The research conducted among distributors of seven MLM-companies showed a lack of stimulating effect of existing motivational programs. The above mentioned necessitates defining the main directions of the development of communicative measures in MLM-companies in Ukraine and developing ways of their support both at the macro and micro levels.

Analysis of recent research and publications. The problems of formation of marketing communications are enough widely covered in the works of such scientists as follows: Stanley Fred Battle, John Burnet, P. Doyle, Philip Kotler, S. Moriarti, H. Bahiyeva, S. Illiashenko, T. Lukianets, T. Primak, Yu. Shypulina, I. Shkurupska and others. They identified the main tools of marketing communication, models of their building and the evaluated results. However, the priorities for development of the communication MLM-companies left unattended in Ukraine. The peculiarities of these priorities are the promotion of products and services with using direct contact of man with man.

The purpose of research is to develop the programs of marketing communications both at macro and micro levels to ensure the development of MLM-companies in Ukraine.

Methodology of the study. The following methods are used to achieve these goals: theoretical generalization and comparison, statistical analysis, abstract and logical method, methods of analysis and synthesis.

Results. Integrated marketing communications is the tool that makes it possible to inform the target audience the main purpose of the company and help to realize its main objectives.

Priority purpose of network marketing companies is to create economically educated middle class in Ukraine by providing the opportunity to the population without substantial cost to become independent entrepreneurs. It is on its implementation and targeted marketing communications companies through the system of training and a number of stimulating measures create the conditions for development of entrepreneurship in Ukraine.

Undoubtedly, the development of entrepreneurship in the country directly depends on the creation and development of business, its support from the state and appropriate public policy.

Therefore, the program of marketing communication of network marketing companies has to include two blocks of tasks and appropriate decisions:

- the tasks to support and popularize entrepreneurship at the level of the state and local governments;
- The task at the level of network marketing companies to attract cooperation and create a positive image.

Block diagram of directions, tasks and activities at the level of state government to support the popularization and development of entrepreneurship and network marketing companies is shown in Fig. 1.

The first block of questions that are necessary to resolve at the state level for the successful functioning of MLM-companies in Ukraine is facilitating and promoting the idea of self-employment and entrepreneurship, including conducting information campaigns involving the media, where the emphasis will be put on the possibility of self-realization and implementation of their ideas, independence from the employer, etc.

One of the measures that will also help to popularize entrepreneurship can be competitions of business plans, start-ups and their further support that are initiated by the authorities.

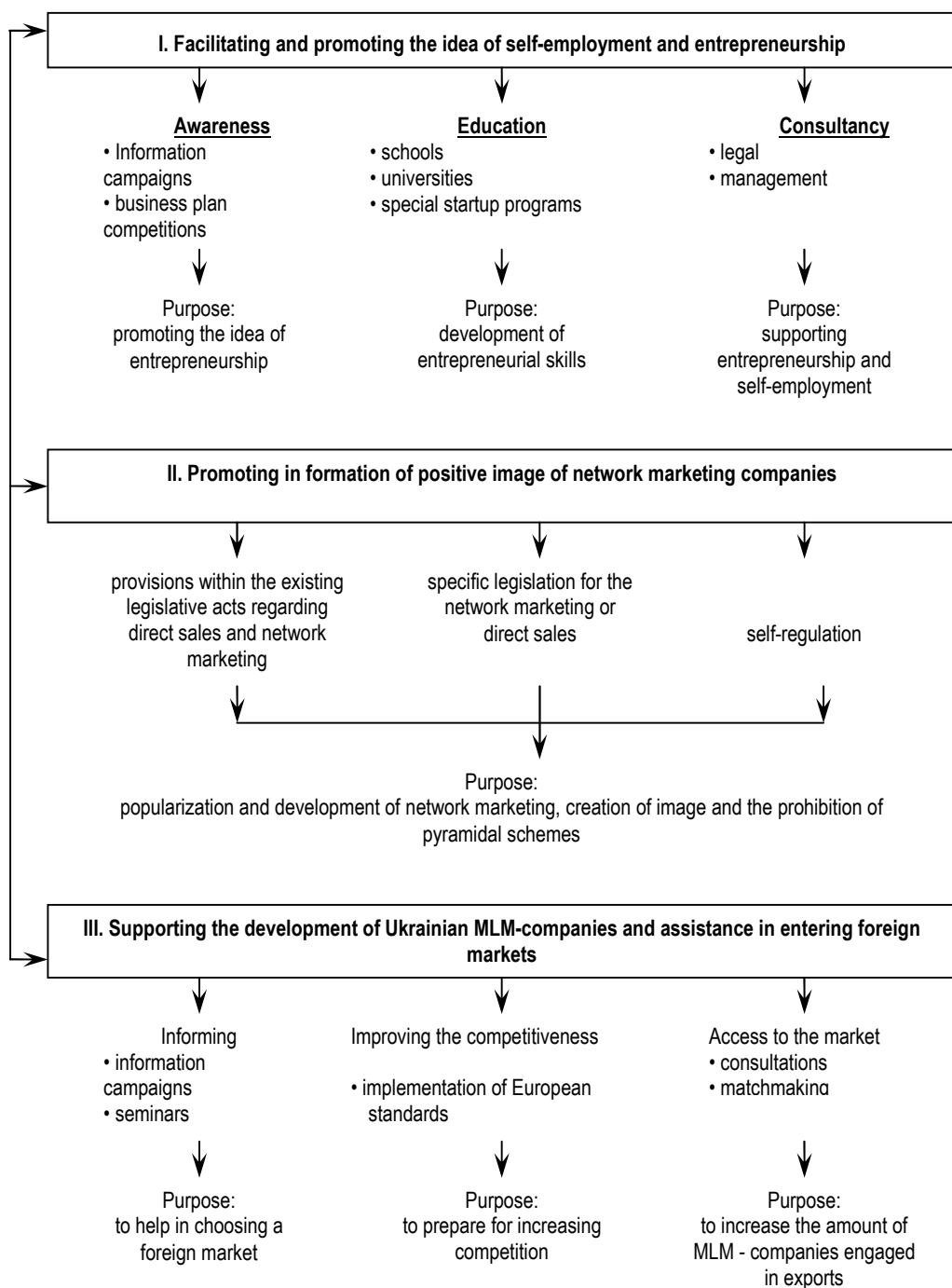

Fig. 1. Block diagram of the main directions and activities of the state in the industry of communications to promote the development of MLM-companies in Ukraine *

* elaboration of the author

Research Amway Global Entrepreneurship, which was conducted by the company in 2014, showed that 43% of surveyed people are satisfied in 38 countries of the world with education in business on average, while in Ukraine only 23% [2].

This is evidence that the development of entrepreneurial skills is necessary to start more schools, universities, and also to develop actively the trainings and seminars. However, the important aspect of education should be the practical skills of entrepreneurship, basic business skills, learning creative and innovative approaches to solving business problems.

The development of entrepreneurial skills will be the result of increasing the level and quality of education, which in turn will contribute to the promotion of independent employment business. Very important for Ukraine is to expand services for counseling people on both legal and administrative business practices in order to support entrepreneurship.

Despite the improvement of the network marketing image, as noted by distributors of global network companies, yet there still is a stereotype in the society that network companies are pyramid (fraudulent) structures, due to unfair work of individual distributors and unregulated issues of network marketing companies. Many countries have already accumulated substantial experience in solving the issues of MLM-companies activity as an organizational form of commercial activity that occurs in two basic forms: the adoption of a special law regulating the activity of such companies and their relationships with customers, the establishment of contractual relations with distributors, market protection from fraudulent initiatives or the development of specific provisions and regulations under both criminal and civil law. The second form of legal regulation is the most widespread in the world. For example, in the US the separation of MLM companies and financial pyramids is reflected through a series of decisions by the Federal Trade Commission [3]; Canada passed a law against pyramid schemes – the Act on competition [4]; in Spain there is a law on the distribution in trade which defines the essence of multi-level sale.

Today in Ukraine the issues of network marketing companies' activity are not legally regulated, there is so-called legal vacuum, which creates an ambiguous attitude in the society to this form of business organization. There is no definition of the concepts "network marketing", "network marketing company", which complicates accounting of these companies and controlling their activities by the state. However, some issues of regulation of relations and prevention of fraudulent schemes in the form of "financial pyramids" in Ukraine are provided by the norms of the Criminal Code. Unscrupulous statements during the recruitment of new members (distributors), not only by the representatives of the company, but also by other distributors (leaders, sponsors) may also be qualified as a deceptive advertising.

Using the world practice, we believe that the establishment of legal norms regarding network marketing companies in Ukraine should be done by introducing appropriate amendments on the definition of network marketing, income taxation of certain entities involved in the process of network marketing, the rules of returning products, to the existing Legislative Acts regulating business activity. Legalization of network marketing companies would improve their image and enable them to develop.

An important direction of development communications programs at the national level is to help Ukrainian MLM-companies to enter foreign markets. The main purpose of this activity is to assist in choosing the market and the appropriate marketing strategy for its coverage, in the development of the commodity, pricing and communication strategies and ultimately in increasing the number of Ukrainian MLM-companies that export their products. To realize this goal at the state and local governments levels it is necessary to create consulting centers, which would inform potential representatives of MLM-companies, and other entrepreneurs about free trade areas, legal conditions for doing business in a particular country, market structure, cultural peculiarities of doing business in different countries by conducting off-line seminars, and by providing on-line advice and webinars. Recently, matchmaking has become widespread in business circles i.e. conducting business meetings to find possible partners, holding negotiations with all stakeholders such as business partners and representatives of the authorities and the media. Invitation to representatives of Ukrainian MLM-companies to participate in these business meetings will help them enter foreign markets.

Analysis of MLM companies in Ukraine and their marketing communication tools showed that although they are very carefully approach to developing their communication programs, conducting appropriate audience research, choosing your strategy, but there are a number of points, consideration of which will increase the performance of companies.

Communications program should, in our view, pursue three main objectives that can solve marketing communications (Fig. 2).

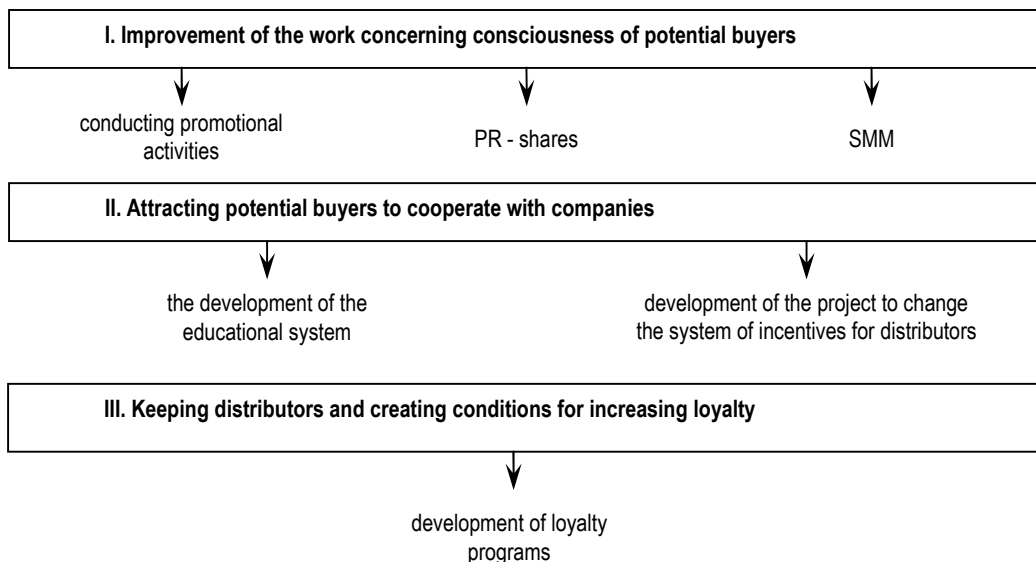

Fig. 2. Block diagram of the measures to improve the IMC by Network Marketing Companies

** elaboration of the author*

One of the aims of marketing communications is to provide consciousness among potential buyers regarding the company and its products. The practice of MLM companies in Ukraine indicates that potential buyers sufficiently acquainted with companies that have long been operating in the market, stimulated by access to Internet sites and advertising presence.

MLM-companies accentuate attention to lack of advertising products, but image advertising creates certain conditions for improving consumer confidence, helps retailers to ensure the active promotion of products, especially in the conditions of increasing competition. That is why companies that are newly on the market should be greater use of image advertising

Significant role in creating the company's image plays such tool of marketing communications as public relations (PR, public relations). It includes a number of different methods by which the atmosphere of trust in the network companies is created. After all, along with a positive attitude to MLM companies, there are quite a large number of negative reviews on MLM-companies.

Therefore, it would be appropriate to implement a project to create and maintain a positive image of the company through involvement PR methods at the level of representatives of companies in Ukraine.

The study of the views of all stakeholders should be conducted in the mentioned project that are directly or indirectly related to the company, evaluate situation and identify the main problem. Knowledge of bottlenecks will make it possible to plan target of the program (what we want to achieve), identify the target audience (on whom we shall direct our actions), formulate requirements (what exactly we want to achieve with every type of audience). Peter Green notes that "non-structured activities in the field of PR will never be as effective as planned program" [5].

It is appropriate to use the following methods within the program of PR:

1. Presenting the information about the company – new products, regional activities, the results of research and development – through dissemination through the media, participating in talk shows, conducting press conferences and the Internet. These measures will help to create the image of a more “open” company and improving public and company relations.

2. Creation of events and participate in special events such as: sponsored participation in sports competitions, concerts and exhibitions. The main goal of the sponsorship is to increase consciousness about the company and improve its image by association with positive values.

J.J. Lambin noted that “no matter how the company sponsored an expedition to the Himalayas or transatlantic regatta, it thereby underlines devotion to moral values such as team spirit and courage. On the one hand, the company confirms its openness and harmonious integration into society, on the other hand, and this applies to internal communications, develops staff support and provides friendly climate in the team” [6, p. 585]. The above is especially important for companies MLM, where distributors operate as independent business units and represent the companies in the market.

Sponsored and charitable activities of global network marketing companies became the standard of work in the market. Ukrainian MLM-companies have to pay more attention to the instrument that will allow both improving their image and improving consciousness about the company.

One of the forms of sponsorship is a marketing of events, which is gaining popularity in recent years, gradually replacing charity, recalculation of the proceeds from the sale of products for a specific event or nonprofit organization. Support for conducting festivals and other cultural events, sports clubs and sports teams will promote recognition of the company among the population.

Network companies can also implement marketing communications in virtual space [7]. With the development of Internet-technologies of communications is increasingly shifting to social networks, forums and blogs, due to the possibilities of individualization of offers, control over the effectiveness and lower costs.

The global network marketing companies, operating in Ukraine and their distributors are active in social networks, presenting interesting and quality content about the products and company, various training programs. In the world practice the specialists work in such companies, creating editorial portfolio, conducting the control over the spread of information. Ukrainian companies passively use opportunities of social networks to promote their brands, though virtual social networks from the standpoint of communication effects have several advantages [8, p. 143], but building of phased communication policy is necessary for the successful presentation company [9, p. 22].

Therefore, we propose active implementation of SMM (Social media marketing) in the activities of Ukrainian MLM-companies through the following measures:

- research of target audience, namely determining that fact which information is needed for consumer, who plans to purchase or join as a distributor to companies, which social networks are the most popular among the target audience, when the target audience actively use social networks;
- content development and its distribution with using various methods. Today, viral marketing is such method according to experts of SMM-marketing;
- monitoring reactions to content, evaluation of the theme for discussion and activity tracking of page subscribers or communities. Interaction of administrator of account social to its users is important at this stage, providing answers to questions, comments, etc.

Thus, this type of communication will contribute to creating better awareness among consumers and will encourage them to make purchases.

The task of marketing communications is to attract potential customers to interact by providing knowledge about the company and its products. Scientists emphasize the need to achieve synergistic effect from the introduction of integrated marketing communications for the company [10]. Therefore, companies pay much attention to communications in order to develop systems of incentives and rewards for distributors, because they are their strategic resource. Sales growth rates of the company, the pace of market development, as well as the place that the company will hold in the market are all dependent on

the efficiency of distributors' work. To achieve high sales results it is important to introduce a system of education and training. Despite the significant amount of training materials offered by companies about the first steps of the distributor and his work, a large number of seminars and trainings are offered as on-line, and off-line. Almost none of the MLM companies teach distributors according to the full cycle of issues including a concept of "personal sales" as well as on marketing, which technologies can greatly increase the effectiveness of activities in the field of sales. In this regard, to improve the education system in MLM-companies we offer to develop corporate training systems being an integral part of the overall personnel management system aimed at ensuring distributors' abilities to carry out personal sales at a competitive level.

It is important to distinguish clearly between target audiences in the process of developing measures of financial incentives in order to attract customers and distributors to interact with a company. Today, any potential buyer can conclude an agreement with the company and buy products at a discount, regardless of the purpose – for their own consumption or for sale. It is proposed to implement project in which the products will be sold at a uniform price in order to overcome disparities when setting prices increased motivation to distribution activity.

However, the purpose of buying should be noted in the agreement – selling of products then it should be sold with established discounted distributor at the level of corporations.

The task for distributors is to develop its own systems of stimulating for potential buyers and real customers (it may be discounts, bonus programs, selling three products for the price of two, etc.

This approach to the system of incentives, firstly, will meet the main goal of companies, namely the involvement of distributors, secondly, allow implementing accounting of active distributors and controlling over their activities.

Conclusions and discussion. Identification of the main factors influencing the activity of international MLM-companies allowed formulating the basic directions and communication activities to enhance their activities.

An important component of the program for development of marketing communication is to improve marketing communication activities of network marketing companies.

The proposed program of communication measures for the support and development of network marketing companies will contribute, above all, the formation of the image of the company and its products in the consumer, improving the business climate in Ukraine, the creation of the middle class by attracting people to the business, which are the foundation of economic development in the developed world.

References

1. World Federation of Direct Selling Associations official web-site. Retrieved from <http://wfdsa.org>
2. Global Entrepreneurship Research Amway official web-site. Retrieved from <http://news.amway.ua/ager/>
3. Federal Trade Commission Protective American's consumers official web-site. Retrieved from <http://www.ftc.gov/>
4. Multi-Level Marketing and Scheme of Pyramid selling. Sec.55 and 55.1 of the competition act draft March 31, 2008/ official web-site. Retrieved from: <http://www.competitionbureau.cc.ca/eic/site/cb-bc.nsf/uwapi/Eng-MLM-Info-Bulletin>
5. Green, P. S. & Winning, P.R. (1994) Tactics. London, UK.
6. Lamben, ZH.-ZH., Chumpitas, R. & Shuling I. (2011). *Menedzhment, oriyentirovanny na rynek* [Management, market-oriented]. Saint Petersburg, Russia: Piter.
7. Shkurupska, I.O. (2016). *Marketynh u sotsialnykh merezhakh yak element intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii* [Marketing on social networks as part of integrated marketing communications]. International Scientific Conference MicroCAD, Kharkov.
8. Kurban, O.V. (2014). *PR u marketynhovykh komunikatsiakh* [PR in marketing communications]. Kyiv, Ukraine: Kondor-Vydavnytstvo.
9. Illiashenko, S.M. & Ivanova, T.Ye. (2015). *Instrumenty ta metody prosuvannia produktsii v Internet: analitichnyi ohliad* [Tools and methods of product promotion in the Internet: analytical review]. *Marketing and*

Innovation Management, 3, 20-32.

10. Prymak, T.O. (2002). Zmist ta znachennia intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii: synerhichnyi efekt [The nature and value of integrated marketing communications: synergy]. *Problems of Science*, 7, 36-43.

Демкура Тарас

аспірант кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

E-mail: tdemkura@gmail.com

РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ГЛОБАЛЬНИХ КОМПАНІЙ МЕРЕЖЕВОГО МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. У сучасних умовах функціонування компаній мережевого маркетингу в Україні потребує пошуку нових методів та підходів до обґрунтування розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій.

Методи – теоретичного узагальнення й порівняння, статистичного аналізу, абстрактно-логічний, методи аналізу та синтезу.

Результати. Наукова новизна полягає в виділенні двох рівнів при розробці системи комунікативних заходів: державні та місцеві органи влади та безпосередньо MLM-компаній. Основними завданнями, що повинні бути реалізовані на рівні держави є: сприяння та просування ідеї самозайнятості за рахунок підвищення обізнаності, покращення системи навчання з мережевого маркетингу; сприяння у формуванні позитивного іміджу компаній мережевого маркетингу за рахунок впровадження законодавчих змін стосовно прямого продажу та мережевого маркетингу, розвитку саморегулювання; підтримка українських MLM-компаній та сприяння їхньому виходу на зарубіжні ринки через проведення інформаційних кампаній та семінарів з залученням представників MLM-компаній, допомоги по впровадженню європейських стандартів та доступу до зарубіжних ринків.

Заходи щодо покращення комунікацій на рівні компаній повинні охоплювати наступні напрями: покращення роботи щодо підвищення рівня усвідомленості через проведення іміджевої реклами, PR-заходів та розвитку SMM; з метою залучення до співпраці – використовувати системний підхід в процесі навчання та внести зміни щодо стимулювання дистриб'юторів, виокремивши в окрему групу покупців; для утримання дистриб'юторів – здійснювати розвиток програм лояльності.

Перспективи. Запропонована програма дасть можливість як державним, так і місцевим органам влади більш системно та цілеспрямовано проводити роботу щодо розвитку підприємництва, а українським MLM-компаніям підвищити результативність своєї діяльності.

Ключові слова: програма, дистриб'ютори, іміджева реклама, маркетингові комунікації, компанії мережевого маркетингу, інструменти маркетингових комунікацій.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Всесвітньої федерації асоціацій прямого продажу. [Електронний ресурс] URL: <http://wfdsa.org>
2. Глобальные исследования предпринимательства Amway [Електронний ресурс]. URL: <http://news.amway.ua/ager/>
3. Federal Trade Commission Protective American's consumers [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ftc.gov/>
4. Multi-Level Marketing and Scheme of Pyramid selling. Sec.55 and 55.1 of the competition act draft March 31, 2008/ [Електронний ресурс]. URL: <http://www.competitionbureau.cc.ca/eic/site/cb-bc.nsf/uwapi/Eng-MLM-Info-Bulletin>
5. Green, P. S. Winning PR Tactics / P. S. Green. – London, 1994.
6. Ламбен, Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. 2-е изд. / Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулинг. – СПб.: Питер, 2011. – 720 с.
7. Шкурупська, І. О. Маркетинг у соціальних мережах як елемент інтегрованих маркетингових комунікацій [Текст] / І. О. Шкурупська // Міжнародна наукова конференція MicroCAD : Секція №16 –

Сучасні технології в економіці та менеджменті. – НТУ "ХПИ", 2016. – С. 347.

8. Курбан, О. В. PR у маркетингових комунікаціях: [навч. посібник] / О. В.Курбан. – К.: Кондор-Видавництво, 2014. – 246 с.

9. Ілляшенко, С.М. Інструменти та методи просування продукції в Internet: аналітичний огляд / С.М. Ілляшенко, Т.Є. Іванова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – № 3. – С. 20-32.

10. Прима, Т.О. Зміст та значення інтегрованих маркетингових комунікацій: синергічний ефект / Т. Прима // Проблеми науки. –2002. – №7. – С.36-43.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ
ВІДНОСИНИ

FINANCIAL AND CREDIT
RELATIONS

УДК 336.71
JEL Classification M2

Борисова Ніна

магістрант

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

E-mail: bbaabbaa@rambler.ru

Тарасевич Наталія

к.е.н., доцент кафедри банківської справи

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

E-mail: tarasevich-nv@rambler.ru

КОНЦЕНТРАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

Вступ. Автором розглянуто проблему актуальності такого явища, як злиття та поглинання банків, в умовах кризового стану економіки, коли банківська система України терміново потребує якісного очищення.

Методи. У процесі дослідження використано метод аналізу та синтезу; історичний і логічний методи.

Результати. У даний час ринок злиттів і поглинань проходить етап політичної дестабільності та уповільнення цих процесів, але вимоги НБУ щодо нарощення капіталу спонукають слабкі банки до злиття, в іншому разі вони вимушені піти з ринку. Реорганізаційні процеси окрім підвищення надійності та стійкості банківської системи призводять до виникнення банківських монополій..

Перспективи. Отримані в роботі результати показують, що на даному етапі процес злиття і поглинання в банківській сфері набирає більших обертів через неспроможність багатьох банків вистояти перед скрутними часами. Доречно відмітити, що НБУ зі свого боку тільки сприяє процесам об'єднання банків. Доказом цього слугує нова форма банківського нагляду, згідно якого всі банки поділені на відповідні кластери.

Ключові слова: реорганізація банку, концентрація в банківському секторі, консолідація капіталу, злиття та поглинання, кластерна політика, ринок M&A, продаж банку.

Вступ. Перед банківською системою України на даний час постає проблема обмеженості більшості банківських установ у фінансових ресурсах. Ця обмеженість виключає можливість участі багатьох банків у системі докапіталізації за новими вимогами НБУ. Зазначене питання може бути вирішено за допомогою концентрації банківського капіталу на основі злиття та поглинання банків. Хронологія розвитку процесів злиття та поглинання у банківському секторі української економіки налічує достатню кількість прикладів таких угод.

На сьогоднішньому етапі українська економіка переживає не найкращі часи, і банки, в свою чергу, вимушені або вирішувати проблему докапіталізації, щоб не втратити своєї здатності залишатися на ринку, або бути поглинутими більш впливовими конкурентами. Слід зауважити, що банківський сектор проявляє найбільшу активність в процесах злиття та поглинання у розрізі вітчизняної економіки. В умовах нестабільності ринкових відносин, яка підкріплюється ще й політичною нестабільністю правління банку може приймати рішення про злиття чи поглинання не тільки з позицій підвищення синергетичного ефекту або посилення конкурентних позицій, а в першу чергу, заради уникнення банкрутства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами концентрації капіталу на основі злиття та поглинання у банківському секторі України займалися такі вчені-економісти, як Л. Скалозуб, Н. Ткачук, В.М. Марченко, Б. Степаненко, К.Р. Немашкало, Є.С. Федорова, О.Г. Коренєва та інші.

Мета. Метою даного дослідження є вивчення досвіду проведення угод M&A та визначення перспектив злиттів та поглинань банків на даному етапі. У ході досягнення цієї мети необхідно вирішити декілька завдань, а саме: детально проаналізувати процеси концентрації капіталу в банківському секторі України шляхом злиття та поглинання, виділити основні етапи розвитку цього ринку, через які пройшли українські банки свого часу, навести класифікацію та основні методи, за якими може відбуватися процес злиття та поглинання та висвітлити всі M&A угоди українських банків за останні одинадцять років.

Методологія дослідження. Методологія дослідження базується на використанні методів аналізу та синтезу (для вивчення предмету дослідження і взаємозв'язку його окремих частин); історичного і логічного методів (при дослідженні історичного процесу розвитку такого явища, як злиття та поглинання).

Результати. Національний банк тлумачить термін «концентрація капіталу (concentration of capital)», як збільшення розмірів капіталу банку в процесі його нагромадження [6]. Існує три основних шляхи концентрації капіталу: збільшення капіталу за рахунок власних коштів (капіталізація прибутку), залучення додаткових коштів власників та консолідація у банківському секторі на основі злиття та поглинання. Консолідація у банківському секторі – це зменшення кількості банків та інших депозитних інститутів з одночасним зростанням розміру та концентрації банків, що залишились. Не дивлячись на те, що у зарубіжній практиці вчені мають досить розхожі думки по відношенню до категорій «злиття» та «поглинання» (табл. 1), майже всі вітчизняні науковці та економісти притримуються тієї думки, яка викладена у Постанові НБУ №189.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення [4]. В свою чергу, відповідно до постанови НБУ №189 від 27.06.2008 р. «Про затвердження положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників», злиття – це виникнення нового банку- правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з припиненням їх діяльності [8]. Поглинання банків означає припинення діяльності одного або більше банків з передаванням згідно з передавальним актом прав та обов'язків банку- правонаступнику.

Таблиця 1

Трагування різними авторами понять «злиття» та «поглинання»

Автори	Трагування	
	Злиття	Поглинання
Доналд Д. [3]	Это объединение двух компаний, в результате, которого только одна из них сохраняется, как юридическое лицо.	Происходит, когда одна компания становится основным собственником и приобретает контроль над другой компанией, ее дочерней фирмой или отдельными активами, например, производственным предприятием.

Продовження табл. 1

Пирогов А. [7]	Объединение двух или более компаний через бухгалтерский метод покупки или методом слияния.	Переход контроля над корпорацией.
Волков В. [1]	Комбинация двух или большего числа предприятий в один бизнес на основе взаимной договоренности между руководством предприятий и одобрения акционерами этих предприятий.	Приобретение контрольного пакета акций одной компании другой.
Питер С. Роуз [10]	...любое слияние — это просто финансовая сделка, в результате которой один или более банков поглощаются другими банковскими учреждениями. Приобретаемый банк (как правило, меньший из двух) отказывается от своего устава, и получает новое название (обычно это название приобретающей организации).	
Правдина Н. [9]	Объединение компаний на основе одной из них или вновь созданной компании.	Покупка компании, осуществляется другой компанией, в результате которой другая компания получает контроль над первой.

Джерело: складено автором на основі [8-12]

Ринок злиттів та поглинань на українському просторі пройшов декілька етапів.

Горбатюк Л.А. пропонує розділити розвиток M&A на наступні етапи [2, с. 353]:

✓ 1993-1998 рр. – масова приватизація майна, створення бази для подальших злиттів і поглинань;

✓ 1998-2003 – зародження ринку злиттів і поглинань;

✓ 2003-2005 – економічне зростання, активізація процесів злиттів і поглинань;

✓ 2006-2007 – пік активності угод злиттів і поглинань, висока участь іноземних інвесторів;

✓ 2008-2010 – світова економічна криза, вимушений продаж банків;

✓ 2010-2013 – нові тенденції ринку M&A з урахуванням кризових явищ у минулому;

✓ 2014 і донині – політична нестабільність, уповільнення процесів злиття та поглинання.

Класифікувати банківські злиття та поглинання можна наступним чином:

1) за характером інтеграції:

• вертикальна;

• горизонтальна;

• конгломеративна – у сьогоdnішній практиці є найбільш поширеною формою злиттів і поглинань та означає об'єднання банку із будь-яким іншим суб'єктом фінансового ринку (страховою компанією, лізинговою компанією та ін.);

2) за національною приналежністю:

• національні;

• транснаціональні;

3) за ставленням банку до злиття / поглинання:

• дружні;

• ворожі;

4) за характером мети угоди:

• стратегічні;

• фінансові;

• захисні;

5) залежно від мотиву здійснення:

• експансія;

• антикризові інтеграції.

Поглинання, в свою чергу, може розподілятися ще й на міноритарне (інвестором купується від 10 до 49% акцій банку); мажоритарне (від 50 до 99% акцій) і повне (інвестор придбає всі 100% акцій банківської установи і становиться повним її власником) [15, с. 15].

Процес злиття або поглинання може здійснюватися кількома методами, які мали місце свого часу і використовуються у сучасних банківських реаліях [11, с. 12]:

- повний продаж, коли нерезидент купує контрольний пакет акцій (і це, як правило, 90 %) і банк у повній мірі переходить у його власність, це найбільш поширений метод, який використовувався при покупці таких банків, як «Ажіо», «Аваль», «НРБ-Україна», «Мрія», тощо;
- продаж банку з подальшим спільним веденням бізнесу – стосується продажу банків, які входять до ФПГ, є досить специфічним і не вигідним для покупця, адже корпоративні рахунки клієнтів після продажу залишаються у розпорядженні попередніх власників;
- ринковий продаж акцій шляхом розміщення їх на ПФТС (Перша Фондова Торговельна Система) – це прийнятний метод для середніх та великих банків, чії акції можуть вільно обертатися на ринку («Форум», «Мегабанк»);
- публічне розміщення акцій (IPO) на світових фондових біржах – відлякує українські банки, адже обов'язковою умовою такого розміщення є прозорість.

У табл. 2 розглянемо всі угоди на ринку злиттів та поглинань українських комерційних банків з 2004 р.

Таблиця 2

М&А угоди за участю українських банків протягом 2004 – 2015 рр.

№ з/п	Банк-об'єкт угоди	Покупець	Країна покупця	Сума угоди, млн. дол.	Предмет угоди, % акцій	Дата угоди
1	Кредит Банк Україна	PKO BP S.A.	Польща	30,6	66,65	26.08.2004
2	Енергобанк	Национальный резервный банк	Росія	н.д.	21,88	26.10.2004
3	Ажіо	Vilniaus Bank (SEB Group)	Литва (Швеція)	27,5	98	17.12.2004
4	Аваль	Райффайзен Інтернаціональ	Австрія	1028	93,5	20.10.2005
5	Форум	The Bank of New York	США	20	7,81	21.10.2005
6	ВаБанк	TBIF Financial Service	Нідерланди	8,75	9,55	01.11.2005
7	Укрсіббанк	BNP Paribas Group	Франція	325	51	01.12.2005
8	НРБ-Україна	Сбербанк	Росія	100	100	12.01.2006
9	Мрія	VTB (Vneshtorg-Bank)	Росія	70	98	31.01.2006
10	Укрсоцбанк	Banca Intensa	Італія	1161	85,42	14.02.2006
11	Індекс Банк	Credit Agricole	Франція	260	98	24.03.2006
12	Мегабанк	Ринковий продаж/IPO	Швейцарія, Німеччина, Росія	19	20	29.03.2006
13	Приватінвест	PPF Group	Чехія	10	100	05.05.2006
14	Міжнародний іпотечний банк	IMB Group Public Limited	США	30,1	45	10.05.2006
15	Львів	Нью Прогрес Холдинг	Ісландія	5,8	95	12.05.2006
16	Укрінбанк	Ринковий продаж/IPO	Інвестиційні фонди з Європи і США	36,1	20	13.06.2006
17	Райффайзен банк Україна	OTP Banka Slovensko	Угорщина	812,5	100	01.07.2006
18	Агробанк	PPF Group	Чехія	40	100	03.07.2006
19	Універсальний	EFG Eurobank	Греція	50	99,34	20.07.2006
20	Престиж	Erste Bank	Австрія	35,3	50,5	28.07.2006
21	Айс Банк	Банк "Русский Стандарт"	Росія	12	100	12.08.2006
22	Укргазбанк	Ринковий продаж/IPO	Росія	20	7	13.08.2006
23	Надра	Ринковий продаж/IPO	Швеція	53	7,7	20.08.2006

Продовження таблиці 2

24	Родовід	Ринковий продаж/IPO	Інвестиційні фонди з Європи і США	36,7	18,9	10.09.2006
25	Прикарпаття	Getin Holding	Польща	35	81,8	04.12.2006
26	Електрон Банк	Volksbank AG	Австрія	71	98	15.12.2006
27	Престиж	Erste Bank	Австрія	104	49,5	20.12.2006
28	Укросцбанк	UniCredit Group	Італія	2200	94,2	2007
29	ТАС-Комерцбанк ТАС-Інвестбанк	Swedbank	Швеція	735	100	2007
30	Форум	Commerzbank	Німеччина	600	60 + 1 акція	2007
31	Морський транспортний банк	Marfin Popular Bank	Кіпр	137	99,2	2007
32	Універсальний банк розвитку та партнерства	Bank of Georgia	Грузія	81,7	98,77	2007
33	Кредобанк	PKO BP S.A.	Польща	26,02	28,25	26.07.2007
34	Факторіал-Банк	Skandinaviska Enskilda Banken AB	Швеція	120	97,25	18.11.2007
35	Радабанк	КИТ Финанс	Росія	10	100	10.12.2007
36	Укрінбанк	Bank Hapoalim	Ізраїль	136	75,8	24.12.2007
37	НРБ Банк	Сбербанк России	Росія	150	100	27.12.2007
38	Правекс-Банк	Intesa Sanpaolo	Італія	750	100	04.02.2008
39	Астра	Alpha Bank	Греція	н.д.	90	26.03.2008
40	Південний	East Capital Explorer Financial Institutions Fund	Швеція	79,31	10	10.04.2008
41	Дельта	Icon Private Equity	Росія	350	49	24.06.2008
42	Промінвестбанк	Внешэкономбанк	Росія	1080	75	15.01.2009
43	ПроКредит	ProCredit Holding	Німеччина	52,5	20	28.04.2009
44	УкрСиббанк	BNP Paribas	Франція	87,9	25	11.06.2009
45	Мегабанк	EBRD, KfW	Німеччина	41,16	30	20.08.2009
45	Банк Форум	Commerzbank	Німеччина	550	31,5	2010
46	Агробанк (Home Credit)	IMB Group (Platinum)	Кіпр	47,17	100	2010
47	Кредитпромбанк	Fintest Holding	Кіпр	54	23,5	2010
48	VAB банк	TBIF Financial Service	Нідерланди	34,8	36	2010
49	Swedbank invest	Services Swedbank	Швеція	н.д.	100	2010
50	Донгорбанк	ПУМБ	Україна	н.д.	100	2011
51	VAB банк	Авангард	Україна	69	84	10.01.2011
52	Дельта Банк	Cargil Financial	Америка	65	30,11	01.07.2011
53	Банк Форум	Смарт-Холдинг	Україна	92	96,06	30.07.2012
54	Credit Agricole corporate & investment bank	Credit Agricole	Україна	н. д.	100	19.11.2012
55	Swedbank	Дельта Банк	Україна	175	99,9	01.04.2013
56	Астра Банк	Дельта Банк	Україна	120	100	18.07.2013
57	Брокбізнесбанк	ВЕТЭК	Україна	180	80	18.07.2013
58	Platinum bank	Vertex	Україна	160	100	01.10.2013
59	Терра-банк	Українська стратегічна група	Україна	н.д.	99,6	01.12.2013
60	Правекс-Банк	Centragas Holding Gmb		75 млн. євро	100	23.01.2014
61	Авангард	Інвестиційний Капітал Україна (ICU)	Україна	н.д.	100	03.02.2014
62	Банк Перший	Група іноземних інвесторів на чолі з паном Роджером Метьюз		н.д.	61,21	27.02.2014
63	Український капітал	кілька фізичних осіб	н.д.	н.д.	56,55	21.03.2014

Продовження таблиці 2

64	Банк Кіпр	Альфа-Банк		202,5 млн. євро	99,77	17.04.2014
65	Русский Стандарт	Група американських та європейських інвесторів	США та Європа	н.д.	100	06.10.2014
66	Сітікомерц Банк	Група іноземних інвесторів	н.д.	н.д.	100	14.11.2014
67	Петрокомерц	Група українських інвесторів	Україна	3,86 млн. руб.	96,48	20.03.2015
68	Астра банк	AgroHoldings (Ukraine) Limited	Україна	92,1	100	16.07.2015
69	Укргазпромбанк	Primestar Energy FZE		н.д.	100	07.08.2015
70	Банк Траст	Співвласник кондитерської фабрики «АВК» (Дніпропетровськ) Володимир Авраменко	Україна	н.д.	72	17.09.2015
71	Райффайзен Банк Аваль	Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)		н.д.	30	25.11.2015

Джерело: за даними офіційного сайту M&A в Україні [5].

Як видно з табл. 2, найбільша кількість угод із злиття та поглинання, які характеризуються розширенням кредитної діяльності банківської системи, приваблюють для іноземних інвестицій, приходиться на 2006-2007 рр. З останніх продажів слід навести Астра Банк та Укргазпромбанк, які були продані в середині 2015 року.

Плануються наступні M&A угоди [5]:

12 Січня 2016: Власник Альфа-Банку в Україні, люксембурзька компанія ABN Holdings S. A. знаходиться в процесі отримання контролю над 100% акцій ПАТ Укрсоцбанк, які належали UniCredit Group, в результаті структурованої угоди обміну корпоративних прав. У свою чергу UniCredit отримає 9,9% володіння в ABN, право призначати одного представника до Ради Директорів ABN, а також можливість ініціювати публічне розміщення акцій (IPO).

03 Березня 2016: Власник Фідобанку та акціонер Євробанку Олександр Адарич планує об'єднати Фідобанк і Євробанк, а також залучити іноземного інвестора. За словами Олександра Адарича, на даному етапі очікується офіційне узгодження стратегічного плану розвитку об'єданого банку на базі Фідобанку та Євробанку. Поки невідомо назва нового об'єданого банку.

Не дивлячись на те, що головною метою процесів консолідації банківського капіталу є підвищення надійності та стійкості вітчизняної банківської системи, на практиці ці процеси мають не тільки переваги, а й недоліки.

Реорганізація банківського сектора відкриває можливість деяких фінансово нестійких банків до дотримання вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України щодо розміру та адекватності регулятивного капіталу [13, с. 296]. Крім того, у процесі злиття або поглинання створюється банк з більшою капіталізацією та грошовими потоками, який має більш високу можливість кредитувати реальний сектор економіки, що особливо актуально на даний час для України. Також через інвентаризацію та диверсифікацію кредитного портфеля банку, що утворюється внаслідок реорганізації шляхом злиття чи поглинання, поліпшується його якість, а через взаємодію кадрів двох об'єднаних банків розширюється асортимент банківських послуг [12, с. 76].

Реорганізація та реструктуризація стала важливим інструментом перетворень у банківській сфері багатьох країн. Це дало змогу кредитним установам рухатися разом із клієнтами на нові ринки та модернізувати свій продуктовий ряд [14, с. 213]. Серед переваг реорганізаційних процесів в банківському секторі слід назвати ще здатність банку забезпечити інтереси кредиторів та вкладників, що є однією з найголовніших задач на шляху до успішного функціонування та розвитку.

Стратегічними цілями функціонування вітчизняної економіки як соціально орієнтованої системи виступають стійкий соціально-економічний розвиток та висока якість життя суспільства.

Досягнення цих цілей вимагає реалізації комплексу завдань, у тому числі модернізації вітчизняної економіки та врахування світових тенденцій розвитку фінансових ринків. При цьому механізми концентрації банківського капіталу можуть функціонувати не лише в контексті розвитку банківської системи, а й як механізм активізації кредитної експансії та інвестиційної діяльності в економіці, що є важливим фактором економічного розвитку держави.

Кореляційно-регресійний аналіз виявив тісний зв'язок між обсягами і темпом зростання активів та капіталу в банківській системі та обсягами ВВП в Україні ($R^2=0,989$). Такий зв'язок обумовлений існуванням механізму впливу концентраційних процесів у банківському секторі на економічний розвиток держави. Отже, концентрація банківського сектора України є стратегічним завданням на шляху до економічного добробуту [16, с. 73]. З іншої сторони ці процеси повинні деякою мірою обмежуватися, адже вони можуть призвести до високого ступеня монополізації в банківському секторі, що недобре позначається на конкуренції і призведе до погіршення якості обслуговування клієнтів.

Висновки і перспективи. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що на даному етапі процес злиття і поглинання в банківській сфері набирає більших обертів через неспроможність багатьох банків вистояти перед скрутними часами. Доречно відмітити, що НБУ зі свого боку тільки сприяє процесам об'єднання банків. Доказом цього слугує нова форма банківського нагляду, згідно якого всі банки поділені на відповідні кластери. А саме, банки першої і другої груп буде розділено на п'ять кластерів: 1) державні; 2) великі приватні; 3) іноземні, що належать до банківських груп; 4) російські та 5) середні приватні. Банки третьої і четвертої груп поділено на два блоки – ринкові й неринкові, в кожному з яких сформовано по чотири кластери. Серед ринкових банків: бізнес, ризикові, рітейлові банки і банки з іноземними інвесторами (небанківськими установами). До неринкових належать: бізнес, схемні, кептивні й заморожені банки. До кожної з груп підхід буде окремий.

Крім того, Нацбанк розробив спрощений механізм злиття невеликих банків. На об'єднання піде усього три місяці, що дозволить вижити банкам, які не здатні самостійно докапіталізуватися. Національний банк оприлюднив механізм прискореного злиття банків, які потребують докапіталізації до 300 млн грн. За спрощеною процедурою зможуть об'єднуватися виключно ті установи, які мають потребу в капіталі і мають прозору структуру власності.

Перспективами дослідження є подальше спостереження за розвитком подій стосовно концентрації капіталів тих банків, які не зможуть докапіталізуватися, всупереч вимогам щодо найближчого збільшення капіталу до 300 млн. грн. до 11 січня 2017 року, які містяться у Постанові НБУ №58 «Про збільшення капіталу банків». Банківська система на чолі з національним регулятором продовжує процедуру очищення, тому слідом за вже ліквідованими банками згідно вимог НБУ підуть наступні банки, які опиняться на шляху неплатоспроможності та банкрутства. В свою чергу, механізм спрощеного злиття дасть змогу продовжити функціонування тим банкам, які мають подальший потенціал для проведення банківської діяльності, але зараз в них є тимчасові фінансові труднощі, які можуть бути вирішені об'єднанням з іншим банком.

Список використаних джерел

1. Волков, В. Основы слияния и поглощений [Текст] / В. Волков // Финансовый менеджер. – 2005. – № 9. – С. 90–95.
2. Горбатюк, Л. А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / Л. А. Горбатюк // Бізнесінформ. – 2014. – № 5. – С. 352–357.
3. Доналд, Д. (2007). Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес».
4. Закон України „Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/man.cgi?page=1&nreg=2121-14> (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.
5. Офіційний сайт M&A в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mergers.com.ua/ua/m->

and-a-analysis/news/banking/fidobank-eurobank-adarich_(дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123380&cat_id=12323 (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

7. Пирогов, А. Слияния и поглощения компаний: зарубежная и российская теория и практика [Текст] / А. Пирогов // Менеджмент в России и за рубежом (рус.). – 2001. – № 5. – С. 11–16.

8. Постанова Національного банку України № 189 від 27.06.2008 Про затвердження положення «Про особливості реорганізації банку за рішенням його власників» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08/page> (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

9. Правдина, М. Процессы слияний и поглощений в российской розничной торговле: типы сделок, цели их осуществления и периодизация / М. Правдина [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://new.hse.ru/sites/ecsoclab/docs/Pravdina_28.11.doc (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

10. Роуз, П. С. (1995). Банковский менеджмент. М.: Дело.

11. Степаненко, Б. Інтернаціоналізація банківського сектору України: ціна й методи злиття та поглинання [Текст] / Б. Степаненко // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 12–16.

12. Тарасевич, Н. В. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи України [Текст] / Н. В. Тарасевич, К. Е. Мазуренко // Регіональна економіка та управління. Науковий журнал Східноукраїнського інституту економіки та управління. – 2016. – № 3 (10). – С. 74–77.

13. Тарасевич, Н. В. Проблеми капіталізації банків в Україні [Текст] / Н. В. Тарасевич // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць. – 2013. – № 1 (48). – С. 295–299.

14. Тригуб, О. В. Ефективність реорганізації банківського сектору України [Текст] / О. В. Тригуб, А. С. Чернишов // Молодий вчений. – 2016. – № 4 (31). – С. 212–215.

15. Філонова, І. Б. Методи злиття і поглинання вітчизняних банків іноземними інвесторами [Текст] / І. Б. Філонова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 23. – С. 14–17.

16. Шпигоцька, Н. О. Шляхи підвищення ефективності угод злиття та поглинання в банківському секторі України [Текст] / Н. О. Шпигоцька // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2013. – № 1. – С. 69–75.

Borysova Nina

Graduate student

Odessa National Economic University

Odessa, Ukraine

E-mail: bbaabbaa@rambler.ru

Tarasevich Natalia

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of Banking

Odessa National Economic University

Odessa, Ukraine

E-mail: tarasevich-nv@rambler.ru

CONCENTRATION OF BANKING CAPITAL THROUGH MERGERS AND ACQUISITIONS: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Abstract

Introduction. The author considers the problem of the relevance of the phenomenon of mergers and acquisitions of banks in conditions of economic crisis, when the banking system of Ukraine urgently needs high quality cleaning.

Methods. The method of analysis and synthesis; historical and logical methods are used during the research.

Results. Currently, the market of mergers and acquisitions at a stage of political instability and slow down these processes, but increasing demands on capital of National Bank of Ukraine encourage weak banks to merge, otherwise they have to leave the market. The reorganization process in addition to increasing capitalization and

ultimately the reliability and stability of the banking system rise to banking monopolies.

Discussion. The obtained results show that at this stage of the process of mergers and acquisitions in the banking sector is gaining more speed due to the failure of many banks to survive a difficult times. It is pertinent to note that the National Bank of Ukraine for its part only promotes the process of bank merger. Proof of this serves as a new form of banking supervision, according to which all banks are divided into appropriate clusters.

Keywords: reorganization of the bank's, concentration in the banking sector, capital consolidation, mergers and acquisitions, cluster policy, market M & A, sales bank.

References

1. Volkov, V. (2005). Osnovi slivanja i poglosheniy [Fundamentals of mergers and acquisitions]. *Financial Manager*, 9, 90–95.
2. Gorbatjuk, L. A. (2014). Rinok zlittiv i poglinan' v bankiv'skomu sektori Ukraïni: suchasniy stan i perspektivi rozvitku [Market mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine: current state and development prospects]. *BusinessInform*, 5, 352–357.
3. Donald, D. (2007). *Slivanja, pogloshenija i drugie sposobi restrukturizacii kompanii* [Mergers, acquisitions and other ways to restructure the company]. Moscow, Russia: Olympus Business.
4. The Law of Ukraine "On Banks and Banking" on December 7, 2000. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14>.
5. Official site of M & A in Ukraine. Retrieved from <http://mergers.com.ua/ua/m-and-a-analysis/news/banking/fidobank-eurobank-adarich>.
6. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123380&cat_id=12323.
7. Pirogov, A. (2001). Slivanja i pogloshenija kompaniy: zarubezhnaja i rossiyskaja teorija i praktika [Mergers and acquisitions: foreign and Russian theory and practice]. *Management in Russia and abroad (Rus.)*, 5, 11–16.
8. Resolution of the National Bank of Ukraine number 189 of 27.06.2008 On Approval of "On peculiarities of reorganization of the bank by the decision of its owners". Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08/page>.
9. Pravdina, M. Mergers and acquisitions in the Russian retail trade: the types of transactions for their implementation and periodization. Retrieved from http://new.hse.ru/sites/ecsoclab/docs/Pravdina_28.11.doc.
10. Rouz, P. S. (1995). *Bankovskiy menedzhment* [Bank management]. Moscow, Russia: A business.
11. Stepanenko, B. (2010). Internazionalisazija bankiv'skogo sektoru Ukraïni: cina i metodi zlittja i poglinan' [The internationalization of the banking sector in Ukraine: the price and methods of mergers and acquisitions]. *Economist*, 1, 12–16.
12. Tarasevich, N. V., Mazurenko, K. E. (2016). Ocinka vplivu inozemnogo kapitalu na funkcionuvannja bankivskoï sistemi v Ukraïni [Assessing the impact of foreign capital in the banking system of Ukraine]. *Regional economy and management. East Scientific journal of the Institute of Economics and Management*, 3 (10), 74–77.
13. Tarasevich, N. V. (2013). Problemi kapitalizacii bankiv v Ukraïni [Problems capitalization of banks in Ukraine]. *Journal of Social and Economic Research. Collected Works*, 1 (48), 295–299.
14. Trigub, O. V., Chernishov, A. S. (2016). Efektivnist' reorganizacii bankiv'skogo sektoru Ukraïni [The effectiveness of the reorganization of the banking sector Ukraine]. *Young scientist*, 4, 212–215.
15. Filonova, I. B. (2010). Metodi zlittja i poglinannja vitchiznjanich bankiv inozemnimi investorami [Methods of mergers and acquisitions of domestic banks by foreign investors]. *Investment: Practice and Experience*, 23, 14–17.
16. Shpigoc'ka, N. O. (2013). Shljachi pidvishennja efektivnosti ugod zlittja ta poglinannja v bankiv'skomu sektori Ukraïni [Ways to improve the efficiency of mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine]. *Economy. Problems of economic formation*, 1, 69–75.

УДК 336.71
JEL Classification G18

Сенищ Павло

к.е.н., доцент, доцент кафедри банківської справи
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Київ, Україна
E-mail: senysch@ukr.net

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Банківський сектор є каталізатором економічного зростання в країні та посідає провідне місце у її фінансовій системі не лише за розміром активів, а й за інтенсивністю перерозподілу грошових коштів між різними групами населення.

Незважаючи на значні здобутки в аналізі особливостей регуляторної політики у галузі банківництва, дотепер не уніфіковано підходи до формування антикризової політики держави у банківському секторі національної економіки.

Методи. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: абстрактно-логічний (при розкритті сутності антикризового регулювання, узагальненні та формулюванні висновків); синтезу і системного аналізу (для обґрунтування сутнісних характеристик банківського сектора та стратегії його антикризового регулювання); системного аналізу та теоретичного узагальнення (для удосконалення методики оцінки рівня та окреслення інституціональних передумов державного регулювання банківського сектора національної економіки); логічного узагальнення (для обґрунтування підходів та пропозицій щодо підвищення ефективності антикризової політики держави у банківському секторі).

Результати. За результатами проведеного дослідження систематизовано домінуючі напрями дослідження сутності дефініції «антикризове регулювання». Окреслено шляхи та напрями перспективного розвитку імплементації заходів регуляторного антикризового характеру у банківський сектор економіки України.

Перспективи. Вбачаються у формуванні державної антикризової стратегії розвитку банківського сектора із імплементацією заходів регуляторного впливу.

Ключові слова: банківський сектор, економіка, антикризове регулювання, антикризове управління.

Вступ. Банківський сектор є каталізатором економічного зростання в країні та посідає провідне місце у її фінансовій системі не лише за розміром активів, а й за інтенсивністю перерозподілу грошових коштів між різними групами населення. Питання стійкості та ефективності функціонування фінансового сектора набувають дедалі більшої актуальності. Існує нагальна потреба в комплексних дослідженнях щодо уніфікації підходів до імплементації механізму антикризового регулювання банківського сектора в контексті забезпечення національної економіки фінансовими ресурсами та їх ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей державного регулювання банківського сектора присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема: проф. Вовчак О. Д., проф. Коваленко В. В., проф. Коваленко Ю. М., проф. Міщенко В. І., проф. Міщенко С. В., проф. Науменкової С. В. та ін. Незважаючи на значні здобутки в аналізі особливостей регуляторної політики у галузі банківництва, дотепер не уніфіковано підходи до формування антикризової політики держави у банківському секторі національної економіки.

Мета. Метою статті виступає наукове обґрунтування сучасної антикризової політики держави у банківському секторі в коротко- та середньостроковій перспективі.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: абстрактно-логічний (при розкритті сутності антикризового регулювання, узагальненні та формулюванні висновків); синтезу і системного аналізу (для обґрунтування сутнісних характеристик банківського сектора та стратегії його антикризового регулювання); системного аналізу та теоретичного узагальнення (для удосконалення методики оцінки рівня та окреслення інституціональних передумов державного регулювання банківського сектора національної економіки); логічного узагальнення (для обґрунтування підходів та пропозицій щодо підвищення ефективності антикризової політики держави у банківському секторі). Інформаційну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців із питань фінансів, фінансових ринків, державного регулювання у галузі фінансів, законодавчі та нормативно-правові акти України та ін.

Результати. Світова фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. довела, що на сьогодні в Україні немає ефективних інструментів боротьби із негативними наслідками циклічності розвитку економіки. Криза, яка торкнулась навіть системних банківських установ, засвідчила потребу в наявності антикризового управління та антикризового регулювання банківського сектора. З огляду на це, важливим завданням держави є розроблення та впровадження дієвої антикризової програми розвитку банківського сектора, щоб вчасно виявляти, запобігати та усувати ризики та кризові явища у банківській діяльності.

Антикризова програма розвитку банківського сектора – це розроблений органами державної влади комплекс заходів щодо оздоровлення банківського сектора з метою відновлення ефективного функціонування банківських структур та досягнення макроекономічної стабільності в країні.

Зв'язок банківського сектора з національною економікою є нерозривним, оскільки досягнення високих і стабільних показників діяльності економіки неможливе без ефективно функціонуючого банківського сектора, і навпаки. Отже, саме НБУ є основним провідником антикризових заходів та ключовим генератором програмних ідей щодо виходу банківського сектора з кризи.

Антикризова програма розвитку банківського сектора має відповідати певним вимогам [1, с. 250; 2; 3, с. 9]:

- містити комплекс необхідних заходів, що забезпечують здійснення антикризової програми, спрямованих на подолання саме того виду кризи, яка виникла;
- адекватно реагувати на наявні проблеми й ідентифікувати причини кризового стану;
- долати гострі проблеми, які виникли в діяльності банків;
- окреслювати цілі антикризової програми розвитку банківського сектора та шляхи їх досягнення, які мають бути адекватними тенденціям зміни зовнішнього і внутрішнього середовищ банків;
- забезпечувати комплексне розв'язання питань фінансового оздоровлення та відновлення банківських установ;
- бути підпорядкованою стратегічним інтересам банків;
- відповідати рекомендаціям Базельського комітету з питань банківського нагляду, МВФ, Світового банку тощо;
- узгоджуватися з іншими програмами та політикою розвитку держави та економіки;
- враховувати позиції та дії всіх гілок влади і політичних сил, а також інтереси вітчизняних суб'єктів господарювання та іноземних інститутів;
- встановлювати цілі (оперативні та стратегічні), які кількісно вимірюються та можуть контролюватися;
- містити заходи і короткострокового, і довгострокового характеру;
- конкретизувати завдання в розрізі окремих груп банків;
- сформулювати чіткі стратегічні орієнтири за часовою ознакою у процесі виконання місії банків, що дозволяють досягати конкурентних переваг на ринку з урахуванням ризиків;

- містити рішення, що усувають наявні проблеми і загрози для функціонування банківського сектора;

- передбачати змістовні (кількісні та якісні) результати запропонованих заходів, можливі терміни їх отримання.

Антикризову програму розвитку банківського сектора варто розробляти за такою структурою:

1) по-перше, необхідно здійснити комплексний аналіз стану кризи, визначити основні її причини та охарактеризувати ключові проблеми, що потребують розв'язання;

2) по-друге, визначити цільові параметри антикризового процесу, тобто здійснити якісне визначення цільового стану банків та його кількісні ознаки;

3) по-третє, врахувати часові та ресурсні обмеження антикризового процесу;

4) по-четверте, навести перелік усіх антикризових заходів, передбачених у програмі, з уточненням графіка їх реалізації;

5) по-п'яте, розрахувати бюджет витрат на реалізацію програми антикризового розвитку банківського сектора економіки;

6) по-шосте, сформулювати фінансовий план діяльності банків у період приведення програми в дію;

7) по-сьоме, розкрити форми та механізми контролю за реалізацією програми з боку державних органів влади та управління (інших зацікавлених осіб) та конкретизувати їхні повноваження.

Антикризова програма розвитку банківського сектора економіки має бути спрямована: на підвищення прозорості та відкритості банківської діяльності; на покращення нормативно-правового регулювання банків з урахуванням передового світового досвіду; на підвищення економічної безпеки банківської системи, впровадження механізму запобігання банкрутствам банків; на досягнення банками конкурентних переваг на ринку тощо.

З огляду на це, антикризова програма розвитку банківського сектора повинна містити такі заходи [4, с. 55-56; 5, с. 46-50]:

- підвищення ефективності координування грошово-кредитної політики та макропруденційних інструментів і грошового, і фінансового ринків;

- упровадження світового досвіду у визначенні та розширенні нормативів резервування за кредитними операціями й у встановленні процентних ставок;

- покращення роботи із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;

- забезпечення централізованого збирання та поширення інформації щодо банківських ризиків;

- підвищення рівня захисту банківських вкладів;

- обмеження боргового тиску на позичальників;

- забезпечення надання гарантій за міжбанківськими кредитами;

- налагодження ефективної системи моніторингу за порушенням стійкості банківського сектора економіки;

- підвищення довіри населення та влади до банківського сектора та збільшення їхніх вкладів;

- зміна процентної ставки відповідно до ситуації на грошово-кредитному ринку й економічної ситуації в країні;

- вираховування у процентній політиці не лише збурення попиту і цін, а й інших ендегенних змінних (грошово-кредитні агрегати, валютний курс, бюджетні параметри, міжнародні ціни на найважливіші товари);

- розвиток та посилення наглядової функції, використовуючи міжнародний досвід у цій сфері;

- розроблення державної системи страхування ризиків інноваційної діяльності за допомогою

створення державної чи державно-приватної страхової компанії при НБУ;

- здійснення модернізації державної системи моніторингу НБУ;
- законодавче розширення повноважень НБУ з наданням йому повноважень щодо регулювання строкової та цільової структур кредитного портфеля банків-реципієнтів кредитів рефінансування;
- формування спільного консультативного органу НБУ та Міністерства фінансів України з метою забезпечення координованості стратегії, тактичних дій органів монетарної та фінансової влади;
- законодавче обмеження впливу політичних сил на діяльність НБУ, забезпечивши більшу незалежність регулюючого органу;
- синхронізація регулювання банків та інших суб'єктів фінансового ринку на основі обміну прозорою достовірною інформацією між їхніми регуляторами;
- розроблення середньострокових програм врегулювання ризиків неплатоспроможності боржників;
- здійснення інтенсифікації процесу консолідації банківського сектора;
- зведення до мінімуму впливу немонетарних чинників інфляції;
- розбудова на пріоритетних засадах системи інвестиційного кредитування структурної модернізації фізичного сектора економіки;
- застосовування регулятивних правил Базельського та Європейського комітетів з питань нагляду;
- сприяння поширенню самоврядних інститутів інформаційної інфраструктури ринку банківських послуг (кредитні бюро, рейтингові агентства тощо);
- відновлення розбудови системи довгострокового рефінансування банків, які надають кредити на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів;
- налагодження консультацій НБУ з банками стосовно вдосконалення механізмів державної підтримки банків і небанківських установ та спрямування їхніх ресурсів на кредитування фізичного сектора економіки;
- створення системи фінансових інститутів розвитку;
- забезпечення реального функціонування системи фінансових інститутів розвитку;
- підвищення концентрації та капіталізації банківських установ;
- перетворення державних банків на інструмент ефективної економічної та фінансової політики шляхом впровадження єдиної стратегії розвитку і діяльності державних банків з розмежуванням стратегічних напрямів для кожного з них;
- формування системи економічних стимулів до активізації кредитування в рамках реалізації державних програм фінансово-кредитної підтримки пріоритетних галузей і підприємств, пов'язаних з імпортозаміщенням, та сегментів внутрішнього кінцевого попиту, які спроможні поживати внутрішнє виробництво за ланцюгом попиту-пропозиції;
- розвиток інструментів зниження процентних ставок за інвестиційними кредитами шляхом зниження резервних вимог і надання державних гарантій, що суттєво знижує ризики кредитних установ;
- формування банку інвестиційних проектів, з якого комерційні банки зможуть обирати найбільш привабливі для кредитування проекти.

Отже, банківський сектор потребує ефективного державного антикризового управління, що неможливо без розробки та впровадження антикризової програми, оскільки вже тривалий час банківська система розвивається без чітко сформульованих стратегічних цілей, завдань, без окреслених напрямів розвитку та визначених цільових показників. Якщо дослідити генезис антикризових програм розвитку банківського сектора, то востаннє такий документ ухвалювали 2003 року – «Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки» [6]. Також була розроблена, проте не затверджена «Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015

року» [7]. Програма реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2010–2014 роки» [8] ставила за мету підвищити спроможність фінансового сектора забезпечувати стаке зростання економіки України, проте не була дієвою.

Уже зроблено низку кроків, спрямованих на формування нового стратегічного антикризового розвитку банківського сектора. У структурі НБУ було створено Департамент стратегії та реформування банківської системи, метою якого є вдосконалення стратегічного планування діяльності НБУ, розвиток та реформування банківської системи держави, а також більш ефективне управління і контроль за виконанням стратегічних проектів у НБУ [9].

Розроблена НБУ концепція реформування банківського сектора на період до 2020 р. передбачає такі зміни [10]:

1. Підвищення вимог до капіталу банків, а саме: НБУ планує збільшити норматив мінімального регулятивного капіталу з 120 млн. грн. до 500 млн. грн., до 2018 р. та 750 млн. грн. – до 2020 р. До 2018 р. заплановано закінчити впровадження вимог Базель III. Такі дії підвищать концентрацію банків, невеликі та слабкі банки вийдуть з ринку. Таким чином, НБУ прагне збільшити розмір активів ТОП-25 банків з 77% до 95%;

2. З метою формування довгострокових пасивів банків НБУ планує запровадити скорочення можливостей щодо дострокового вилучення депозитів, проте можуть бути створені депозитні програми «ощадні депозити», за якими буде можливе дострокове отримання коштів;

3. Збільшення суми і частки депозитів у національній валюті до 80% усіх депозитів фізичних осіб задля сприяння дедоларизації вкладів;

4. Радикальне зниження відсоткових ставок за кредитами і депозитами. Очікується, що реальні відсоткові ставки зберігатимуться на позитивному рівні за депозитами (на рівні 3-4%) і за кредитами (на рівні 7-9%).

5. Пріоритетними напрямками для розвитку кредитування стануть інвестиційні кредити, кредитування малого й середнього бізнесу та іпотечне кредитування;

6. Формування мегарегулятора фінансового сектору, впровадження особливого режиму регулювання, моніторингу і підтримки системно-важливих банків;

7. Проведення стрес-тестування банків з метою відображення реального фінансового стану банківських установ;

8. Розкриття інформації про власників (концепція передбачає зниження межі розкриття інформації про власників, які мають прямо або опосередковано частки в банках із 10% (на сьогодні) до 2% їх статутного капіталу;

9. Нарощування частки іноземного капіталу в банківській системі до 50% і зменшення ролі держави в банківському секторі до рівня нижче 10% до 2020 р.

Висновки та перспективи. Для підвищення ефективності функціонування банківського сектора України пропонуємо врахувати до вже розробленої НБУ антикризової концепції реформування такі наші рекомендації:

1. Домагатися запровадження фіксованого курсу гривні до долара та євро (за прикладом Китаю), який забезпечить зниження його залежності від золотовалютних резервів та величини доларової маси в державі, що, в кінцевому підсумку, буде мати позитивний вплив на розвиток грошового, фінансового, фондового та валютного ринків України.

2. За умови використання режиму вільного курсу валют, пропонуємо забезпечити прозорість курсоутворення шляхом: визначення відповідальних осіб за розрахунок реального ефективного обмінного курсу; забезпечення вільного доступу до україномовних версій файлів усіх підписаних домовленостей НБУ стосовно курсоутворення; НБУ повинен чітко визначити критерії виходу з валютними інтервенціями на міжбанківський ринок задля уникнення маніпуляцій з валютою з боку банківських установ; налагодити систему відображення торгів у режимі реального часу на сайті НБУ; стимулювати суб'єктів ринку до використання інструментів хеджування валютних ризиків,

таких як форвард, ф'ючерс, своп, опціон та інші фінансові деривативи.

3. Удосконалити Закон «Про Національний банк України» у частині статті 54, яка забороняє центральному регулятору «надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування витрат Державного бюджету» [11] та протидіє національним інтересам української держави;

5. Встановити обов'язкові регулярні перевірки банків незалежними аудиторами.

6. Запровадження і врахування критерію ринкового ризику для розрахунку банками сумарних активів, зважених за ризиком.

7. Запровадити класифікацію кредитного портфеля банків за критерієм якості для розрахунку резервів під кредитні операції з метою зменшення маніпуляцій із формальними критеріями класифікації кредитів.

8. Удосконалити механізм відрахувань зборів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб пропорційно до величини нарахованих відсотків закладами.

9. На законодавчому рівні зменшити термін набуття права власності на заставу за кредитами до трьох місяців для клієнтів, які невчасно погашають заборгованість.

10. Підтримувати диференціацію норм резервування за залученими коштами в національній та іноземній валютах.

12. Забезпечити дерегуляцію у таких напрямках: підвищення можливостей суб'єктів малого та середнього бізнесу до активного ведення розрахунків з зовнішніми контрагентами через міжнародні платіжні системи; лібералізація процесу реєстрації кредитів нерезидентів у розрізі методології нарахування комісій, розрахунку процентної ставки, страхових платежів – з подальшою можливістю реєстрації таких кредитів банками; зменшити або скасувати вимоги до термінів надходження валютної виручки за експортом послуг, оскільки такі обмеження суттєво стримують розвиток цього виду діяльності та цілі галузі, наприклад, IT (інформаційні технології); розроблення нової спрощеної системи звітності для банків, скорочення кількості необхідних для подання звітів та періодичності їх подання;

Отже, формування посткризової моделі розвитку економіки має бути спрямоване на усунення дефектів у механізмі функціонування банківського сектора шляхом розроблення та впровадження дієвої та ефективної антикризової програми розвитку банківського сектора, з метою забезпечення стійкої до криз, стабільної та прибуткової банківської діяльності.

Список використаних джерел

1. Дзямулич, О. С. Політико-економічний аналіз розвитку банківського сектору в господарській системі України : дис. канд. екон. наук : 08.00.01 / Олена Сергіївна Дзямулич. – Л. – 2011. – 231 с.
2. Краснова, І. В. Антикризове управління в банківських установах / І.В. Краснова, А.В. Майстер // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 2 (64). – С. 247-251.
3. Глухов, А.Ю. Розробка заходів фінансового оздоровлення підприємств в умовах кризи / А.Ю. Глухов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13648>.
4. Котенко, О.О. Напрямки впровадження елементів антикризового управління в комерційних банках України / О.О. Котенко // Сьома Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Сучасний соціокультурний простір 2010» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://intkonf.org/kotenko-oo-napryamki-vprovadzhennya-antikrizovogo-upravlinnya-v-komertsyinih-bankah-ukrayini>.
5. Жаліло, Я.А. Післякризовий розвиток економіки України : засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я.В. Бережний та ін. – К. : НІСД, 2011. – 66 с.
6. Зверук, Л.А. Регулятивні заходи держави в забезпеченні стійкості банківського сектору / Л.А. Зверук // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2013. – Вип. 37. – С. 44-50.
7. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. – К. : Національний банк України, 2003. – 25 с.
8. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року (проект) [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua/konceptcia/002.doc>.

9. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» // Комітет з економічних реформ при Президенті України. – 88 с.

10. В Національному банку України створено Департамент стратегії та реформування банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6763725.

11. Корнилюк, Р. ТОП-10 реформ банківської системи до 2020 року / Р. Корнилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankografo.com/reformi-bankivskoyi-sistemi-ochima-kliyentiv.html>.

12. Закон України «Про НБУ» від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/print1405953268152141>.

Senysch Pavlo

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of Banking

University of Banking

Kyiv, Ukraine

E-mail: senysch@ukr.net

CURRENT STATE POLICY DEVELOPMENT CRISIS MANAGEMENT BANKING SECTOR OF UKRAINE

Abstract

Introduction. The banking sector is a catalyst for economic growth in the country and plays a leading role in its financial system, not only in terms of assets, but the intensity of redistribution of funds between different groups of population.

Despite significant gains in analyzing the characteristics of regulatory policy in the field of banking, still no unified approach to the formation of anti-crisis policy in the banking sector of the national economy.

Methods. General scientific and special methods of scientific knowledge are used during the study, abstract and logical (in the disclosure of the nature of anti-crisis management, the synthesis and formulation of conclusions); synthesis and system analysis (to substantiate the essential characteristics of the banking sector and its strategy of crisis management); system analysis and theoretical generalization (to improve methods of assessment and delineation of institutional prerequisites of state regulation of the banking sector of the economy); logical generalization (to substantiate the approaches and proposals for improving the efficiency of anti-crisis policy in the banking sector).

Results. The dominant trends for development of the essence of definition "crisis management" are systematized by the results of the research study. The ways and directions of future development of implementation measures of the regulatory anti-crisis nature in the banking sector of Ukraine's economy are outlined.

Prospects. Prospects are seen in forming government anti-crisis strategy for the banking sector with the implementation of regulatory measures of influence.

Keywords: banking, economics, anti-crisis regulation, anti-crisis management.

References

1. Krasnova, I. V., & Master, A. V. (2013). Antykrizove upravlinnja v bankiv's'kyh ustanovah [Crisis management in banks]. *Bulletin Zhytomyr State Technological University*, 2 (64), 247-251.
2. Glukhov, A. Y. Rozrobka zahodiv finansovogo ozdorovlennja pidpryjemstv v umovah kryzy [Development measures of financial recovery of companies in crisis]. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13648>.
3. Kotenko, O. O. (2010). Napryamky vprovadzhennja elementiv antykrizovogo upravlinnja v komercijnyh bankah Ukraïny [Directions introduction of elements of crisis management in commercial banks of Ukraine]. Seventh National Scientific Internet Conference «Modern socio-cultural space 2010» Retrieved from <http://intkonf.org/kotenko-oo-napryamki-vprovadzhennja-antikrizovogo-upravlinnja-v-komertsijnyh-bankah-ukrayini>.
4. Zhailo, J. A., Pokryshka, D. S., Belinska, Y. V., & Bereznyi, Y. V., (2011). *Pislyakrizovyy rozvytok ekonomiky Ukraïny : zasady strategii modernizacii and others* [Ukraine post-crisis economy: Principles of

Modernisation Strategy]. Kyiv, Ukraine: NISD.

5. Zveruk, L. A. (2013). *Reguljatyvni zahody derzhavy v zabezpechenni stijkosti bankivs'kogo sektoru* [State regulatory measures to ensure the stability of the banking sector]. *Problems efficiency infrastructure*, 37, 44-50.

6. *Kompleksna programa rozvytku bankivs'koi' systemy Ukrainy na 2003-2005 roky* [Comprehensive program of the banking system of Ukraine for 2003-2005], (2003). Kyiv, Ukraine: National Bank of Ukraine, 25.

7. *Strategija rozvytku finansovogo sektora Ukrainy do 2015 roku (proekt)* [Financial Sector Development Strategy of Ukraine till 2015 (draft)]. Retrieved from <http://www.ufin.com.ua/koncepcia/002.doc>.

8. *Programa ekonomichnyh reform na 2010–2014 roky «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»* [The program of economic reforms for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State"] (2010). Committee on Economic Reforms under the President of Ukraine : Kyiv, Ukraine, 88.

9. *V Nacional'nomu banku Ukrainy stvoreno Departament strategii' ta reformuvannja bankivs'koi' systemy* [The National Bank of Ukraine established the Department of Strategy and reform of the banking system]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6763725.

10. Kornilyuk, R. *TOP-10 reform bankivs'koi' systemy do 2020 roku* [Top 10 reforms of the banking system by 2020]. Retrieved from <http://bankografo.com/reformi-bankivskoyi-sistemi-ochima-kliientiv.html>.

11. *Zakon Ukrainy «Pro NBU»* [Law of Ukraine "On National Bank"]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/print1405953268152141>.

УДК 332.1+336.14
JEL Classification G31

Шушкова Юлія

к.е.н., доцент, доцент кафедри державних і місцевих фінансів
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна
E-mail: shushkova@ukr.net

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. З огляду на особливо важливі функції малого та середнього підприємництва на сучасному етапі розвитку економіки, підтримка цього сегменту підприємництва є одним з головних пріоритетів економічної політики більшості країн світу. Серед інструментів державного регулювання економічних процесів, у тому числі й у розвитку малого та середнього бізнесу, значної ролі набувають бюджетно-податкові інструменти підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва. Розвиток сучасного вітчизняного малого і середнього бізнесу свідчить про недостатність використання таких інструментів і необхідність їхнього вдосконалення.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи групувань, логічного аналізу, стратегічного менеджменту, системного та порівняльного аналізу.

Результати. Аргументовано, що розвиток малого та середнього підприємництва здійснює значний внесок у соціально-економічний розвиток держави, зокрема, забезпечує збільшення обсягів валового регіонального продукту та відрахувань до місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості, а також посилення інноваційного складника конкурентоспроможності національної економіки. Водночас, на сьогоднішній день в Україні не забезпечені основні компоненти сприятливого економічного середовища для успішного розвитку малого і середнього підприємництва. Зокрема, йде мова про неефективну бюджетно-податкову політику стимулювання підприємницької активності. Виходячи з актуальності досліджуваної теми, визначено цільові орієнтири удосконалення державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності сектору малого і середнього підприємництва, зокрема, розроблено ряд заходів регіональним органам державного управління в частині бюджетно-податкової політики, спрямованих на посилення конкурентоспроможності підприємств сектора МСП.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на дослідженні передового світового досвіду застосування бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього бізнесу з метою його використання в українських реаліях.

Ключові слова: бюджетно-податкові інструменти, конкурентоспроможність, сектор малого та середнього підприємництва, державна політика, стратегічні пріоритети.

Вступ. Досвід розвинених держав свідчить, що існує достатньо тісна залежність між конкурентоспроможністю підприємств сектора малого і середнього підприємництва (далі – МСП) та рівнем соціально-економічного розвитку країни, якістю життя населення. Загальновідомою є економічна роль сектора МСП (значна частка у ВВП, інноваційній активності реального сектору економіки, зайнятості населення, формуванні конкурентного середовища тощо). Водночас сектор МСП утворює ядро середнього прошарку населення, який відіграє економічно стабілізуючу роль.

В цьому контексті одне з ключових завдань економічної політики органів державного управління повинно проявлятися у створенні належних умов для ефективної діяльності суб'єктів сектора МСП та сприянні його розвитку не лише у кількісному вираженні, але й забезпеченні високого рівня конкурентоспроможності. Насамперед йде мова про формування системи бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього підприємництва з тим, щоб сформувати

потужний імпульс для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми становлення і розвитку сектору МСП, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління економікою, досліджуються у наукових працях таких вітчизняних науковців, як: Т. Васильців, О. Власюк, Л. Воротіна, С. Дрига, В. Зянько, Ю. Єхануров, Т. Ковальчук, М. Козоріз, О. Кузьмін, Д. Ляпін, В. Ляшенко, В. Мікловда, А. Мокій, С. Реверчук, В. Рябошлик та ін. Серед авторів, які вивчають проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємницького сектору, варто виділити праці таких науковців, як: Я. Жаліло, П. Друкер, Б. Йонсон, А. Кучерова, В. Геєць, Ю. Полунєєв, А. Поручник, Е. Райнерт, А. Садеков, Дж. Сакс, П. Самуельсон, М. Чумаченко, А. Юданов та ін.

Аналіз основних праць у розрізі зазначених наукових напрямів дозволив дійти висновку про те, що зарубіжними і вітчизняними вченими зроблено значний внесок у дослідження проблем функціонування малого та середнього бізнесу. Проте, особливості сучасного періоду розвитку економіки України та сектору МСП, функціонування бюджетно-податкової системи держави, зміни умов внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування суб'єктів підприємницької діяльності обумовлюють потребу в обґрунтуванні нових дієвих та ефективних бюджетно-податкових інструментів підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва.

Мета. Метою статті є наукове обґрунтування бюджетно-податкових інструментів підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва в Україні.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи групувань, логічного аналізу, стратегічного менеджменту (для обґрунтування інструментів та засобів підвищення конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва); системного та порівняльного аналізу.

Результати. Сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції щодо погіршення внутрішніх і зовнішніх аспектів конкурентоспроможності сектору МСП, пов'язані з:

- обмеженістю і недостатністю бюджетної підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва, що проявляється у відсутності гарантій та складності отримання державної допомоги, відсутності стабільності та послідовності в політиці фінансової підтримки;

- демотивацією до підприємництва через високий рівень трансакційних витрат відкриття/закриття підприємств, купівлі/продажу бізнесу, отримання дозволів, погоджень, ліцензій, державного (комунального) майна, землі, державного замовлення в умовах все ще високого податкового навантаження, недостатнього рівня захисту права власності, недосконалого конкурентного середовища, високої вартості фінансово-кредитних ресурсів. Все це утворює системні перешкоди для подальшого розвитку підприємництва та зміцнення конкурентоспроможності реального сектору економіки України;

- обмеженою чисельністю практик формування інтегрованих торговельно-виробничих систем та коопераційних відносин, у яких беруть спільну участь суб'єкти малого, середнього та великого підприємництва;

- недосконалістю бюджетно-податкових інструментів підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва;

- низьким рівнем розвитку та ефективності функціонування суб'єктів інституційної підприємницької інфраструктури (бізнес-інкубатори, інвестиційно-інноваційні центри, технологічні парки, кластери тощо).

Відтак, конкурентоспроможність малого і середнього підприємницького сектору держави використовується недостатньо ефективно, що призводить до нераціональності важливих структурних характеристик, та пов'язане з такими чинниками і причинами:

- зниження мотивації до підприємницької діяльності через невисокі фінансові результати господарювання та значну частку суб'єктів господарювання, які збиткові або припинили діяльність. Це обумовлено як об'єктивними причинами все ще обмеженої місткості внутрішнього ринку, низької купівельної спроможності населення та збільшенням обсягів продажу товарів, виготовлених не на

території України, так і суб'єктивними чинниками високої витратомісткості фінансово-господарської діяльності, складності проходження дозвільних, реєстраційних, погоджувальних та контролюючих процедур;

- низький рівень захищеності майна та права власності суб'єктів підприємництва, у т.ч. через наявність дій, пов'язаних з протиправним захопленням підприємств, недосконалість чинного корпоративного і кримінального законодавства і судової системи щодо протидії рейдерству, відсутність практики впровадження міжнародних стандартів боротьби з протиправними поглинаннями та активної участі ЗМІ у вирішенні проблеми неправомірного захоплення суб'єктів господарювання та їх майна, активів, персоналу. До прикладу, за даними Українського союзу промисловців і підприємців в країні діє 35-50 спеціалізованих рейдерських груп, що складаються з досвідчених юристів і економістів. Кількість рейдерських атак в рік перевищує 3000, а їх результативність складає більше 90%. Збитки від рейдерських захоплень оцінюються в 3-5 млрд дол. США щорічно [1].

До цього призвело недосконале законодавство та невисока ефективність змін і доповнень до Кримінального кодексу України, зокрема щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та спрощення процедур виявлення порушень. Недосконалими є й положення Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств", де навіть відсутнє трактування поняття "рейдерства", що ускладнює захист підприємств та їх майна і активів від цієї діяльності [2];

- складність та обмеженість доступу діючих і новостворюваних суб'єктів МСП до ресурсів та ринків, прав діяльності. Вказане проявляється через приховану монополізацію більшості сегментів ринку споживчих товарів і послуг, використання адміністративного ресурсу при отриманні конкурентних переваг чи створенні штучних обмежень для конкурентів, тиск на бізнес (створення організаційно-бюрократичних перешкод) при проходженні адміністративних послуг та державних процедур. Так, в Україні все ще існує велика кількість адміністративних бар'єрів (висновки, сертифікація, ліцензування, дозволи, що видаються на короткий термін, змушують підприємство, яке не змінює свого функціонального призначення, оформляти необґрунтовано велику кількість документів для отримання дозвільних документів на новий строк) [3];

- проблеми фінансування комерційної господарської діяльності, ресурсного, фінансового та інвестиційного забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу. Вітчизняні суб'єкти підприємництва, особливо малого і середнього, характеризуються недостатньою забезпеченістю власними фінансовими ресурсами та робочим оборотним капіталом. Це обмежує їх можливості в розвитку бізнесу та модернізації бізнес-процесів. В умовах браку власних коштів низькою залишається дієвість вітчизняних фінансово-інвестиційних фондів та вкрай обмежені можливості суб'єктів МСП відносно залучення недорогих фінансово-інвестиційних ресурсів з приватних фондів інвестиційного та інноваційного розвитку, адже вартість обслуговування таких коштів сягає від 24% річних та вище, що унеможливорює прийнятну ефективність довгострокових ризикових інноваційних проектів.

Через ризик неповернення кредитних зобов'язань та недосконале державне регулювання і систему правового захисту, переважна більшість українських банків відмовляються співпрацювати з суб'єктами малого бізнесу. Так, станом на 01.01.2013 р. частка кредитів, наданих банками України малим підприємствам у загальному обсязі кредитного портфелю, становила лише 12% [4];

- низький рівень життєздатності вітчизняного підприємницького сектору через низьку інвестиційно-інноваційну активність його суб'єктів, у край низький рівень і малу кількість реалізованих проектів і програм співробітництва з великим бізнесом та державою (в межах державно-приватного партнерства). До цього значною мірою призвела недосконалість законодавчої бази щодо регулювання відносин у сфері міжсекторального та міжгалузевого співробітництва, державно-приватного партнерства, зокрема низький рівень захищеності інвестицій приватних партнерів, адже не передбаченим залишається механізм їх повернення державою, оскільки така

відповідальність не прописується у відповідних господарських договорах в рамках державно-приватного партнерства та інших форм співпраці [5];

- нерівномірність податкового навантаження на малий і середній та великий бізнес. Так, в Україні не викорінено практику ухилення від сплати податків шляхом застосування офшорних схем, про що свідчать зростаючі темпи інвестицій з Кіпру [6]. Внаслідок цього суб'єкти великого бізнесу мають можливості знижувати рівень податкового навантаження, чого позбавлені суб'єкти малого і середнього підприємництва [7]. Недосконалість податкової політики та негативний вплив на бізнес сучасного податкового законодавства проявляється також в існуванні практики збирання податкових платежів і зборів, які мають сплачуватися протягом пізніших періодів оподаткування, авансом, заборони ДПС України віднесення збитків суб'єктів господарювання на майбутні періоди (що суперечить Податковому кодексу України) та ін. [8];

- низький рівень дієвості та ефективності національної, регіональних і місцевих стратегій та програм підтримки підприємництва, їх орієнтованість на реалізацію невеликої кількості заходів, як правило, обслуговуючого, а не інвестиційно-інноваційного характеру, причому переважно в столиці та обласних центрах [9].

У нинішніх умовах існуюча система бюджетно-податкової підтримки конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва вже не здатна бути стимулом для активізації сектору МСП. Хаотичні й різкі зміни умов ведення бізнесу, непрогнозована фіскальна політика, високий рівень корупції призвели до того, що кількість суб'єктів малого та середнього бізнесу в останні роки почала зменшуватися, що свідчить про необхідність удосконалення існуючих бюджетно-податкових інструментів стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва [10].

З огляду на визначені проблеми та перешкоди, цільовими орієнтирами удосконалення державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності сектору малого і середнього підприємництва мають стати:

- збільшення кількості діючих суб'єктів МСП, підвищення рівня ділової активності, стимулювання розвитку та поширення місцевих підприємницьких ініціатив;
- удосконалення бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього підприємництва в Україні;
- покращення ресурсного та матеріального-технічного забезпечення суб'єктів МСП та підвищення рівня ефективності їх фінансово-господарської діяльності;
- активізація практик організації інтеграційних та кооперативних процесів між суб'єктами МСП та великими підприємствами;
- розвиток інституційного забезпечення суб'єктів МСП;
- посилення мотивації населення до підприємницької діяльності;
- дієва та агресивна протидія рейдерству і протиправному захопленню майна, активів, власності;
- зниження (до природного рівня) трансакційних витрат суб'єктів комерційної господарської діяльності, формування рівних і справедливих умов конкуренції суб'єктів великого, середнього і малого бізнесу (у т. ч. у сфері оподаткування).

Зауважимо, що формування державно-суспільної системи підтримки сектора МСП в Україні поступово переміщується все більше з центру в регіони, що є закономірним та дозволить більш якісно враховувати особливості стану розвитку та структури економіки та існуючого стану розвитку аналізованого сектору національного господарства у регіонах держави. Концепції розвитку конкурентоспроможності сектора МСП необхідно розробляти індивідуально та безпосередньо прив'язаними до відповідного регіону чи місцевості.

Водночас ряд заходів, спрямованих на посилення конкурентоспроможності підприємств сектора МСП та зорієнтованих на ліквідацію (або принаймні мінімізацію) негативних чинників і перешкод конкурентоспроможності, актуальні для більшості регіонів України.

Тому, регіональним органам державного управління слід реалізувати наступні заходи,

зокрема в частині бюджетно-податкової політики:

1. Удосконалення існуючої системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Вважаємо, що головними пріоритетами політики детінізації економіки у секторі "спрощенців" є оптимізація та модернізація спрощеної системи оподаткування, легалізація трудових відносин і зайнятості, унеможливлення "співпраці" з приховування доходів, фінансових ресурсів та операцій з юридичними особами на загальній системі оподаткування, недопущення здійснення окремих видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій.

У сегменті малих та середніх підприємств найбільш важливими завданнями є виявлення і недопущення неправдивого і неправомірного нарощування валових витрат, викриття тіньових операцій з купівлі/продажу бізнесу, матеріальних і нематеріальних активів, виведення з тіні оплати праці, недопущення фіктивного співробітництва підприємств з суб'єктами фінансового сектору, провадження нелегального господарювання і створення фіктивних підприємств. У секторі суб'єктів великого бізнесу державну системну політику детінізації важливо зорієнтувати на протидію і унеможливлення застосування офшорних юрисдикцій для виведення капіталу та ухилення від оподаткування, прозоре і справедливе відшкодування податку на додану вартість, розміщення державних замовлень, виявлення і легалізацію діяльності альтернативних банківських і платіжних систем, недопущення фіктивних операцій на ринку цінних паперів, адекватну протидію нелегальному імпорту, контрабанді та виробництву фальсифікованих товарів.

2. Зорієнтованість бюджетної політики на скорочення кількості збиткових та сприяння створенню нових малих підприємств. Цього можна досягнути шляхом зниження витрат малих і середніх підприємств. Наприклад, витрат на оренду офісних та виробничих площ через утворення комунальних підприємств та виділення їм приміщень для подальшого створення муніципальних бізнес-інкубаторів та індустріальних парків із наданням суб'єктам сектора МСП приміщень та виробничих площ у пільгове користування. Знизити витрати суб'єктів сектора МСП можна також шляхом надання цілеспрямованої інформації про потенційних торговельних партнерів закордоном, фінансової підтримки участі малих підприємств у ярмарках, що полегшить їм можливість встановлення контактів з новими постачальниками та покупцями.

3. Підвищення рівня доступності суб'єктів сектора МСП до бюджетних фінансово-кредитних ресурсів. В Україні на сьогодні не лише законодавчо закріплено, але й розроблено та відпрацьовано на практиці механізми фінансово-кредитного сприяння суб'єктам МСП (відшкодування частини відсоткової ставки за кредитами комерційних банків; майнова порука при одержанні кредиту комерційного банку тощо). Водночас аналіз цієї складової політики підтримки сектора МСП виявив неоднозначне ставлення з боку органів місцевого самоврядування у різних регіонах України до даних процесів.

В окремих областях виділяються достатні кошти для фінансування програм фінансово-кредитного сприяння суб'єктам МСП, в окремих – кошти не виділяються взагалі. Відповідно, у областях, в яких не виділяються кошти на програми фінансово-кредитного сприяння сектору МСП не виконуються положення законодавства України про державне сприяння та підтримку розвитку малого і середнього підприємництва.

Таким чином, визріла необхідність загальнодержавного закріплення норми, згідно якої органи місцевого самоврядування повинні виділяти грошові засоби у розмірі не менше певного визначеного відсотка від бюджету розвитку області (міста, району тощо) з метою забезпечення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва через регіональні та місцеві фонди підтримки підприємництва на тендерній основі із наданням такої допомоги суб'єктам МСП, проекти яких є економічно ефективними та сприятимуть соціально-економічному розвитку регіону.

Такий механізм підтримки сектора МСП може бути доповнений реалізацією на практиці наступних послідовних дій: розробка та затвердження методики формування рейтингу регіонів за рівнем розвитку підприємництва; законодавче закріплення даної методики та, відповідно,

фінансування регіонів, які відстають за рівнем розвитку підприємництва; визначення в межах регіонів депресивних районів щодо розвитку сектора МСП та концентрація фінансово-кредитного сприяння сектора МСП у цих районах.

Отже, незважаючи на широкий спектр бюджетно-податкових важелів, застосування яких у світовій практиці демонструє високу ефективність, в Україні зазначений механізм стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва функціонує менш результативно.

Висновки і перспективи. Аргументовано, що на сьогоднішній день в Україні не забезпечені основні компоненти сприятливого економічного середовища для успішного розвитку малого і середнього підприємництва. Зокрема, йде мова про неефективну бюджетно-податкову політику стимулювання підприємницької активності.

Основними заходами щодо удосконалення бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього підприємництва в Україні повинні стати: зменшення податкових перешкод для зміни організаційно-правової форми ведення підприємницької діяльності; стимулювання технологічного оновлення малого та середнього бізнесу; розширення внутрішніх джерел фінансування в умовах обмеженості доступу до кредитних ресурсів і надмірно високої вартості боргових ресурсів; запровадження стимулів для створення в малому бізнесі висококваліфікованих робочих місць.

Необхідна нова методологія програмування розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва. Тут важливо проводити заходи з контролю витрат бюджетних коштів, у тому числі і навіть самими підприємцями і проводити більш глибокий аналіз безпосередньо самих програм. За своєю суттю, посилення контролю і прозорості бюджетних фінансових потоків є елементом побудови нормально діючого системного зворотного зв'язку.

Основним напрямом державної підтримки малого підприємництва повинні бути фінансово-кредитна підтримка, яка реалізується за допомогою прямих і непрямих форм; встановлення системи гарантованого доступу підприємців до кредитних ресурсів, створення різноманітних державних програм підтримки банківських установ, які кредитують мале підприємництво.

Програми розвитку підприємництва, відповідно до визначених суспільних цілей, потребують для своєї реалізації особливого механізму забезпечення. Основне призначення цього механізму полягає у створенні концепції, лінії діяльності органів влади, при якій цілі розвитку малого і середнього підприємництва узгоджуються з можливостями регіону та держави і обмеженнями, що створює зовнішнє середовище.

Реалізація вище запропонованих та інших заходів в значній мірі сприятиме підтримці конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва, його зміцненню, економічній безпеці, що в кінцевому підсумку позитивно позначиться на рівні соціально-економічного розвитку країни та якості життя населення України.

Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на аналізі передового світового досвіду застосування бюджетно-податкових інструментів підтримки малого та середнього бізнесу з метою його використання в українських реаліях.

Список використаних джерел

1. Дічек, О. Рейдерство в Україні: реалії ринкової економіки або економічний тероризм? [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.uspp.org.ua/interview/30.reyderstvo-v-ukraini-realii-rinkovoi-ekonomiki-abo-ekonomichnyi-terorizm.htm>.
2. "Антирейдерський закон" не буде ефективним – юрист. Голос столиці. 11.10.2013. [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2013_10_11/Antirejderskij-zakon-ne-bude-efektivnim-jurist.
3. Кабінет Міністрів України. Розпорядження. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки : від 28.08.2013 р. № 641-р [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.
4. Кавтиш, О. П. Аналіз діяльності підприємств малого бізнесу та шляхи підвищення їх прибутковості [Електронний ресурс] / О. П. Кавтиш, Т. О. Колісна // Електронне наукове фахове видання "Ефективна

економіка". Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2028>.

5. Бар'єри, що перешкоджають ДПП в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Normativni%20Akti%20New/PP/Analysis%20of%20Legisl%20DPP_ukr.pdf.

6. Влада не зацікавлена у скасуванні офшорних схем [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2013_06_06/Vlada-ne-zac-kavlena-u-skasuvann-ofshornih-shem-Moskal.

7. Боротьба з офшорами: постраждають всі, крім олігархів? [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://corruptua.org/2013/11/borotba-z-ofshorami-postrazhdayut-vsi-krim-oligarhiv>.

8. Звіт наглядової ради з питань реалізації програми модернізації державної податкової служби України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://minrd.gov.ua>.

9. Лисяк, Л. Податкові інструменти державного регулювання підприємницької діяльності [Текст] / Л.Лисяк, В. Тараненко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 3. – С. 66-71.

10. Молдован, О. О. Щодо удосконалення податкових інструментів підтримки малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1621/>.

Shushkova Yulia

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of State and Local Finances

Lviv National University of Ivan Franko

Lviv, Ukraine

E-mail: shushkova@ukr.net

BUDGET AND TAX TOOLS TO SUPPORT THE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Abstract

Introduction. One of the main priorities of economic policy in most countries of the world is the support of this segment entrepreneurship in view of the particularly important functions of small and medium enterprises at the present stage of development of the economy. Budget and tax tools to support the competitiveness of small and medium-sized businesses have a significant role among the tools of state regulation of economic processes, including the development of small and medium-sized entrepreneurship. The development of modern domestic small and medium business shows the insufficiency of the using such tools and the necessity of their improvement.

Methods. General scientific and special methods of groupings, logical analysis, strategic management (to substantiate the tools and means to improve the competitiveness of small and medium enterprises); systematic and comparative analysis were used during the research.

Results. The development of small and medium business makes a significant contribution to the social and economic development of the state is argued, in particular, provides the increasing of GRP and contributions to local budgets, creation of new jobs and increasing of employment and strengthening the innovation component of competitiveness of national economy. However, the basic components of favorable economic environment for the successful development of small and medium businesses are not provided today in Ukraine. In particular, it concerns an inefficient budget and tax policy to stimulate entrepreneurial activity. According to the relevance of the subject, the target reference points for the improvement of public policies to support the competitiveness of the sector of small and medium entrepreneurship are identified, in particular, a number of measures to regional governmental bodies in the part of budget and tax policy, aimed at strengthening the competitiveness of enterprises SME sector are designed.

Discussion. It is advisable to focus further research in analyzed area on research of advanced world experience of using budget and tax instruments to support SMEs for the purpose of its using in Ukraine.

Keywords: fiscal and tax tools, competitiveness, the sector of small and medium entrepreneurship, public policy, strategic priorities.

References

1. Dichek, O. *Reiderstvo v Ukraini: realii rynkovoi ekonomiky abo ekonomichniy teroryzm?* [Raiding in Ukraine: realities of the market economy or economic terrorism?]. Retrieved from <http://www.uspp.org.ua/interview/30.reyderstvo-v-ukraini-realii-rinkovoi-ekonomiki-abo-ekonomichnyi-terorizm.htm>.

2. *Antyreiderskyi zakon* – ne bude efektyvnyy – yuryst. Holos stolytsi. 11.10.2013. [Antiraid law will not be

effective – a lawyer. The voice of capital. 11.10.2013.]. Retrieved from http://newsradio.com.ua/2013_10_11/Antirejderskij-zakon-ne-bude-efektivnim-jurist.

3. The Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Concept of the National Program of small and medium enterprises in 2014-2024. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.

4. Kavtysh, O., & Kolisna, T. Analiz diialnosti pidpriemstv maloho biznesu ta shliakhy pidvyshchennia yikh prybutkovosti [Analysis of activity of small business enterprises and ways to improve their profitability]. *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2028>.

5. *Bariery, shcho pereshkodzhaiut DPP v Ukraini* [Hindering barriers PPP in Ukraine]. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Normatyvni%20Akty%20New/PP/Analisis%20of%20Legisl%20DPP_ukr.pdf.

6. *Vlada ne zatsikavlena u skasuvanni ofshornykh skhem* [The government is not interested in the abolition of offshore schemes]. Retrieved from http://newsradio.com.ua/2013_06_06/Vlada-ne-zac-kavlena-u-skasuvann-ofshornih-shem-Moskal.

7. *Borotba z ofshoramy: postrazhdaiut vsi, krim oliharkhiv?* [The fight against offshore, all will suffer, besides the oligarchs]. Retrieved from <http://corruptua.org/2013/11/borotba-z-ofshorami-postrazhdayut-vsi-krim-oligarhiv>.

8. Report of the Supervisory Board on the program of modernization of the State Tax Service of Ukraine. Retrieved from <http://minrd.gov.ua>.

9. Lysiak, L., & Taranenko, V. (2013). Podatkovi instrumenty derzhavnoho rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti [Tax instruments of state regulation of entrepreneurial activity]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, 3, 66-71.

10. Moldovan, O. *Shchodo udoskonalennia podatkovykh instrumentiv pidtrymky maloho pidpriemnytstva v Ukraini* [Concerning the improvement of tax instruments to support small business in Ukraine]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1621/>.

Відомості про авторів

Білик Ростислав, к.е.н., доцент, докторант, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України", м. Львів, Україна, **E-mail:** rostik_biluk@mail.ru

Борисова Ніна, магістрант, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна, **E-mail:** bbaabbaa@rambler.ru

Васильців Тарас, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** tgyas@mail.ru

Глущенко Ганна, студентка кафедри менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна, **E-mail:** ankaurg1@gmail.com

Demkura Taras, Postgraduate Student, Department of International Management and Marketing, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** tdemkura@gmail.com

Лободзинська Тетяна, к.е.н., доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна, **E-mail:** tatiana08@ukr.net

Малевич Назар, аспірант, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** nazar_malevych@mail.ru

Письменна Марія, к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки та права, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна, **E-mail:** mari.pismennaya.83@mail.ru

Постернак Ирина, к.т.н., доцент, доцент кафедри організації будівництва і охорони праці, Одеська державна академія будівництва і архітектури, г. Одеса, Україна, **E-mail:** posternak.i@gmail.com

Постернак Сергей, к.т.н., доцент, технічний спеціаліст, ЧП «Композит», г. Одеса, Україна, **E-mail:** icomos.rur@gmail.com

Сава Андрій, к.е.н., с.н.с., докторант, ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна, **E-mail:** andriy_sava@ukr.net

Сенищ Павло, к.е.н., доцент, доцент кафедри банківської справи, ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, Україна, **E-mail:** senysch@ukr.net

Сидорук Борис, к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного відділу аграрної економіки, інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій, Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** b_sidoruk@ukr.net

Стільник Віта, к.е.н., асистент кафедри менеджменту та маркетингу, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна, **E-mail:** stilnik@rambler.ru

Тарасевич Наталія, к.е.н., доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна, **E-mail:** tarasevich-nv@rambler.ru

Томнюк Тетяна, к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва, Чернівецький торговельно-економічний інститут, Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці, Україна, **E-mail:** tltomnyuk@gmail.com

Харун Олена, к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, **E-mail:** harunelena@mail.ru

Чикуркова Алла, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна, **E-mail:** Alladama@mail.ru

Шушкова Юлія, к.е.н., доцент, доцент кафедри державних і місцевих фінансів, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна, **E-mail:** shushkova@ukr.net

Information about the authors

Bilyk Rostislav, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral student, SI "Institute of Regional Studies by M. I. Dolishnyi NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine, **E-mail:** rostik_biluk@mail.ru

Borysova Nina, Graduate student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine, **E-mail:** bbaabbaa@rambler.ru

Vasylytsiv Taras, Sci.Dr., (in Economics), Professor, Head of Department, Department of Finance, credit and insurance, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** tgvas@mail.ru

Glushchenko Hanna, student, National Technical University of Ukraine, the "Kyiv Polytechnic Institute of the name of Ihor Cikorskiy", Kyiv, Ukraine, **E-mail:** ankaurgl@gmail.com

Demkura Taras, Postgraduate Student, Department of International Management and Marketing, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** tdemkura@gmail.com

Lobodzynska Tetiana, Ph.D. (in Economics), Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economy, National Technical University of Ukraine the "Kyiv Polytechnic Institute of the name of Ihor Cikorskiy", Kyiv, Ukraine, **E-mail:** tatiana08@ukr.net

Malevykh Nazar, Postgraduate Student, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** nazar_malevykh@mail.ru

Pismenna Mariya, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Management, Economics and Law, Kirovograd Flight Academy of National Aviation University, Kropyvnytsky, Ukraine, **E-mail:** mari.pismennaya.83@mail.ru

Posternak Irina, Ph.D. (in Technics), Associate Professor, Department of the Organization of Building and Labour Protection, Odessa State Academy of Building and Architecture, Odessa, Ukraine, **E-mail:** posternak.i@gmail.com

Posternak Sergey, Ph.D. (in Technics), Associate Professor, Technical Expert, Private Company "Composite", Odessa, Ukraine, **E-mail:** icomos.rur@gmail.com

Sava Andriy, Ph.D. (in Economics), Senior Research Fellow, Doctoral student, NSC «Institute of agrarian economy», Kyiv, Ukraine, **E-mail:** andriy_sava@ukr.net

Senysch Pavlo, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Banking, University of Banking, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** senysch@ukr.net

Sydoruk Borys, Ph.D. (in Economics), Senior Research Fellow, Head of the Scientific and Technological Department of Agricultural Economics, information-analytical, marketing and innovation transfer, Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** b_sidoruk@ukr.net

Stilnyk Vita, Ph.D. (in Economics), Assistant Lecturer, Department of Management and Marketing, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine, **E-mail:** ctlnik@rambler.ru

Tarasevich Natalia, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine, **E-mail:** tarasevich-nv@rambler.ru

Tomnyuk Tetyana, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Finance, Banking and Business, Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National University of Trade and Economics, Chernivtsi, Ukraine, **E-mail:** tltomnyuk@gmail.com

Kharun Olena, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of International Economic Relations, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine, **E-mail:** harunelena@mail.ru

Chykurkova Alla, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Management, Public management and Administration State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, Ukraine, **E-mail:** Alladama@mail.ru

Shushkova Yulia, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of State and Local Finances, Lviv National University of Ivan Franko, Lviv, Ukraine, **E-mail:** shushkova@ukr.net

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 4. 2016

Issue 4. 2016

Підписано до друку 30.12.2016 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 12/2016.
Умовн. друк. арк. 11,85. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 12.30.2016 p.
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 12/2016.
Cond. print. sheets. 11,85. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616